

ISSN 0027-8084
УДК 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXIX/1-4

БЕОГРАД
2008

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Даринка ГОРТАН-ПРЕМК, мр Владо ЂУКАНОВИЋ,
др Драгана МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ, др Асим ПЕЦО,
др Љубомир ПОПОВИЋ, др Милица РАДОВИЋ-ТЕШИЋ, др Стана РИСТИЋ,
др Живојин СТАНОЈЧИЋ, др Срето ТАНАСИЋ, др Драго ЂУПИЋ,
др Егон ФЕКЕТЕ

Секретар:
Марина Спасојевић

Уредник:
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Рецензенти:
др Мирослав Николић, др Стана Ристић,
др Срето Танасић, др Драго Ђупић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. године Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од књ. X/3–4 до XXI/1–2 уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од XXXI до XXXVI књ. уређивао Мирослав Николић. – *Наш језик* излази у четири годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Ђуре Јакшића 9. Рукописи се не враћају. Претплату у износу од 300 динара за књигу уплатити на жиро рачун Института бр. 40806–603–4–864.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н. С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Београд : Чигоја штампа). – 22 cm

Тромесечно

ISSN 0027–8084 = Наш језик

COBISS.SR-ID 615951

М.Ш.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXIX

Св. 1–4 (2008)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

Приступ српским речима <i>он</i> и <i>неко</i> усклађен с актуелним теоријским виђењима (МИЛКА ИВИЋ)	3
Велико слово „из поштовања“ (МИЛАН ШИПКА)	5
Творба, значење и дефлекција именица на <i>-истī(a)</i> (МИЛАН ШИПКА)	19
О проблемима превођења неких лексичких јединица из области православне духовности са руског на српски језик (РУЖИЦА БАЈИЋ)	35
О неким поступцима лексикографске обраде твореница (ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ)	43
О принципима за израду речника колокација у српском језику (ГОРДАНА ШТРБАЦ)	53
О облицима глагола <i>(-)бд(ј)еји</i> и <i>снабд(ј)еји</i> (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ)	69
<i>Бесјослен</i> или <i>незайослен</i> (МИРЈАНА ГОЧАНИН – ИВАНА ЛАЗИЋ-КОЊИК)	81

П р и к а з и

Милка Ивић, <i>Лингвистички огледи</i> , Треће, допуњено издање (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ)	87
В. П. Гудков, <i>Исследование частных вопросов истории славянских языков</i> (МОТОКИ НОМАЋИ)	91
<i>Зборник Мајнице српске за славистику 71–72</i> (МАРИЈА МИЛОСАВЉЕВИЋ)	95
Нова истраживања језичке слике стварности (СРЕТО ТАНАСИЋ)	101

Ново о творби именица у српском језику (ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ).....	105
Милан Шипка, <i>Култура говора</i> (МАРИНА НИКОЛИЋ)	111
Од пописа преко описа до прописа – <i>Језичке доумице</i> , књига друга (ДРАГАНА НАСТАНОВИЋ)	115
Др Софија Мићић, <i>Медицински речник: енглеско-српски</i> , <i>српско-енглески</i> (ИВАНА ЛАЗИЋ-КОЊИК).....	119
<i>Српски језик у (кон)тексту</i> (МИЛИЦА МАРЈАНОВИЋ)	123
Biljana Radić-Bojanić, <i>Diskurs elektronskih časkaonica na engleskom i</i> <i>srpskom jeziku, neko za chat?!</i> (БОЈАНА МОЈСИЛОВИЋ)	129

МИЛКА ИВИЋ
(САНУ, Београд)

ПРИСТУП СРПСКИМ РЕЧИМА *ОН* И *НЕКО* УСКЛАЂЕН С АКТУЕЛНИМ ТЕОРИЈСКИМ ВИЂЕЊИМА

Овај рад указује не само на то да, већ и како, српске заменице *он* и *неко* афирмишу, својом обавештајном семантиком, умесност, данас у иностраном научном свету широко распрострањене, примене термина *одредбени израз* на заменички лексички ентитет.

Кључне речи и појмови: *он* као назив идентификованог мушког лица; *неко* као назив неидентификоване особе; дефиниција заменица у РСАНУ; однос тога *он* и тога *неко* према тој дефиницији; примена термина *одредбена реч* на заменице у иностраној литератури; како српска језичка факта потврђују умесност таквог термилошког поступка.

Пажња излагања које следи биће усредсређена на изразе наведене у наслову, а којима се м у ш к а о с о б а исказује, с једне стране, као позната, идентификована (*он*), а, с друге стране, као непозната, неидентификована (*неко*).

Сви наши стручни написи оба поменутог израза сврставају у категорију заменица, за коју се у РСАНУ, под одговарајућом речничком одредницом, ово каже: „врста, категорија речи (одн. реч из те категорије) које врше службу именице у реченици, упућују на именичке појмове или одређују, а саме не садрже значење именичког појма ни неке његове конкретне особине“.

Реч *он* у потпуности одговара наведеној дефиницији, будући да се тим *он*, у принципу, може упућивати и на особу, и на тањир, и на исказ, и на бол, једном речју – на најразличитије појавне врсте исказиве именицом, а шта је конкретно, тј. у датом случају, посреди, то се, за разлику од онога што је својствено именичком називу, никако не може разабрати без одговарајућег проникнућа у онај комуникативни контекст на који се изговорено *он*, у информативном погледу, најнепосредније надовезује.

Сасвим другачије стоје ствари с лексемом *неко*. Њоме се, наиме, указује на чињеницу, коју иначе разоткрива одговарајућа именица својим лексичким значењем, да је посреди љ у д с к и с т в о р, а при том се том створу приписује следећа одлика: 'који је неутврђеног, непознатог идентитета'.

Па има ли ичег што би било заједничко лексичкој датости *неко* и лексичкој датости *он*? Има! А то је та околност да се у оба случаја појам људског

створа обавезно ближе одређује по неком релевантном детерминативном својству – уп. *неко* = 'особа нама непозната', *он* = 'она особа која ме је упознала с Тијаном' и сл.

Још од друге половине шездесетих година прошлог века, када је објављен познати рад Postal 1966 угледног америчког лингвисте Paula Postala, многим иностраним стручњацима је врло прихватљиво његово, у том раду изложено уверење, да су заменице, у основи, својеврсне одредбене реч и. Мајских дана 2008. године, излажући нека сопствена теоријски веома занимљива виђења ствари у утицајном, гласовитом, лингвистичком међународном часопису *Linguistic Inquiry*, Paul Elbourne није пропустио да то уверење подржи; заменице су, нагласио је и он, у суштини одредбене језичке датости („pronouns are basically determiners“ – Elbourne 2008, стр. 197).

Све што смо досад навели као својствено српским заменичким изразима *он* и *неко* сведочи управо о томе да је главна разлика између именичког и заменичког указивања на жива бића то што до заменичког називног поступка никако не може доћи без одговарајућег одредбеног спецификовања. Једном речју, својом обавештајном семантиком српске заменице *он* и *неко* афирмишу умесност, данас у иностраном научном свету широко распрострањене, примене термина *одредбени израз* на заменички лексички ентитет.

Дужност наших лингвиста биће, убудуће, да о том стању ствари доследно обавештавају српску културну јавносту у свим својим стручним написима који се посвећују заменичкој проблематици.

ЛИТЕРАТУРА

- Elbourne 2008: Paul Elbourne, Ellipsis Sites as Definite Descriptions, *Linguistic Inquiry*, Vol. 19, № 2, Spring 2008, стр. 191–210.
- Postal 1966: Paul Postal, On so-called 'pronouns' in English, *Report on the Seventeenth Annual Round Table Meeting on Linguistics and Language Studies*, Washington, DC, 1966, стр. 177–206.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, САНУ, Београд.

S u m m a r y

Milka Ivić

THE APPROACH TO SERBIAN WORDS *ON* AND *NEKO* IN LINE WITH CURRENT THEORETICAL VIEWS

This paper explores how the Serbian words *on* and *neko* confirm the validity of the assumption, shared by many foreign linguists, that pronouns are basically determiners.

МИЛАН ШИПКА
(Сарајево)

ВЕЛИКО СЛОВО „ИЗ ПОШТОВАЊА“

Писање великог почетног слова „из поштовања“ или „из куртоазних разлога“ један је од спорних критеријума утврђивања норми нашег правописа. Отуда потреба да се детаљно размотре отворена питања у вези са самим тим критеријумом, а још више са његовом применом у различитим случајевима који су прописани ранијим и актуелним правописним нормама. Уз критичко преиспитивање тих случајева дају се и конкретни предлози како ову материју регулисати на логичан и задовољавајући начин.

Кључне речи: правописна норма, велико почетно слово, критеријуми нормирања, поштовање, куртоазија, друштвена дистанца, системска решења.

1. У Правопису 1960 као један од три главна критеријума за писање великог почетног слова, поред властитих имена и прве речи у реченици, узете су и „речи из поштовања“. Под тај критеријум подведена су два случаја: прво, заменице *Ви (Вас, Вам...)* и *Ваш (Вашег, Вашем* итд.) и, друго, „називи живих поглавара држава када се не спомињу њихова имена ...: *Председник, Краљ, Султан, Шах* и сл.“.

Слично правило постојало је и у ранијим правописима на српској и хрватској страни: Белић 1950: 17 (а и ранијим: од првог издања 1923: 120, па даље) и Боранић 1947: 59 (као и ранијим издањима, још од Броза 1892, с изузетком десетог издања, Боранић 1951, где се у тим случајевима прописује употреба малих почетних слова), затим Вуковић 1952: 29, а налази се и данас у актуелном бошњачком (Халиловић 1994: 33) и свим хрватским правописним приручницима (Анић–Силић 1987: 83, Бабић–Финка–Могуш 1994: 24–25), па и најновијем (Правопис МХ 2007: 134–135), где на почетку поглавља о великом почетном слову, у тачки 186 (на стр. 119), стоји дословно овако: „**Velikim početnim slovom pišu se vlastita imena, prva riječ u rečenici i riječi kojima se izražava poštovanje**“. Исто, дакле, као и у Правопису 1960, уз небитну стилску измену задњег дела саме формулације. У Правопису 1993, међутим, то је правило доведено у питање, али се у исто време допушта и његова примена! У том, иначе вредном делу тројице аутора (М. Пешикана, Ј. Јерковића и М. Пижурце), које је по садржају и начину излагања више темељита расправа о правописним питањима него нормативни приручник, о „писању великог слова из куртоазних разлога, као израза почаст и поштовања“, речено је начелно (у т. 37) следеће:

„У ранијим правописним обичајима доста се прибегавало писању великог слова из куртоазних разлога ... То је застарео манир и данас би његова примена остављала утисак нападног графичког формализма, каткад чак и метанисања или удворништва. Куртоазну компоненту израза, кад је потребна, треба остваривати речима, не оптерећујући њоме правопис. У ствари, можемо узети да не постоји никаква правописна о б а в е з а куртоазног писања великог слова, него је то само стилистичка и појашњавајућа м о г у ћ н о с т у неким случајевима“.

Та „стилистичка и појашњавајућа м о г у ћ н о с т“ приказана је у Правопису 1993 у тачки 39 анализом неколико карактеристичних случајева, међу којима су и они који су раније били нормирани Правописом 1960. Ради потпунијег увида и каснијег критичког претреса, ево садржаја те тачке у целини:

„39. И општа, неутрална правописна норма писање куртоазног великог слова д о п у ш т а (а не прописује) у случајевима где се још довољно одржало у обичају и где има извесно рационално и функционално оправдање.

а. Најобичније је писање куртоазног великог слова у заменицама ВИ и ВАШ кад се односе на једну особу. То није само куртоазно маркирање, него се тиме ове заменице диференцирају од праве множинске употребе. У таквом случају у пословној преписци практично редовно се пише *Ви, Ваш* (за једну особу), а нема разлога да се оспорава тај обичај. Слично се може рећи и за приватну преписку, с тим додатком да није никаква грешка ни када се пише *ви, ваш*; а с друге стране, није грешка ни ако се, из стилистичких и експресивних разлога у писму напише великим словом и *Ти, Твој*. Напротив, кад се у уметничкој књижевности наводе дијалози уобичајено је да се *ви, ваш* пише малим словом и кад се односи на једну особу. Тај обичај треба поштовати, а логично га је применити и у новинарском и информативном навођењу нечијих речи.

б. Заменицу ВАШ логично је и уобичајено писати великим словом и кад се употреби у оквиру пригодне формуле која је и својим склопом куртоазна: *Ваша свейшћи, Ваше високојреосвешћенсћиво, Ваша екселенцијо, Ваша висосћи, Ваше величансћиво* и сл. Треба допустити (као необавезно) писање великог слова и онда кад је у сличним формулама заменица трећег лица: *Његова свейшћи, Његова екселенција, Њено величансћиво* итд.; тиме се доприноси уочљивости куртоазне формуле и разликовању заменице у њој од обичне, информативне употребе.

с. Кад у обраћању изостане заменица ВАШ и остане само пригодна именица у вокативу, она је довољно маркирана самим својим карактером и вокативном употребом, те нема потребе да се пише великим словом; оправдано је, дакле, писати нпр. *'Обраћам Вам се, екселенцијо, овим айелом', 'Надамо се, величансћиво, да ћеће ...'* итд.

д. Именичке титуле и звања, и ако стоје уз име и ако име изостане, треба писати малим словом: *йайријарх, йайа, реис-ул-улема, ајайлолах, йпредседник, краљ, краљица* итд. Не треба, дакле, примењивати одредбу Правописа 1960 по којој *'називи живих поглавара држава када се не спомињу њихова имена пишу се ... великим словом'* (зашто би се знак поштовања ограничавао на живе?).

е. И кад се одлучимо на куртоазно писање великог слова, довољно га је у једној формули једанпут написати: *Његова свейшћи йайријарх, Свейшћи ойац йайа, Њено величансћиво краљица Бријаније* итд. (а не: *'Његова Све-*

тост Патријарх’, ’Свети Отац Папа’ и сл.). У општем изразу, немаркираном посебном етикецијом, понављање великог слова у оваквим формулама коси се с рационалним духом савременог правописа, а и с добрим укусом. Овакав поступак логично је примењивати и у скраћеницама (*Њ. св.* или *њ. св.*, *Њ. к. в.* – а не *’Њ. Св.’* и сл.).“

2. С обзиром на противречности у формулацијама које се овде износе, а и неке дискутабилне ставове, који у најмању руку захтевају критички осврт, размотрићемо неколико начелних и појединачних питања:

Прво. Треба ли, или не треба, правописним нормама о употреби великог почетног слова, па и уопште, регулисати начин писања у стилски маркираним текстовима, а у вези с тим и у којој је мери правопис „надлежан“ за стилски регистар стандардног језика у целини?

Друго. Је ли употреба заменица *ви* и *ваши* кад се односи на једно лице израз поштовања, или има други смисао, и, следствено томе, могу ли се, или не могу, те заменице подвести под правило о „куртоазном писању великог слова, као изразу почаст и поштовања“?

Треће. Треба ли, или не треба, писати великим почетним словом имена живих поглавара држава; другим речима, треба ли задржати одговарајућу норму Правописа 1960, или је дерогирати, како је то учињено у Правопису 1993?

Четврто. Да ли је „употреба великог слова из поштовања“ као један од три главна критеријума за писање великог почетног слова, одржив принцип и, ако јесте, на које се све случајеве може протезати?

У тражењу одговора на ова питања кренућемо редом.

2.1. Аутори Правописа 1993 сматрају да „правопис не одређује колико ће се писати велико слово у уметничким текстовима, кад се оно узима као експресивно или симболично средство; одступање од опште норме допустиво је и у посебним, реторички или пригодно сроченим текстовима и формулацијама“ (т. 38). И додају: „У таквим применама не оцењује се је ли писање великог слова правилно, него да ли је одступање од опште норме његовог писања стилистички умесно, а таква оцена није ствар лингвистике и правописне норме“ (ib.).

Према овом мишљењу могло би се закључити да одговор на прво постављено питање треба да буде негативан, што значи да правопис ни на који начин не би требало да регулише употребу великог слова и друга правописна питања у стилски маркираним текстовима, па би по томе књижевноуметнички стил стандардног језика, бар у великој мери, требало да буде изузет од правописног (а онда, ваљда, и граматичког) нормирања.

На први поглед тај став је сасвим логичан, али само ако се систем правописних и уопште стандарднојезичких норми лиши нормирања двојаких могућности (нпр. *Ви* и *ви* кад има значење јединине, тј. кад се односи на једно лице, исто као и могуће *џи* и *Ти*, где нема граматичких разлика), или навођења изузетака, тачније, указивања на оправдана одступања од правила, која у одређеном смислу и сама по себи јесу правила. И аутори Правописа 1993, иако у начелу истичу како „није предмет језикословног правописног нормирања писање великог слова у оним стиловима у којима се нарочита примена великог слова негује као посебна маркација изрази, као стилистичко средство да се по-

стигне посебан утисак“ (т. 38), у већ цитираној тачки 39 регулишу „куртоазну употребу великог слова“, јер то и „неутрална правописна норма“ – како кажу – „д о п у ш т а (а не прописује) у случајевима где се још одржало у обичају и где има извесно рационално и функционално оправдање“. А то „рационално и функционално оправдање“ (или само функционално, како се узме) управо и јесте „посебна маркација израза“. Зашто онда то не унети у правопис као елементар системa норми о писању великог почетног слова? Ово утолико пре што се у највећем броју таквих случајева ради о устаљеној пракси којом се допринеси разликовању експресивне „од обичне информативне употребе“. Уосталом, „куртоазна употреба великог слова“ није у Правопису 1993 и једини пример нормирања начина писања кад се ради о стилски маркираном тексту. Тако у тачки 220 в стоји:

„Потреба за изостављањем самогласника – а тиме и за писањем апострофа – посебно је честа у стиховима утврђеног броја слогова. Примера има доста у народним песмама (нпр. *Он с' обзире с десна налијево*) и код старијих песника (нпр. код Змаја: *Ал' и мене ј' мирис овај обасуо*), а у новијој поезији знатно мање“.

У истој тачки стоји и ово: „Кад двосложна замена дугог јата (*ије*) због потреба стиха постане једносложна (*је*), уместо изостављеног *и* пише се апостроф, али је допуштено и писање пуног облика, иако се он због ритма изговара без *и* (*б'јеле дворе* или *бијеле дворе*)“.

У поглављу о ијекавском и екавском наречју, у тачки 68 а, под (3), директно се указује на специфичне облике карактеристичне за стилски маркиран текст, па се каже како се „тип *йрейијецайи* може сматрати нормативно допуштеним (нпр. из експресивних разлога), поред *йрейицайи* као главне и неутралне варијанте ...“.

Овим и другим сличним поступцима у формулисању правописне нормe аутори Правописа 1993 сами оповргавају начелан став да „правопис не одређује колико ће се писати велико слово (или неки правописни знак и сл. – М. Ш.) у уметничким текстовима, кад се оно узима као експресивно или симболично средство“.

Нема, дакле, разлога да се књижевноуметнички стил, где су стилски маркирани изрази веома чести, у том делу, или чак у целини, изузме од правописнога нормирања. Оно би требало да буде још потпуније и шире. Осим случајева који се означавају као *licentia poetica* (песничка слобода), међу које се убраја и изостављање великих слова, или било каквих правописних и реченичних знакова, у модерној поезији, требало би правописним нормама о писању великог почетног слова обухватити (као оправдану и допуштену могућност) и оно што се може називати *licentia graphica* (графичка слобода), тј. случајеве кад ликовни уметник решава насловну страницу књиге, па онда, из естетских разлога (јер му велика слова ремете ликовни ритам), властита имена (име и презиме аутора те књиге или име издавача и др.) обележи малим почетним словима, нпр. *мирослав крлежа*, *иво андрић* и сл. На оправданост такве слободе наши су језикословци упозоравали још пре појаве Правописа 1993. Тако Иван Клајн у раду *Правописни проблеми и недоумице* (Језички приручник 1991: 89), осврћући се на разне недоумице у вези с писањем великих и малих почетних слова, истиче:

„Треба на крају споменути и писање искључиво *малим словима*, на плакатима, шпицама, у проспектима, у насловима (нпр. у часопису НИИ), које се код нас појавило у новије време. Такво писање покаткад су жестоко критиковали они који сматрају да се тиме изневеравају правила о почетном великом слову и чак да се фаворизује неписменост. У ствари, овај графички поступак није нимало 'погрешнији' него традиционално писање натписа и наслова *искључиво великим* словима, код кога се такође губи могућност за диференцијацију почетног слова. Ако ликовни уметник, из естетских разлога, жели да натпис изради само малим словима, језикословац нема никаквих стварних основа да му то забрањује“.

Десет година раније исти аутор (Клајн 1981: 68), говорећи о тој појави, изнео је исти став:

„Pisanje naslova i natpisa isključivo malim slovima (u knjigama, časopisima, na plakatima, špicama itd.), izazvano potrebama likovne obrade teksta, sve je češće poslednjih godina kod nas i u svetu. Nema razloga da se smatra pogrešnim, kao što nije pogrešno (u istim takvim tekstovima) ni pisanje isključivo velikim slovima“.

Разлози за прихватање оваквог начина писања у назначеним случајевима образлагани су и пре Клајна 1981 (в. нпр. Шипка 1978: 69 и Шипка 1979: 111–113).

Јасно је, дакле, да и овај случај, поред осталих, треба укључити у правописне норме као једну од допуштених могућности. Утолико пре што ће на тај начин бити отклоњене критике оних „који сматрају да се тиме изневеравају правила о почетном великом слову и чак да се фаворизује неписменост“.

У нашим правописним приручницима нису у довољној мери (или нису никако) заступљени, осим књижевноуметничког, ни сви остали стилови стандардног језика, а тиме ни писмена пракса у целини. Посебно је у том смислу запостављен административни стил, који је у свакодневной писаној пракси, уз журналистички, најраспрострањенији, па не би смео да буде занемарен. Нигде се нпр. не може наћи како, с обзиром на употребу великог слова, треба писати наслове у рубрицираном заглављу табеларних прегледа и сл. А таквих случајева у административном стилу има много (опширније о томе: Шипка 1978: 67–68).

Кад се све што је овде, у овој тачки, речено сабере, може се дати јасан, недвосмислен одговор на прво питање постављено на почетку:

Правописним нормама о употреби великог почетног слова (као и правописних и реченичних знакова и сл.) т р е б а регулисати начин писања и у стилски маркираним текстовима (најчешће у књижевноуметничком стилу), што значи да је правопис „надлежан“ за стилски регистар стандардног језика у целини, па стога мора обухватати све случајеве у писменој пракси, посебно оне који могу изазивати разне недоумице приликом писања.

2.2. Као први пример „куртоазне употребе великог слова“ или „великог слова из поштовања“ сви досадашњи наши правописи, па тако и Правопис 1993, наводе заменице *Ви (Вас, Вам)* и *Ваши (Ваше, Вашем* итд.) у значењу јединине, тј. кад се (у обраћању) односе на једно лице, за разлику од истих тих заменица у свом основном, множинском значењу, које се (у обраћању некој установи или већем броју лица) доследно пишу малим словом: *ви (вас, вам)*

и *ваш* (*вашег*, *вашем* итд.). Правопис 1960 не разликује при томе службено и приватно обраћање, односно употребу тих заменица у пословној и приватној преписци, док Правопис 1993 прави разлику између те две употребе, па констатује да се „у пословној преписци практично редовно ... пише *Ви*, *Ваш* (за једну особу)“, а у приватној „није никаква грешка ни када се пише *ви*, *ваш*“ (39 а). Насупрот томе, у Правопису МХ 2007, трећем и најновијем правописном приручнику у Хрватској, употреба великог почетног слова у овом случају ограничена је само на службену комуникацију. Такав савет налазимо и у неким приручницима на српској страни: „*Ви*, *Вас*, *Вам(а)*, *Ваш*; у пословној преписци (али не и у другим врстама текстова) уобичајено је да се пишу великим словом кад се односе на једну особу. Уп. *џи*“ (Клајн 2000: 38). У писању заменица *џи* и *џивој* Клајнов саветник следи Правопис 1993, па каже: „*ти*: према П, могућно је писање великим словом *Ти* (*Тебе*, *Теби*, *Тобом*) и *Твој* као израз поштовања, али то спада у 'лична ауторска одступања' и не регулише се општим правилима“ (н. д.: 285).

Ако се пође од чињенице да се, према доминирајућем схватању правописаца, овде ради о „куртоазној употреби“, или о исказивању поштовања или уважавања према ономе коме се обраћамо, те да се „тима (означавањем великим почетним словом – М. Ш.) ове заменице диференцирају од праве множинске употребе“, онда нема разлога да се прави разлика између приватне и службене комуникације. Логично је, дакле, да се таква употреба примени у свим таквим случајевима, без обзира на карактер комуникације, како је то утврђено у Правопису 1960.

Но, без обзира на овакав или онакав став правописаца, па и разлике у формулацијама правила којима се регулише употреба великог почетног слова у писању заменица *Ви* и *Ваш* у обраћању једном лицу, у вези с тим треба расправити два питања: прво, ради ли се у овом случају уопште о исказивању поштовања самим тим заменицама, или пак о неком што с поштовањем нема никакве везе, и, друго, како устаљену праксу таквог писања регулисати правописном нормом?

2.2.1. Уопште узев, међусобно обраћање са *ви* („персирање“) није само по себи израз куртоазije, поштовања или посебног уважавања, него знак друштвене дистанце (због разлике у годинама или у друштвеном положају, надређености у послу, одсуства присности и сл.), док је употреба заменице *џи* у таквим ситуацијама израз блискости с онима којима се на тај начин обраћамо. Има људи којима персирамо, иако их уопште не ценимо и не уважавамо, а највеће поштовање обично гајимо управо према онима с којима смо на *џи* (родитељима, браћи и сестрама, присним пријатељима, колегама на истом послу, вршњацима). Најдубље поштовање верници имају према Богу, па му се, у молитвама и иначе, не обраћају са *ви*, него са *џи*: *Боже*, *џомози*! *Сјаси нас*, *Боже!* и сл. Својевремено су се наши људи, у песмама нарочито, обраћали своме „вођи и учитељу“, маршалу Титу, такође са *џи*: *Друже Тишо*, *ми џи се кунемо!* И то је био знак посебне љубави и блискости, а не мањег уважавања. Смисао заменице *џи* у међусобном обраћању најбоље је, на себи својствен уметнички начин, изразио француски песник Жак Превер (Jacques Prevert). У његовој чувеној *Барбари*, засигурно најлепшој љубавној и антиратној песми у модерној светској литератури, стоје у српском преводу, поред осталих, и ови стихови:

*Сејши се, Барбара!
И не љући се шћо ти кажем ти.
Ја кажем ти свима које волим,
ја чак ако их никад нисам видео.
Ја кажем ти свима који ме воле,
ја чак ако их и не познајем.*

Према томе, сама граматичка форма заменица, једнина и множина за једно лице, не упућују на степен поштовања.

2.2.2. Поштовање, куртоазија или посебно уважавање исказује се управо великим почетним словом. Да је то тако, говори неколико чињеница. Прво, велико слово пише се само у директном обраћању, а не у свим случајевима кад се *ви* (*вас, вам*) и *ваши* (*вашег, вашем* итд.) односи на једно лице да би се тиме означила разлика према употреби тих истих заменица у свом основном, множинском значењу. У Правопису 1960 није изричито речено да се заменице *ви* (*вас, вам*) и *ваши* (*вашега, вашем* итд.), и кад означавају једно лице, у навођењу дијалога у књижевном делу пишу малим почетним словом. То је касније објашњено у Правопису 1993 (т. 39 а), где је истакнуто следеће: „Напротив, кад се у уметничкој књижевности наводе дијалози уобичајено је да се *ви, ваши* пише малим словом и кад се односи на једну особу“. Да је сама граматичка форма знак уважавања или поштовања, онда би се у свим случајевима кад се множински облици *ви, ваши* односе на једно лице писала великим почетним словом. А, како видимо, није тако. Друго, новији правописни приручници допуштају употребу великог почетног слова и у писању заменице *ти* (*тјебе, тјеби*) и *твој* (*твога, твоје* итд.), где нема разлике у значењу; то је облик који увек означава једнину, једно лице. Тако се у Правопису 1993 истиче да „није грешка ни ако се, из стилистичких и експресивних разлога у писму напише великим словом и *Ти*“. Најновији хрватски правописни приручник још је одређенији: „У обраћању појединцу може се писати и **Ти, Твој**: *Pisao sam Ti već o tome kako sam se na prošlom putovanju sreo s Tvojim ocem u vlaku*“ (Правопис МХ 2007: 134, тачка 195). Ту граматички облик никако не може бити израз поштовања. У оба та случаја, и кад се неке обраћамо са *ти, твој* или *ви, ваши*, поштовање или посебно уважавање означава се управо великим почетним словом.

Према томе, употреба заменица *ви* и *ваши* кад се односе на једно лице није сама по себи израз поштовања; она има други смисао (в. о томе у тачки 2.2.1). Те заменице, међутим, поред оних у 3. лицу (*његов, њен*, углавном у оквиру израза који су већ и сами по себи куртоазне нарави: *Његова свейосћ, Њено краљевско величанство, Његово височанство* и сл.) могу се, као и заменице *ти* и *твој*, подвести под правило о „куртоазном писању великог слова, као изразу почаст и поштовања“, како стоји у Правопису српског језика 1993, што је у нас уобичајена и одавно уврежена пракса, па, како добро кажу састављачи тога приручника, „нема разлога да се оспорава тај обичај“ (39 а).

2.3. За разлику од претходног случаја, употреба великог почетног слова из поштовања у писању назива „живих поглавара држава када се не спомињу њихова имена ...: *Председник, Краљ, Султан, Шах* и сл.“, како је то било регулисано у Правопису 1960, нема оправдања. Аутори Правописа 1993 с правом постављају питање „зашто би се знак поштовања ограничавао на живе“, чему се може додати и питање: зашто само на поглаваре држава, а не и верских

заједница и сл.? Заправо, тако се може писати, али не „из поштовања“. Ту је, вероватно, у питању сасвим други критеријум, јер речи *Председник (Републике), Краљ, Султан, Шах*, или *Папа* и сл. не означавају само личности које су носиоци те функције него и саму функцију, односно институцију власти, па би се у том случају то могло узети као властито име. Али то питање излази из оквира ове теме, па се њиме нећемо посебно бавити.

2.4. Четврто питање постављено на почетку гласило је: „Да ли је ’употреба великог слова из поштовања’, као један од три главна критеријума за писање великог почетног слова, одржив принцип и, ако јесте, на које се све случајеве може протезати?“

2.4.1. Анализа првог примера такве употребе великог почетног слова: заменица *Ви (Вас, Вам)* и *Ваши (Вашига, Вашем* итд.), као и *Његов, Њен* (у саставу ширег израза куртоазнога карактера: *Његова светљост, Њено Величанство* и сл.), па и заменица *Ти, Твој* (в. у овом раду под тачком 2.2.2) показује да је успостављени критеријум „писања великог слова из куртоазних разлога, као израза почаст и поштовања“, с обзиром на уобичајену праксу и досадашња нормативна решења, оправдан и одржив, те да нема разлога да се оспорава. Питање је само који се случајеви могу подвести под тај критеријум.

2.4.2. Већ смо констатовали да је уобичајено, а и потврђено правописном нормом, да се у директном писменом обраћању великим словом „из поштовања“ означавају (1) личне заменице за друго лице множине кад се односе на једно лице: *Ви (Вас, Вам)* и *Ваши (Вашиг, Вашем* итд.), како се могу означаваати и личне заменице за друго лице једнине: *Ти, Твој*, и (2) присвојне заменице за треће лице једнине: *Његов, Њен* у саставу ширих куртоазних израза: *Његова светљост* (патријарх), *Њено величанство* (краљица) и сл.

Овове се, с још више разлога, могу додати сакрални текстови у којима се дубоко поштовање према Богу или божанским особама изражава на тај начин што се великим почетним словом означавају све речи које се на њих односе. Тако је, нпр., у ускршњој посланици Његове светости патријарха Павла и архијереја Српске православне цркве (из 2003), која почиње овако:

„Браћо и сестре у Господу Распетоме и Васкрсломе, драга духовна децо, Васкресење Христово видевши, поклонимо се Светоме Господу Исусу, Јединоме Безгрешноме ... као што су Му се кроз векове клањали, а и данас Му се клањају, милиони Његових ученика“.

На крају, у истом правописном маниру, стоји:

„Поклонимо се, дакле, браћо и сестре, драга наша децо духовна, Њему, Господару живота и смрги, Господу Васкрсом и Васкрситељу свеколике творевине, Који је ’хлеб живота’ што ’сиђе с неба’ и даје се ’за живот света’ ...“.

Посебан је случај такве употребе означавање великим почетним словом појединих речи којима се указује на нечије изузетне вредности достојне поштовања. И у усменом исказу може се често чути: *Био је човек с великим Ч*, а у писању, уз набрајање добрих дела, обично се на крају додаје: *Једном речи, био је то Човек!* Тај и остале сличне случајеве треба укључити у одељак о употреби великог почетног слова „из поштовања“, или, како стоји у Правопису 1993, „из куртоазних разлога, као израза почаст и поштовања“.

2.4.3. Наведени примери показују да је писање великог почетног слова „из поштовања“ у начелу оправдано и да га треба задржати као један од критеријума, али само у оправданим случајевима, међу којима су и неки који нису досад нормирани. Истина је да ће предложеним допунама овог сегмента правописа систем норми о употреби великих и малих почетних слова бити још сложенији, а већ сад је прегломазан и тежак за усвајање, па би га требало растеретити, поготово ако се узме у обзир његов конвенционални карактер без већег значаја за споразумевање у писменој комуникацији. И. Клајн је у Правопису 1960 набројао укупно педесет пет правила о употреби великог слова (рачунајући тачке и подтачке), а у Правопису 1993 тај се број попео на преко осамдесет!? Стога су оправдана настојања да се систем норми у том делу, и иначе, растерети. Ипак нема разлога да се, ради упрошћавања прегломазног система норми о употреби великих и малих почетних слова, изостављају случајеви које свакако треба нормирати да би се уклониле недоумице у пракси, међу њима и они које предлажемо. Тај део правописа може се растеретити критичким претресом, редукацијом и престилизацијом норми о употреби великог почетног слова у писању властитих имена. Али, то је посебна тема, која захтева посебну и темељиту обраду, па ће стога бити предмет наше пажње у једном од наредних радова у оквиру актуелних стандарднојезичких преиспитивања.

3. На основу свега што је речено у тачки 1. и 2. овога рада, правописна материја о којој смо расправљали могла би се у другом издању Правописа српскога језика регулисати на следећи начин, у датој или сличној стилизацији правила:

Велико почетно слово из поштовања или куртоазије

37. Према устаљеном и нормом прихваћеном обичају у српском правопису, велико почетно слово употребљава се и у посебној стилској функцији исказивања почасти, поштовања, односно нарочитог уважавања, или тек као куртоазни чин у друштвеној комуникацији.

38. Таква је употреба израз субјективнога става и ограничена је на неколико карактеристичних случајева.

а. Уобичајено је да се лична и присвојна заменица другог лица множине, кад се у директној комуникацији односе на једну особу, у номинативу и свим осталим падежима у промени пишу великим почетним словом: *Ви (Вас, Вам...)* и *Ваш (Вашиг, Вашем* итд.), као у примерима:

Поштовани господине!

Примили смо Ваш допис, ња Вас у вези с њим обавештавамо ...

Цењена госпођице Ковачевић!

Драго нам је што ће се Ваше креације јојавити на нашој модној ревизији, а посебно што што ћете и Ви лично учествовати у програму ...

Кад се не употребљавају у директном обраћању, као нпр., у дијалозима у књижевноуметничким делима и сл., те се заменице пишу малим почетним словом.

b. Уколико се жели исказати поштовање према блиској особи којој се обраћамо са *џи*, или посебно уважавање поводом неког успеха те особе и сл., лична заменица *џи*, као и присвојна заменица *џвој*, и то у свим облицима у којима се јављају, пишу се такође великим почетним словом: *Ти (Тебе, Теби...)* и *Твој (Твога, Твоме...), Твоја (Твоје, Твојој итд.)*, нпр.:

Драги џријатјељу!

Чесџијам Ти усјешно одбрањену докџорску дисертџацију, која је круна Твога дугогодишњег рада у нашој науци ...

Те се заменице иначе у неутралном тексту пишу малим почетним словом, и то је најчешћи начин њиховог писања.

c. Присвојна заменица за друго лице множине (*ваш*), као и заменице 3. лица множине (*његов, њен*), у оквиру уобичајених израза којима се исказује поштовање према владарима, шефовима држава, врховним верским поглаварима, високим државним, верским и дипломатским службеницима и сл. такође се пишу великим почетним словом, у првом случају у директном обраћању: *Ваша светџостџи, Ваше краљевско величанстџво, Ваше височанстџво, Ваша екселенциџо, Ваше џреосветџенстџво, Ваше високоџреосветџенстџво*, а у другом кад се о њима говори: *Његова светџостџи (патријарх или папа), Њено краљевско величанстџво (краљица), Његово височанстџво (кнез и уопште члан владарске куће с неком другом титулом), Његова екселенциџа (министар, амбасадор сл.), Његово џреосветџенстџво (владика), Његово високоџреосветџенстџво (митрополит)* и сл. Тако се пише без обзира на то да ли се ти изрази употребљавају самостално (као у наведеним примерима), или уз имена: *Његова светџостџи џаџријарх срџски госџодин Павле, Њено краљевско величанстџво Елизабетиа II, Његово џреосветџенстџво владика бачки др Иринеј (Буловић), Његово високоџреосветџенстџво архиеџиској џеџињски и миџроџолиџи црногорско-џриморске Амфилохије (Радовић)* и сл.

И кад се пишу скраћено, ове заменице означавају се великим почетним словом: *Њ. св. (ум. Његова светџостџи) џаџријарх срџски госџодин Павле, Њ. к. в. (ум. Њено краљевско величанстџво) Елизабетиа II* итд.

d. У сакралним текстовима дубоко поштовање према Богу или божанским особама изражава се на тај начин што се великим почетним словом означавају све речи које се на њих односе (именице, заменице, придеви и др.). Тако је, нпр., у овој ускршњој посланици Његове светости патријарха Павла и архијереја Српске православне цркве (из 2003):

„Браћо и сестре у Господу Распетоме и Васкрсломе, драга духовна децо, Васкресење Христово видевши, поклонимо се Светоме Господу Исусу, Јединоме Безгрешноме ... као што су Му се кроз векове клањали, а и данас Му се клањају, милиони Његових ученика ...“

„Поклонимо се, дакле, браћо и сестре, драга наша децо духовна, Њему, Господару живота и смрти, Господу Васкрсом и Васкрситељу свеколике творевине, Који је 'хлеб живота' што 'сиђе с неба' и даје се 'за живот света' ...“.

e. Речи које се односе на особу чије су изузетне вредности достојне поштовања такође се пишу великим почетним словом. Тако за некога ко се истакао хуманошћу, уз набрајање његових добрих дела, обично додајемо : *Једном*

речи, био је Човек! Да се ту пише велико почетно слово, истиче се и у усменом исказу: *Био је шо човек с великим Ч.*

4. На крају треба казати нешто и о неким појмовима и терминима везаним за случајеве о којима је овде било речи.

4.1. У Правопису 1960 стоји да је то велико слово „из поштовања“, или „из почаст“. Тако је и у већини ранијих правописа, па и у актуелном бошњачком и свим хрватским правописним приручницима, укључујући и најновији Правопис МХ 2007.

У актуелном Правопису српскога језика 1993 на почетку поглавља о великом слову не спомињу се три основна критеријума, али се уместо великог слова „из поштовања“ доследно говори о „писању великог слова из куртоазних разлога, као израза почаст и поштовања“, а у наслову тога одељка стоји: „Куртоазна употреба великог слова“.

Овде су, као што видимо, спојена два различита критеријума: једно је „куртоазија“, а друго „почаст и поштовање“, па тако испада да се у свим случајевима ради и о једном и о другом. Куртоазија је (од француског *courtoisie*) „углађеност, учтивост, лепо понашање“ (Клајн–Шипка 2007: 682). То је, дакле, нека врста бон-тона, који не мора увек бити израз стварног односа према особи којој се обраћамо или о којој говоримо, јер само поштовање у највећој мери зависи од личног става свакога од нас. Тако се онда речи које се односе на одређене личности (у директном обраћању или кад се о њима говори) могу писати великим почетним словом из стварнога поштовања према њима, али и из куртоазије, у складу с културом друштвене и вербалне комуникације, као неке врсте конвенције, што све зависи од онога који пише. Зато се у нормирању употребе великог почетног слова морају узети у обзир оба та критеријума.

Имајући то у виду, предложена формулација основног правила о употреби великог почетног слова из поштовања или куртоазије за друго, измењено издање Правописа српског језика гласи:

„37. Према устаљеном и нормом прихваћеном обичају у српском правопису, велико почетно слово употребљава се и у посебној стилској функцији исказивања почаст, поштовања, односно нарочитог уважавања, или тек као куртоазни чин у друштвеној комуникацији“.

Ту је јасно речено да је за некога то акт изражавања поштовања или уважавања, а за некога куртоазни чин. У сваком случају, било да је реч о једном или другом критеријуму, велико слово се пише, јер је тако уобичајено, и то у неким случајевима редовно, а у неким (као код *џи*, *џвој*) према процени онога који пише да ли велико слово, зависно од садржаја исказа и односа према особи којој се обраћамо, треба или не треба писати.

4.2. У Правопису 1960, кад је реч о употреби великих и малих слова, стоји „велико п о ч е т н о слово“ (истакао М. Ш.). Тако је и у осталим нашим правописним приручницима, па и најновијем Правопису МХ 2007, где већ у наслову одговарајућег поглавља стоји: VELIKO I MALO POČETNO SLOVO. У Правопису 1993 стоји само ВЕЛИКО СЛОВО (у наслову поглавља), *Куртоазна употреба великог слова* (у наслову тога одељка), а у тексту претежно „велико почетно слово“, осим у формулацији: „Велико слово пише се на почетку реченице ...“, где је одредба „почетно“ оправдано изостављена због плеоназма, а на више места и у формулацијама где за то нема никаквог оправдања.

С обзиром на то да се у правопису употреба великих и малих слова не регулише само кад је у питању почетак речи, него и у другим случајевима, као нпр. у већ поменутих ликовним решењима насловних страница књига, на плакатама, шпицама и сл., где се цела имена пишу великим или малим словима, као и у неким скраћеницама, што би такође требало на одређен начин уврстити у ово поглавље правописа, главни наслов требало би да гласи: **Употреба великих и малих слова**, а у формулацијама у тексту где се стварно ради о почетку речи нормално је да стоји: „Великим (или: малим) почетним словом пишу се ...“ и сл.

У другом издању Правописа српског језика, поред предложених измена, допуна и престилизација (в. нарочито у тачки 3 овога рада), потребно је прецизирати и уједначити у целом тексту анализирание и друге термине који су уобичајени у правопису.

ЛИТЕРАТУРА

- Анић–Силић 1987: Vladimir Anić – Josip Silić, *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, drugo izdanje, Zagreb: Sveučilišna naklada „Liber“ – Školska knjiga.
- Бабић–Финка–Могуш 1994: Stjepan Babić – Božidar Finka – Milan Moguš, *Hrvatski pravopis*, Zagreb: Školska knjiga.
- Белић 1950: Александар Белић, *Правопис српскохрватског књижевног језика*, Београд: Просвета.
- Боранић 1947: Dr. Dragutin Boranić, *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, deveto preradeno izdanje, Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske.
- Боранић 1951: Dr. Dagutin Boranić, *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, deseto izdanje, Zgreb: Školska knjiga.
- Вуковић 1952: D-г Jovan Vuković, *Pravopis savremenog našeg jezika, I dio: Upotreba velikog slova i složene riječi*, Sarajevo: Svjetlost.
- Језички приручник 1991: Павле Ивић – Иван Клајн – Митар Пешикан – Бранислав Брборић, *Језички приручник*, Београд: Радио-телевизија Београд.
- Клајн 1981: Ivan Klajn, *Kako se kaže – Rečnik jezičkih nedoumica*, Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Клајн 2000: Иван Клајн, *Речник језичких недоумица*, пето (прво ћирилично) издање, Београд: Српска школска књига.
- Клајн–Шипка 2007: Иван Клајн – Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, друго (доштампано) издање, Нови Сад: Прометеј.
- Правопис 1960: *Правопис српскохрватског књижевног језика*, Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска.
- Правопис 1993: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурница, *Правопис српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Правопис МХ 2007: Lada Badurina, Ivan Marković, Krešimir Mićanović, *Hrvatski pravopis*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Халиловић 1994: Senahid Halilović, *Pravopis bosanskoga jezika*, Sarajevo: Preporod.
- Шипка 1978: Милан Шипка, *Употреба великих и малих слова*, Радови Одјелења за језик Института за језик и књижевност, V: Правописне теме II, Сарајево: Институт за језик и књижевност, 9–76.
- Шипка 1979: Милан Шипка, „*Licentia grafica*“, у: *Наш језик у њакси*, Сарајево: Институт за језик и књижевност, 108–110.

S u m m a r y

Milan Šipka

CAPITALIZING „OUT OF RESPECT“

As a part of his efforts to critically re-examine and evaluate current norms of the Serbian orthography, the author analyzes capitalization „out of courtesy as an expression of honor and respect“. The criterion itself has is addressed in detail, followed by the rules derived from it. A special emphasis is laid on the spelling of the pronoun *Vi* (*Vas*, *Vam*) when referring to one person. In its conclusion the paper offers proposals concerning the treatment of the addressed topic in the new edition of the Handbook of Serbian Orthography.

МИЛАН ШИПКА
(Сарајево)

ТВОРБА, ЗНАЧЕЊЕ И ДЕКЛИНАЦИЈА ИМЕНИЦА НА *-ИСТ(А)*

Иако именице овога типа већ више од стотину година привлаче пажњу наших граматичара, ипак нема целовитих, а још мање јединствених, одговора на сва питања у вези с њиховом творбом, значењем и променом. Аутори радова који су се бавили тим именицама приступају им углавном парцијално (или само са становишта творбених модела и значења, или пак њиховог основног облика и облика у промени), а писци савремених граматика не посвећују им готово никакву пажњу, иако у говорној пракси има недоумица у вези с њиховом употребом. Стога се овде именице на *-ист(а)* разматрају целовито и детаљно, уз критички осврт на њихову досадашњу обраду у стручној литератури. На основу темељите анализе дају се и предлози како да се експлицитном граматичком и правописном нормом уреди употреба именица на *-ист(а)* у савременом српском стандардном језику.

Кључне речи: именице, творба, суфикс *-ист(а)*, значења, деklinација, говорна пракса, експлицитна норма, српски (и хрватски) језички стандард.

0. Именице са суфиксом *-ист(а)* честе су у савременом српском језику и о њима је досад, износећи различите тврдње и мишљења, писало више аутора (од Маретића 1899 до Клајна 2003). И поред тога, нека битна питања у вези с њиховом употребом у стандардном језику нису регулисана експлицитном нормом, па отуда и доста недоумица и колебања у говорној пракси. Све је то довољан разлог да им се посвети посебна пажња. Овде ћемо размотрити (1) порекло и продуктивност суфикса *-ист(а)* у српском језику, (2) основе од којих се изводе именице помоћу тог суфикса, (3) значења именица тога типа, (4) акцентуацију, (5) заступљеност алтернативних облика у говорној пракси, (6) деklinацију у једнини и множини оба та облика, такође, према стању у књижевном језику и говорној пракси, (7) однос нормативиста према њиховој промени и, у вези с тим, заступљеност у граматицима, правописима и речницима књижевног језика, (8) предлог нормативних решења у вези с именицама на *-ист(а)*, посебно с њиховом деklinацијом, те, на крају, (9) сугестије за дефинисање одговарајућих експлицитних норми у актуелним нормативним приручницима (граматицима, правописима и речницима српског језика), у смислу њиховог прецизирања и осавремењивања.

1. Несумњиво је да је суфикс *-истӣ(a)* страног (грчко-латинског) порекла. Он се не јавља само у српском, него и у другим европским језицима, словенским и несловенским, по чему се може сматрати интернационалним, како га квалификује Клајн (2003: 242). О његовој продуктивности у нашем језику постоје различита мишљења. Двојица аутора творбе речи у хрватском и српском језику, Бабић 1986 и Клајн 2003, у вези с тим износе супротне оцене. Први констатује следеће:

„Izvedenice sa sufiksom *-ist* dosta su brojne, ali je sufiks *-ist* slabo plodan jer je većina izvedenica sa sufiksom *-ist* zapravo preuzeta iz stranih jezika, a s njima i osnovne riječi, tako da sufiks *-ist* u našem jeziku ima tvorbene veze u dobrom dijelu posuđenica“ (Бабић 1986: 307).

Насупрот томе стоји ова констатација:

„-Ист(а) је, као и сродно *-из(а)м*, интернационални суфикс велике продуктивности“ (Клајн 2003: 242).

Бабић, дакле, констатује да је тај суфикс „slabo plodan“ (тј. слабо продуктиван), а Клајн да је „велике продуктивности“, што је педесет година пре њега тврдио и Марковић 1952: 27, истичући како је суфикс *-истӣ(a)* „врло продуктиван и нове изведенице са тим суфиксом, иако страног порекла, јављају се такођећи свакодневно“, а касније и Станојчић–Поповић 1995: 131 (и у даљим издањима), који прецизирају да је суфикс *-истӣ(a)* „врло продуктиван у творби именица са значењем имаоца занимања: *арабистӣ, германистӣ, славистӣ, латинистӣ* (које значе стручњаке који се баве науком о народу чије је име мотивна реч за њих); *ѿаксисӣ, ѿелеграфисӣ, журналистӣ*; присталице и припаднике учења, праваца, идеологија: *реалистӣ, модернистӣ, марксистӣ, сӣрукӣуралистӣ*“. Очигледно је да су Бабић 1986 и Клајн 2003 (а с њим и Марковић 1952 и Станојчић–Поповић 1995) имали на уму две различите чињенице: први оцењује степен продуктивности суфикаса *-истӣ* са становишта творбе у нашем језику, осећајући потребу да при том истакне како је већина изведеница с тим суфиксом „zapravo preuzeta iz stranih jezika, a s njima i osnovne riječi“, што је истина, док други, Клајн 2003, каже да је то „интернационални суфикс велике продуктивности“, што је такође тачно, ако се продуктивност схвати уопштено и не веже искључиво за наш језик.

Бабићеву констатацију потврђује веома мали број именица на *-истӣ(a)* изведених од домаћих основа. Он сам, на стр. 307. свога рада, наводи само четири: „*kràljist, slùhist, vèzist i zborist*“. Клајн изоставља први и четврти Бабићев пример, додајући два нова, тако да их је и по њему свега четири. То су: „у војном речнику *везистӣ*, фамилијарно *слухистӣ* ’ко свира или пева по слуху, ко не познаје ноте’, из рускога *царистӣ*. Ћорић 2000 : 220, 229 бележи и *забавистӣ(a)* ’извођач забавног програма“ (243). Николић 2000 има још и *војславистӣ / војславистӣа* (уз *војславовац*), што значи: „подражавалац стила песника Војислава Илића у поезији“ (РСАНУ II, 1962 : 762), *врховистӣ / врховистӣа* „присталица ’Врховнога комитета’, који је сматрао да Македонија треба да се ослободи Турака уз помоћ иностранства, нарочито Бугарске, и да се присаједини Бугарској“ (РСАНУ III, 1965 : 100), дакле, присталица *врховизма*, и *србистӣ / србистӣа* (од Срби) „стручњак за српски језик и књижевност; професор српског језика“. Истом творбеном типу као *србистӣ(a)* припадају и *словенистӣ(a)*, *сӣтарословенистӣ(a)*, а у новије време и *бошњакистӣ(a)*, које Николић 2000 није регистровао. Можда би се могла наћи још покоја именица с наставком *-истӣ(a)*

изведена од домаћих основа, али у поређењу с онима чије су основе страног порекла, тих десетак примера заиста је занемарљив број.

На другој страни, констатацију о великој продуктивности суфикса *-истӣ(a)* потврђује бројност изведеница, којима су „као и за *-из(a)м*, основе ... готово увек страног порекла“ (Клајн 2003 : 243). Тако је у Николићевом *Обрајном речнику српског језика* (стр. 1252–1258) забележено 678 речи с наставком *-истӣ*, које су на одговарајућем месту по азбучном реду (стр. 188–193) дате и у облику на *-истӣа*, уз само неколико изузетака, насталих, вероватно, због непажње, а не зато што ти облици не постоје у говорној пракси. Ако се овом броју додају и именице које Николић 2000 није забележио, без обзира на то јесу ли при састављању тога обратника (a terga) изостављене или су примљене у новије време из других језика, може се рећи да имамо око 1000 речи овога типа, што оправдава изнесену тврдњу о великој продуктивности суфикса *-истӣ(a)*.

2. Именице на *-истӣ(a)* изводе се од именичких и придевских основа. У томе се слажу и Бабић 1986 и Клајн 2003. Уз то Бабић (1986: 308) наводи један пример извођења од глаголске основе: *cizelist* (према *цизелирајџи* М. Ш.). Клајн 2003 оспорава дефиницију значења именице *сїаїїистӣ*, коју даје Ћорић 2000: 218–219, 225, а према којој би се могло закључити да је та именица изведена од глагола *сїаїїирајџи*, дакле, од глаголске основе. Насупрот томе, у РМС глагол *сїаїїирајџи* дефинисан је именицом: „бити статист(а)“, на шта упозорава и сам Ћорић 2000. С тим у вези Клајн 2003: 244–245 каже: „Мислимо да је поступак у речнику оправдан, јер је *сїаїїистӣ* старија реч, а *сїаїїирајџи* је накнадно изведена из њега захваљујући великој популарности суфикса *-ирајџи*“. Према томе, може се закључити да се именице на *-истӣ(a)* творе искључиво од именичких и придевских основа, уз само један изузетак (Бабићев *cizelist*, где је основа глаголска).

2.1. Мада се у принципу слажу да се именице на *-истӣ* изводе од именичких и придевских основа, наша два аутора творбе речи у хрватском и српском језику разилазе се у процени учешћа тих основа у творби појединачних случајева. Тако Бабић 1986: 308 наводи тек неколико именица на *-истӣ* изведених искључиво од придевских основа. То су:

„*aktivist* → *aktivan član*

civilist → *onaj koji nosi civilno odijelo, koji se bavi civilnom djelatnošću*

dokumentarist → *onaj koji radi dokumentarna djela, koji se bavi dokumentarnom djelatnošću*

intèrnist → *onaj koji se bavi internom medicinom*

maksimalist → *onaj koji teži za maksimalnim*

Slično i *apsolutist, humanist, individualist, modernist, oportunist, realist, sindikalist ...*“ (ib.).

За остале дате примере у вези са значењима именица овога типа нису назначене основе, али се може претпоставити да их аутор узима као именичке, јер генерално констатује да „sufiks *-ist* dolazi na imeničke osnove“ а само „katkada i na pridjevne“ (Бабић 1986: 307).

Насупрот томе, Клајн 2003: 244 доста изведеница овога типа везује за придевске основе, па се у том погледу разилази са Бабићем 1986.

2.2. Анализа два главна дела која се баве творбом речи у хрватском и српском језику показује да нису рашчишћена сва питања у вези с утврђивањем основа од којих се изводе именице с наставком *-истӣ(a)*, па ту материју треба и даље истраживати. Ово утолико пре што ни аутори тих дела у неким случајевима нису сигурни ради ли се о именичкој или придевској основи. Тако Клајн 2003: 243 уз именицу *моралистӣ*, коју додаје малобројним изведеницама овог типа од именичких основа „наспрам којих редовно имамо и изведенице на *-из(a)м*“ опрезно, у загради, изражава своју недоумицу: „(уколико није од придева)“. А и неки Бабићеви примери нису баш сигурни, као нпр *internist*, коју реч он без резерве убраја међу оне којима је основа придевска, мада би се могло рећи да је то поименичени придев (*интӣерна* у значењу *интӣерна медицина*).

3. Ни у одређивању значења именица овога типа досадашње елаборације нису потпуне. У том погледу Бабић 1986 нешто је исцрпнији него Клајн 2003, који се, без улажења у семантичку анализу целокупне грађе, углавном ослања на констатације ранијих истраживача, па у вези с тим каже:

„Два основна значења суфикса *-истӣ(a)* свакако су она која је наводио Стевановић 1954¹: 535, једно с дефиницијом 'присталице и припадници учења и праваца у књижевности и уметности, као и у науци, затим припадници појединих политичких, религиозних и др. покрета', друго описано као 'имаоци ... каквих склоности'“.

У даљој семантичкој анализи именица овога типа треба свакако узети у обзир корисне напомене које даје Бабић 1986 у вези са диференцијацијом значења према основама (именичким или придевским) од којих се изводе, па и оне које „имају ројединасна значења“ (стр. 308).

4. Без обзира на акценат именица или придева од чијих се основа изводе, именице с наставком *-истӣ(a)* имају редовно краткоузлазни акценат на слогу који претходи томе наставку: на пенултими ако је наставка *-истӣ*, а на трећем од краја ако је наставак *-истӣа*: *будистӣ* / *будистӣа*, *исламистӣ* / *исламистӣа*, *комунистӣ* / *комунистӣа*, *колумнистӣ* / *колумнистӣа*, *радистӣ* / *радистӣа*, *бригадистӣ* / *бригадистӣа*, *интӣернистӣ* / *интӣернистӣа*, *комерцијалистӣ* / *комерцијалистӣа* итд. Бабић 1986: 307 ту чињеницу констатује уопштено, па истиче како ове „izvedenice имају kratkouzlazni акценат на slogu ispred sufiksa“, потврђујући то и акцентовањем свих наведених примера. Тако исто и Стевановић 1964: 536 каже: „Било шта да означавају именице с овим наставком, све оне имају исти краткоузлазни акценат на слогу непосредно испред наставка“. Клајн 2003 о акценту именица овога типа не каже ништа, а ни примере које даје није акцен-

товао, сматрајући, ваљда, да то не иде у творбу речи. Било би ипак неопходно да се у будућој научној и(ли) нормативној граматици српског језика, за коју је, као један од прилога, израђена и Клајнова *Творба речи у савременом српском језику*, уз комплетнију анализу творбе и значења именица с наставком *-истӣ(a)*, истакне и чињеница како све те именице, без обзира на значење и акценат речи од чијих су основа изведене, имају краткоузлазни акценат на слогу непосредно испред наставка, као у примерима наведеним на почетку овог одељка.

5. Осим творбе и значења, где, како је већ речено, досадашње елаборације нису потпуне, па су потребна даља истраживања, нужно је детаљно размотрити употребу двојних облика именица овога типа, с краћим (*-истӣ*) и дужим наставком за творбу (*-истӣа*), а потом и дефлексију једних и других облика у једнини и множини. С практичнога и нормативног становишта то је изузетно важно, па ћемо стога томе посветити највећи део овога рада.

5.1. Најпотпунији преглед ранијих ставова истраживача у вези с употребом именица овога типа на *-истӣ* и *-истӣа* изложен је у *Нашем језику* још пре више од педесет година (Марковић 1952). Ту се констатује да је први о наставцима *-истӣ* и *-истӣа* писао Томо Маретић у првом издању своје *Грамаџике и стилистике* (Маретић 1899), не одредивши се том приликом ни за један од два облика који се јављају у говорној пракси, уз разуман став да „за оваке ријечи не може граматик друго рећи, него да треба приčekати, што ће од њих учинити вријеме и обичај“. Након двадесет пет година, међутим, у *Језичном савјетнику*, он се одређује, па каже: „Mislim, da je bolje: *idealist, komunist, žurnalist* i t. d. nego *idealista* ...“ (Маретић 1924: 195). А недуго затим, у другом издању *Грамаџике и стилистике* (Маретић 1931) наш најугледнији граматичар прве половине XX века поново је у недоумици, па каже: „... које је писање боље, теško је рећи, особито кад се ни други славенски језици не слажу: Руси пишу *ист*, а Пољаци и Чеси *иста*“. Ни каснији аутори до појаве Марковићева чланка који су се бавили употребом суфикса *-истӣ* и *-истӣа* (Ђорђић и Бошковић) не дају децидиран одговор на Маретићево питање.

5.2. Марковић 1952, међутим, износићи своје мишљење да се на то питање може одговорити потврдно, илуструје такав свој став анализом грађе у нашем књижевном језику од Вука па све до средине XX века. На основу те анализе он изводи три закључка:

- 1) Прегледана речничка грађа Института за српски језик Српске академије наука, „која обухвата период од средине XIX века до II светског рата“ показује „да је број писаца који употребљавају суфикс *истӣа* знатно већи од броја оних код којих је овај суфикс без крајњег *а*“, тј. да су облици са суфиксом *-истӣа* већ практично превладали, што потврђују и примери из *Књижевних новина*, *Борбе* и *Политике* након рата (1945–1952).
- 2) Суфикси *-истӣ* и *-истӣа* у неким су се случајевима семантички издиференцирали, па се онај први употребљава у властитим именима (новина, часописа, предузећа), а други у заједничким именицама. „И само наше језичко осећање не буну се против те диференцијације“ – истиче Марковић 1952: 18. Нормално је, дакле: *Комунистӣ*, *Комунистӣа*, *Комунистӣу* ... (*Претӣлапӣа* на *Комунистӣ*, *Чиїао сам тӣо* у *Комунистӣу*, *Информација* је *ипреузетӣа* из *Комунистӣа* и сл. „Тако је и 'Турист' име предузећа у Београду за смештај путника, а *тӣуристӣа* (обичније него *тӣуристӣ*) сам пут-

ник“ (ib.). Овоме се могу додати и други примери као што је: *Славистӣ, Славистӣа, Славистӣу* ... (назив часописа) према *славистӣа, славистӣе, славистӣи* ..., што је чешће него *славистӣ, славистӣа* (онај који се бави славистиком), *Инијуристӣ, Инијуристӣа, Инијуристӣу* ... (без опозиције према заједничкој именици, која не постоји) и сл.

- 3) И српски и хрватски писци имају наставак *-истӣ* и *-истӣа*, па се на питање „да ли је суфикс *истӣа* само код српских писаца, а *истӣ* само код хрватских?“ не може дати позитиван одговор, што значи да се та два суфикса, према Марковићу 1952, нису варијантски издиференцирала.

5.3. Стевановић 1964 не потврђује први Марковићев закључак (о превладавању облика на *-истӣа*). Он каже: „Већина именица на *-истӣ* употребљава се још и с једним *-а* на крају, у коме случају оне мењају промену по падежима: уместо по промени именица м. рода на сугласник, оне се онда мењају по промени именица ж. рода са завршетком *-а*“. На основу ове констатације може се извести закључак да све именице овога типа немају наставак *-истӣа*, него само „већина“, што, према грађи коју даје Николић 2000, није тачно (в. напред под 1). У вези с двојаким обликом наставака именица овога типа (*-истӣ* и *-истӣа*) Клајн 2003: 242 с правом констатује: „У српском је обичнији са *-а* на крају ...“, чиме оповргава Марковићев трећи закључак да у употреби краћих и дужих облика нема никаквих разлика између српске и хрватске језичке праксе. Тако је и у његовом *Речнику језичких недоумица*: „**ист(а):** *реалистӣа, егосистӣа, социјалистӣа* итд. (обичније) и *реалистӣ, егосистӣ, социјалистӣ*. Множина је данас у сваком случају на *-и* (*реалистӣи* итд.)“ (Клајн 2000: 115). Исто је и у првом издању тога дела (Клајн 1981: 51), где стоји: „**-ист(а).** У IsV (тј. источној варијанти – М. Ш.) обичнији су облици *realista, egoista, socijalista* итд., у ZV (тј. западној варијанти) само *realist, egoist, socijalist*. Множина је данас у сваком случају на *-и* (*realisti* итд.)“. У том је погледу сасвим одређен и Бабић 1986: 306, који каже:

„Sufiksi *-ist* i *-ista* dolaze u istim tvorbama i u istom značenju tako da mogu supostojati obje imenice, ali su izvedenice sa *-ista* znatno rjeđe od usporednica na *-ist*. Може се рећи да у хрватском књижевном језику standardно треба бити само *-ist*. То се може оправдати овим разлозима:

- jer je sufiks *-ista* rjeđi i u tvorbi i u upotrebi,
- jer se mjesto svake izvedenice sa *-ista* može upotrijebiti izvedenica sa *-ist*,
- jer se *-ist* bolje uklapa u sustavne odnose: veća podudarnost oblika oblika i značenja; u jedнини postoji kolebanje oblika od *-ist* i oblika od *-ista*, u množини se u znatnoj pretežности upotrebljavaju oblici od *-ist*,
- sufiks *-ist* prema tome pridonosi tvorbenoj, morfološkoј i semantičkoј stabilности hrvatskoga kњиževnog jezika“.

Хрватска нормативистика, и иначе склона „правoliniјским“ решењима, често и без обзира на стање у пракси, прихватила је овај Бабићев став. Ту чињеницу потврђује већ и Бродњак 1993. Он у своме *Rezlikovnom rječniku srpskog i hrvatskog jezika* у српској колони даје облике *aktivista* (стр. 8), *atomista* (стр. 12) итд., а у хрватској: *aktivist, atomist* (ib.), што је касније потпуно превладало на хрватској страни, док такав речник на српској страни (Пирилов 1989), иако одмеренији и поузданији од Бродњака 1993 (који је пун натегнутих, лажних разлика) ову стварну разлику између српског и хрватског не региструје.

Може се, дакле, рећи да је краћи облик суфикса именица овога типа (*-исѝ*) данас карактеристичан за хрватску стандарднојезичку норму, а у доброј мери и тамошњу говорну праксу, док је облик с додатком *-а* (*-исѝа*) у српској говорној пракси углавном превладао, па би то стање требало потврдити и експлицитном (стандарднојезичком) нормом, али без одбацивања облика *-исѝ*, који се још увек може срести и на српској страни, бар у номинативу једнине и редовно у облицима множине, па нема основа да се прогласи нестандардним.

Занимљиво је да се ниједан од каснијих аутора који су се бавили проучавањем и описом творбе и значења именица на *-исѝ(а)* не осврће на констатацију, коју износи Марковић 1952: 18 да се двојни облици суфикса *-исѝ / -исѝа* диференцирају делимично и семантички (в. напред под 5.2. други закључак).

6. С практичног становишта, због непостојања јасне експлицитне норме и недоумица које се у вези с тим јављају, најактуелније је и најважније питање у оквиру ове теме промена именица с наставком *-исѝа* у савременом српском стандардном језику.

6.1. С обзиром на опредељење за облике на *-ist*, у хрватској стандарднојезичкој норми и пракси, под строгом контролом лектора, нема никаквих недоумица. Именице овога типа мењају се ту као и све друге именице мушкога рода на сугласник, дакле: *bùdist, bùmista, bùmistu..., ràdist, ràdista, ràdistu..., brigàdist, brigàdista, brigàdistu..., ekonòmist, ekonòmista, ekonòmistu..., komercijàlist, komercijàlista, komercijàlistu..., komùnist, komùnista, komùnistu..., а у множини: bùmisti, bùmistà, bùmistima..., ràdisti, ràdistà, ràdistima..., brigàdisti, brigàdistà, brigàdistima..., ekonòmisti, ekonòmistà, ekonòmistima..., komercijàlisti, komercijàlistà, komercijàlistima..., komùnisti, komùnistà, komùnistima* итд.

Мада се у разговорном језику, па понегде и у медијима, могу срести и облици на *-исѝа*, у хрватској службеној и јавној комуникацији употребљавају се доследно само облици на *-исѝ*, с променом по I деклинационој врсти и у једнини и у множини. Тако у загребачком *Jutarnjem listu* (JL, 11. 7. 2007, 25) стоји крупан наслов: *Dnevnik ruskog turista*, а поводом победе на чувеној Сињској алци, у истом је листу (7. 8. 2007, 38) објављена велика репортажа с наднасловом *U domu Tina Radanovića, nezaposlenog kriminalista, slavodobitnika* 292. *Alke*.

6.2. У српској говорној пракси, као што је већ речено, превладали су облици на *-исѝа*, али се, мање-више само у номинативу једнине (у укрштеним речима нпр. редовно), задржао и облик на *-исѝ*. У осталим падежима једнине именице овога типа имају наставке III деклинационе врсте (женског рода), и то чак и кад се у номинативу једнине завршавају на *-исѝ*. Биће, дакле: *бùдисѝа, бùmисѝе, бùmисѝи..., ràдисѝа, ràдисѝе, ràдисѝи..., бригàдисѝа, бригàдисѝе, бригàдисѝи..., еконòmисѝа, еконòmисѝе, еконòmисѝи..., комерџијàлисѝа, комерџијàлисѝе, комерџијàлисѝи..., комùnисѝа, комùnисѝе, комùnисѝи...* Тако онда и *бùmисѝ, бùmисѝе, бùmисѝи..., ràдисѝ, ràдисѝе, ràдисѝи..., бригàдисѝ, бригàдисѝе, бригàдисѝи..., еконòmисѝ, еконòmисѝе, еконòmисѝи..., комерџијàлисѝ, комерџијàлисѝе, комерџијàлисѝи..., комùnисѝ, комùnисѝе, комùnисѝи...*

6.2.1. Изузетак су именице на *-исѝ* у значењу властитог имена (новина, часописа, предузећа и сл.), које се мењају по I деклинационој врсти, као именице мушкога рода на сугласник: *Комùnисѝ, Комùnисѝа, Комùnисѝу...* (име листа): *Прејѝлајѝа на Комунисѝ. – Чиѝао сам ѝо у Комунисѝу. – Информа-*

ција је преузета из *Комуниста*; *Турист*, *Туриста*, *Турист*у (име туристичке организације у Београду): *Узели смо аранжман за летињавање преко Туриста* – Он ради у *Турист*у; *Славист*, *Слависта*, *Славист*у... (име часописа): *Први је чланак објавио у Славист*у – *Скупи у организацији Слависта*; *Интурист*, *Интуриста*, *Интурист*у... (име руске туристичке организације): *Путовали смо у Совјетски Савез преко Интуриста* и сл. (в. о томе у тачки 5.2. под 2). Било би сасвим необично, па то српска говорна пракса не би никако ни прихватила: *Читио сам јоу у Комунисту* – *Узели смо аранжман за путовање преко Турист*е – *Први чланак објавио је у Слависти* – *Путовали смо у Совјетски Савез преко Интуристе* и сл., али је, насупротив томе, нормално: *У њом комунисту имали су доброг сарадника* – *Сазнали смо јоу од једног стариног слависте* и сл., док су облици: *комунист*, *комуниста*, *комунисту*: *У њом комунисту имали су доброг сарадника* – или: *славист*, *слависта*, *слависту*: *Сазнали смо јоу од једног стариног слависта* – данас готово потпуно страни српском језичком осећању, па је стога други део констатације изречене пре више од педесет година да „*Читио сам у 'Комунисту'* и *Добио сам собу од 'Туриста'* – звучи ... обично, обичније него: *Дао сам књигу једном комунисту* и *Видео сам једног туриста*“ (Марковић 1952: 18) – недовољно резолутан, јер оно „једном комунисту“ и „једног туриста“ није тек мање обично, него баш необично у српској говорној пракси.

6.2.2. Осим наведеног изузетка, који је добро запазио Марковић 1952: 18, а који каснији аутори радова о именицама на *-ист*(а) неоправдано занемарују, посебно они на српској страни, за које би тај податак требало да буде релевантан, има још један случај за који је карактеристичан само облик мушког рода (као у именица I дефлекционе врсте). То су везе с бројевима *два*, *јри* и *четири*: *два бициклста*, *јри бициклста*, *четири бициклста*, где облик генитива јединине стоји на месту некадашњег дуала. Ту никако не би ишло: *два бициклсте*, *јри бициклсте*, *четири бициклсте*. Могућа је, и још је обичнија, конструкција с бројном именицом + генитив множине, опет мушког рода: *двојица бициклста*, *јројица бициклста*, *четворица бициклста*. Али ако именица на *-ист*(а) стоји уз бројеве *два*, *јри* и *четири*, увек је ту облик генитива јединине мушког рода (с падежним наставком *-а*), а никако женског (с наставком *-е*), како је иначе у употреби именица тога типа у српској говорној пракси. То би био други изузетак од датог правила, који би требало да имају на уму писци нормативних граматика српскога језика.

6.3. У множини именице на *-ист*(а) имају само облике мушког рода, мењају се, дакле, као и све друге именице тога рода на сугласник, тј. по I дефлекционој врсти: *бициклсти*, *бициклста*, *бициклстима*..., а не по III: *бициклсте*, *бициклста*, *бициклстама*... Облици: *бициклстама* и сл. звуче крајње рогобатно и никако не одговарају савременој српској говорној и књижевнојезичкој пракси, па онда ни стандарднојезичкој норми.

Тежња ка употреби облика мушког рода у множини именица овога типа запажена је пре више од педесет година. Тако Марковић 1952: 14 каже како већина писаца у јединици употребљава облике на *-иста*, „а у множини је обратно: већина писаца поступа са овим именицама као да се у јединици завршавају на сугласник, тј. у ном. мн. даје им се наставак *и (исти)*, а не *е*, како би се очекивало према јединици на *а*“. Данас можемо рећи да је тај процес у говорној пракси доведен до краја, што констатује и Клајн 2000 (в. горе, у т. 5.3), па би

стога такво стање, према моделу: *биѝѝклисѝ(а)*, *-ѝ* м, мн. *биѝѝклисѝи*, ген. мн. *биѝѝклѝсѝѝа*, требало потврдити и експлицитном нормом.

7. Наши нормативисти, међутим, различито се односе према промени именица мушкога рода на *-исѝ(а)*.

7.1. У великој граматичи *Савремени срѝскохрваѝски језик*, чијем је аутору морао бити познат Марковићев рад, допушта се двојака промена тих именица: ако се завршавају на *-исѝ*, мењају се као именице мушког рода на сугласник, дакле по I дефлекционој врсти, а ако се завршавају на *-исѝа*, онда у промени имају наставке именица женског рода на *-а* (Стевановић 1964: 536). То, како је већ речено, не одговара савременом стању у српском језику. Данас се ове именице у номинативу једнине употребљавају претежно, или готово искључиво, с наставком *-исѝа*, веома ретко у облику на *-исѝ*, али и у једном и у другом случају остали падежи једнине, осим ретких изузетака (в. напред у т. 6.2.1. и 6.2.2) имају наставке именица женског рода на *-а*, уз постојано мушки граматички род. О облицима множине овде се не каже ништа.

У средњошколској граматичи српског језика (Станојчић–Поповић 1995) о промени именица на *-исѝ(а)* није речено ништа. Ни аутор *Творбе речи у срѝском језику* нема до краја искристалисан и јасно формулисан став о промени именица на *-исѝ(а)*. Ослањајући се на Марковићеве налазе, он истиче да је „већ Вук готово увек употребљавао варијанту *-исѝа*, а да је у модерним текстовима она знатно чешћа него *-исѝ*“ и додаје: „Множина је, међутим, готово увек на *-и*, а облици које из грађе цитира Марковић (стр. 16), као 'савршени гимназисте', 'нису само егоисте, већ и алтруисте', данас су претежно застарели“ (Клајн 2003: 242–243). О облицима једнине у промени именица на *-исѝ(а)* ни овде се не каже ништа, можда зато што је аутор сматрао да то не иде у творбу речи, а и оно што је речено о множини више упућује на опис стања него на нормативно одређење.

Исти аутор у свом *Речнику језичких недоумица*, као што је већ речено, сасвим је одређен: „Множина је данас у сваком случају на *-и* (*реалисѝи* итд.)“ (Клајн 2000: 115). Дакле, не „претежно“, него „у сваком случају“! О промени у једнини ни овде се не каже ништа. Али од користи је за нормативистику и оно што је речено о облицима множине. Остали српски приручници типа језичког саветника (Језички приручник 1991, Српски језички приручник 2004, Слово о језику 1996, Слово о језику 2002, Фекете 2002, Фекете 2006, Телебак 2004 и др.) уопште се не осврћу на овај проблем.

7.2. У Правопису 1960 и актуелном српском Правопису 1993 заступљене су именице на *-исѝ(а)*, али на основу начина обраде уврштених лексема тога типа, не могу се извести комплетни закључци о њиховој промени у једнини и множини.

7.2.1. У Правопису 1960, у речничком делу, уврштено је доста ових именица (само у оквиру слова А 35). Ту, међутим, нема граматичких ознака које би упућивале на род или облике у промени, већ само на двојак облике у номинативу једнине: *авангáрдисѝ(а)*, *аваниѝурисѝ(а)*, *аgáмисѝ(а)*, *аgóнисѝ(а)*, *адвѝнѝисѝ(а)* итд. Тек у неким случајевима даје се и облик номинатива множине: *фáшисѝ(а)* мн. *-исѝи*, ген. мн. *фáшисѝѝа* (стр. 781).

7.2.2. У Правопису 1993, иако су именице на *-ист(а)* у речничком делу слабије заступљене него у Правопису 1960, уз сваку од њих систематски је означен и облик множине: *авангáрдист(а)*, мн. *-сти*, *аванту̀рист(а)*, мн. *-сти*, *адвѐнтист(а)*, мн. *-сти*, *алп̀инист(а)* мн. *-сти* итд. Каква је промена именица овог типа у једнини не може се закључити, јер то није ничим назначено ни овде, ни у Правопису 1960.

7.2.3. На основу овога јасно је само двоје: прво, да се те именице јављају у облику са наставком *-ист(а)*, што ће рећи да се у номинативу једине завршавају или на *-ист* или на *-иста*, и, друго, да у множини имају наставак *-и*, дакле, у мушком роду, што се потврђује тек poneким примером у Правопису 1960, а систематски у Правопису 1993.

7.3. У нашим новијим речницима именице на *-ист(а)* обрађене су, зависно од карактера и намене, на различит начин.

У РМС (књига I, 1967: 41) „**аванту̀рист(а)** м онај који прави авантуре, који је склон авантурама; пустолов. — Међу гусаре су одлазили робови ... авантуристи. Пов. I. Гренланд је ... пронашао ... норвешки авантуриста Ерих Црвени. Петр. М.“

У РСАНУ (књига I, 1959: 14) готово исто, само уз друге примере: „**аванту̀рист(а)** м онај који је склон авантурама (3), пустолов; исп. авантурац, авантуријер, авантурник. — Америка је била земља драгих метала. То је примамило авантуристе и друге људе (Павл. Д., ПГл 1892, 28). Граф Александар Калиостро — чувени авантуриста и шарлатан (Кнеж. Б. 3, 60). Немачки трговци и авантуристе трговали су робом или робљем (Вуловић Д., XX век 1938, 4/59).“

Николић 2000, као што је већ речено, даје посебно именице на *-ист*, а на одговарајућем месту по азбучном реду одостраг и њихове паралелне облике на *-иста*, али само с податком о роду (*м*), без икаквих других ознака које би упућивале на облике у промени. Ту није чак означен ни облик номинатива множине.

У најновијем нашем речнику, једнотомнику *Речник српскога језика* Матице српске (2007) дата је кратка информација без примера:

„**аванту̀рист(а)** м (мн. *-сти*) човек склон авантурама, онај који прави авантуре, пустолов“ (РСЈ 2007: 16).

Према томе, ни на основу обраде именица овога типа као одредница у новијим речницима нашег језика (српскохрватског и српског) не може се извести закључак о томе како ваља деклинирати такве именице.

Анализа датих примера у РМС (грађу из РСАНУ већ раније је обрадио Марковић 1952) потврђује, међутим, констатације истраживача: да су облици на *-иста* бројније заступљени, да у једнини имају промену као именице женског рода на *-а* и да им је облик множине најчешће у мушком роду (с наставком *-и* у номинативу, а, уз нека одступања, и одговарајућим облицима у зависним падежима), дакле: *бицѝклист(а)*, *бицѝклистѐ*, *бицѝклисти...*, мн. *бицѝклисти*, *бицѝклїстѧ*, *бицѝклистима...* (облици номинатива множине *аванту̀ристе* и сл, данас су у српском говорном језику сасвим необични, као што је већ констатовао Клајн 2003: 243).

У ранијим речницима на српској страни, за које Марковић 1952 не даје податке, обрада именица на *-истӣ(a)* штура је и у сваком случају недовољна да би се могло закључивати о облику и промени тих именица.

Бакотић 1936 неке од њих бележи са наставком *-истӣа*, а неке са *-истӣ*, као у примерима:

АВАЛИСТА *м. љрав.* онај који се за авал потписује на меници (стр. 12).
АВАНТУРИСТ *м.* 1. онај који тражи авантуре; 2. пустолов (*ib.*).

Ристић–Кангрга 1928 нема речи *авалистӣа*, а ову другу бележи с двојаким наставком:

авантӯрист(а) *т Abenteurer т* (стр. 2).

У ова два речника именице на *-истӣ(a)* нису добро заступљене, нити су, како видимо, на исти начин обрађене, па нам то у утврђивању њиховог облика и промене у српском језику не може бити од помоћи.

8. Кад се сабере све што је овде речено о творби, значењу, акценту и дефлекцији именица на *-истӣ(a)*, може се закључити следеће:

8.1. Иако имамо два темељита дела о творби речи у хрватском и српском језику (Бабић 1986 и Клајн 2003), чији су аутори проширили сазнања о многим појавама у овом подручју лингвистике, па и о именицама с наставком *-истӣ(a)*, творба и значење именица тога типа нису још до краја нити на задовољавајући начин обрађени, а нема ни сагласности истраживача о бројним отвореним питањима, тако да та материја захтева даља, минуциознија истраживања.

8.2. Акцент именица на *-истӣ(a)* устаљен је (стоји редовно, без изузетка, на слогу који претходи наставку, тј. на пенултими кад је наставак *-истӣ*, а на трећем слогу од краја кад је наставак *-истӣа*), па ту чињеницу треба само потврдити експлицитном нормом.

8.3. Највише дилема и колебања има у вези с променом тих именица у српском стандардном језику (за разлику од хрватског, где је, као што је већ речено у т. 5.3, прихваћено једнообразно решење). Стога је то с практичног и нормативног становишта за нас најактуелније питање, чије решење не трпи даља одгађања.

Ако се пође од савременог стања у говорној пракси, које се у довољној мери искристалисало да се може узети као ослонац за формулисање експлицитне норме, односно од језичког осећања велике већине изворних говорника српског језика, али и од традиције у српском књижевном језику од Вука до данас, предлози за нормативно регулисање употребе двојних облика именица на *-истӣ(a)* и њихове промене по падежима намећу се сами по себи и могу се изложити у неколико следећих ставова :

8.3.1. Именице с наставком *-истӣ(a)* у српском језику употребљавају се углавном у облику на *-истӣа*: *авангáрдистӣа, аванјурисӣа, ауџомобилисӣа, биџиклисӣа, еконóмисӣа, колóумнисӣа, кóнјисӣа, фељјóнисӣа* итд., а многа ређе у облику на *-истӣ*: *авангáрдисӣ, аванјурисӣ, ауџомобилисӣ, биџиклисӣ, еконóмисӣ, колóумнисӣ, кóнјисӣ, фељјóнисӣ* итд., и то углавном у номинативу једине. У осталим падежима једине, без обзира на облик номинатива (на

-истӣ или -истӣа), именице овога типа имају наставке именица женског рода на -а: *биџиклистӣ, биџиклистӣе, биџиклистӣи...*, као и *биџиклистӣа, биџиклистӣе, биџиклистӣи...*, тј. мењају се по III деклинационој врсти, задржавајући мушки род.

8.3.1.1. Изузетак су именице на -истӣ у значењу властитог имена (нови-на, часописа, предузећа и сл.), које се мењају по I деклинационој врсти, као именице мушког рода на сугласник: *Комунистӣ, Комунистӣа, Комунистӣу...* (име листа), *Туристӣ, Туристӣа, Туристӣу* (име туристичке организације у Београду), *Славистӣ, Славистӣа, Славистӣу...* (име часописа), *Интӣурисӣ, Интӣурисӣа, Интӣурисӣу...* (име руске туристичке организације) и сл. (в. о томе опширније у тачки 5.2. и 6.2.1).

8.3.1.2. Други је изузетак, кад се употребљава само облик на -истӣ (који се мења као и друге именице мушког рода на сугласник, дакле по I деклинационој врсти), веза с бројевима *два, тӣри* и *четӣири*: *два биџиклистӣа, тӣри биџиклистӣа, четӣири биџиклистӣа*, где облик генитива јединине стоји на месту некадашњег дуала. Ту никако не би ишло: *два биџиклистӣе, тӣри биџиклистӣе, четӣири биџиклистӣе* (опширније о томе в. у тачки 6.2.2).

8.3.2. У множини именице на -истӣ(а), без обзира на то завршавају ли се у номинативу јединине на -истӣ или -истӣа, имају искључиво облике мушког рода (на -истӣ), мењају се, дакле, као и све друге именице тога рода на сугласник, тј. по I деклинационој врсти: *биџиклистӣи, биџиклистӣа, биџиклистӣима...*, а не по III: *биџиклистӣе, биџиклистӣа, биџиклистӣама...* Облици: *биџиклистӣама* и сл. никако не одговарају савременој српској говорној и књижевнојезичкој пракси, па онда ни стандарднојезичкој норми (в. о томе опширније у тачки 6.3).

Ову чињеницу не потврђују само савремено стање у српској говорној пракси и књижевнојезичка традиција од Вука до данас него и јасно исказани ставови нормативиста (Правопис 1993, Клајн 2000, Клајн 2003, и др.).

9. Будући да наши правописни приручници и речници, а поготово граматике, не посвећују довољну, а неки, могло би се рећи, чак и готово никакву пажњу именицама с наставком -истӣ(а), потребно их је допунити и осавремениити на тај начин што ће се унети одговарајуће норме о употреби именица тога типа, посебно о њиховим основним облицима и промени.

9.1. У нормативним граматикама треба јасно истаћи да се именице мушког рода на -истӣ(а) у савременом српском стандардном језику употребљавају углавном у своме дужем облику (на -истӣа), а врло ретко у краћем (на -истӣ), што је такође стандардно, али да у оба случаја у јединици, осим неких изузетака, које такође треба назначити (в. напред у т. 8.3.1.1. и 8.3.1.2), имају промену као именице женског рода на -а, тј. да се, убрајају у III деклинациону врсту, а у множини као именице мушког рода на сугласник, што значи да се мењају по I деклинационој врсти (како је то опширније овде већ објашњено, у т. 8.3.1. и 8.3.2).

9.2. У правописним приручницима, у њиховом речничком делу, потребно је, бар у овом случају, а пожељно би било и у осталима, уз сваку одредницу означити род и наставке генитива јединине, те пуне облике номинатива и генитива множине, као у примеру:

биџиклист(а), -е м, мн. биџиклисти, ген. биџиклӣстӣа.

9.3. На исти начин треба именице на *-истӣ(a)* обрадити и у речницима књижевног и/или стандардног језика, па и у речницима страних речи, како је то већ учињено у најновијем речнику те врсте на српској страни (Клајн–Шипка 2006 и каснијим издањима: 2007, 2008)), мада аутори нису сматрали да је овде потребно додавати и генитив множине. Ту је доследно спроведен овакав принцип обраде:

аболициднист(а), -ѐ м, мн. аболициднисти [в. аболиција] присталица аболиционизма.

авантӯрист(а), -ѐ м, мн. авантӯристи [в. авантура] пустолов, љубитељ авантура.

Итд.

Таквом граматичком обрадом јасно су и потпуно означени сви елементи који упућују на основни облик и промену именица овога типа у српском стандардном језику.

10. На самом крају треба рећи да је нормативно регулисање употребе именица мушког рода на *-истӣ(a)* један од актуелних задатака српске нормативистике након дисолуције заједничког српскохрватског стандардног језика, утолико пре што се хрватска стандарднојезичка норма у третману именица овога типа одредила према друкчијим критеријима (в. о томе у т. 5.3), а стање у српској говорној пракси, па добрим делом и у ставовима нормативиста, довољно се искристалисало да се та материја и на овој страни може (свакако, друкчије него на хрватској) нормативно регулисати.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 1986: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus.
- Бакотић 1936: *Речник српскохрватског књижевног језика*, израдио Др. Лујо Бакотић, Београд: издање пишчево.
- Бродњак 1993: Vladimir Brodnjak, *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*, Zagreb: Školske novine – Hrvatska sveučilišna naklada.
- Језички приручник 1991: Павле Ивић – Иван Клајн – Митар Пешикан – Бранислав Брборић, *Језички приручник*, Београд: Радио-телевизија Београд.
- Клајн 2000: Иван Клајн, *Речник језичких недоумица*, пето (прво ћирилично) издање, Београд: Српска школска књига.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Други део: Суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска.
- Клајн–Шипка 2006: Иван Клајн – Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.
- Марковић 1952: Светозар Марковић, *О именицама на -ист и сл.*, Наш језик III/1–2, Београд, 12–27.
- Маретић 1899: Dr Tomo Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb.

- Маретић 1924: Dr Tomo Maretić, *Jezični savjetnik*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Маретић 1931: Dr Tomo Maretić: *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb.
- Николић 2000: Мирослав Николић, *Обраћни речник српскога језика*, Београд: Палчић.
- Правопис 1960: *Правопис српскохрватскога књижевног језика*, Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска.
- Правопис 1993: *Правопис српскога језика*, приредили Митар Пешикан – Јован Јерковић – Мато Пижурица, Нови Сад: Матица српска.
- ПСР 2007: *Правопис српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Ристић–Кангрга 1928: D^r. phil. Светомир Ристић – Јован Кангрга, *Речник српскохрватског и немачког језика, други део: српскохрватско–немачки*, Београд: Издавачка књижарница Рајковића и Ћуковића.
- РМС 1967: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, књ. I, Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска.
- РСАНУ 1959: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књ. I, Београд: Српска академија наука – Институт за српскохрватски језик.
- РСЈ 2007: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Слово о језику 1996: Драго Ћупић – Егон Фекете – Богдан Терзић, *Слово о језику. Језички поучник*, књ. I, Београд: Партенон.
- Слово о језику 2002: Драго Ћупић – Егон Фекете – Богдан Терзић, *Слово о језику. Језички поучник*, књ. I I, Београд: Партенон.
- Српски језички приручник 2004: Павле Ивић – Иван Клајн – Митар Пешикан – Бранислав Брборић, *Српски језички приручник*, Београд: Београдска књига.
- Станојчић–Поповић 1995: Живојин Станојчић – Љубомир Поповић, *Грамађика српскога језика за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 1964: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик. Грамађички системи и књижевнојезичка норма. Увод, Фонетика, Морфологија*, Београд: Научно дело.
- Телебак 2004: Милорад Телебак, *Праћични језички савјетник*, Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Фекете 2002: Егон Фекете, *Језичке доумице*, Београд: Апостроф.
- Фекете 2006: Егон Фекете, *Језичке доумице – новије и старије*, Београд: Београдска књига.
- Ћирилов 1989: Jovan Ćirilov, *Hrvatsko--srpski rječnik inačica. Српско--хрватски речник варијанти*, Београд: Стилос.
- Ћорић 2000: Божо Ћорић, *Суфикс -ист(а) у српском стандардном језику*, Наш језик XXXIII, Београд, 211–235.

S u m m a r y

*Milan Šipka*LEXICAL MORPHOLOGY, MEANING, AND INFLECTIONAL
MORPHOLOGY OF THE NOUNS ENDING IN *-IST(A)*

The nouns ending in *-ist* and *-ista*, e. g. *turist* and *turista*, mostly loanwords, have been commanding interest among Serbian and Croatian grammarians (from Maretić 1899. to Klajn 2003) for more than one century. This interest can be ascribed to their dual form, their concurrent usage in speech. Most recently, the attention has been reduced to the Serbian language area, as the Croatian norm mandates exclusive use of the form ending in *-ist*. In Serbian, the forms in *-ista* are dominant, with those ending in *-ist* used extraordinarily rarely. This in turn has created an array of unresolved issues, which are thoroughly analyzed followed by a proposal for their normative treatment. The analysis of the current speech praxis, Serbian literary language tradition from Vuk Stefanović Karadžić to the recent days, coupled with the opinions of normative linguists point to the conclusion that along with the dominant form (ending in *-ista*), one needs to allow in normative singular the other forms (ending in *-ist*). Furthermore, both these should have the same inflection the feminine inflectional pattern in singular *-a*: *turist*, *turiste*, *turisti* ... as well as *turista*, *turiste*, *turisti* ..., with masculine consonantal form in plural *turisti*, *turista*, *turistima* ... This approach would properly regulate both existing forms in the Serbian standard.

РУЖИЦА БАЈИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

О ПРОБЛЕМИМА ПРЕВОЂЕЊА НЕКИХ ЛЕКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА ИЗ ОБЛАСТИ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ СА РУСКОГ НА СРПСКИ ЈЕЗИК

У раду се разматрају неки проблеми усменог превођења лексике из области православне духовности са руског на српски језик забележени током поклоничког путовања групе Срба по православним светињама Украјине.

Кључне речи: превођење, проблеми превођења, лексика из области православне духовности, поклоничко путовање, руски језик, српски језик.

0. У теорији превођења постоје три развојна правца проучавања. У једном од њих гледа се на превођење као на процес и оно се изучава као истовремено лингвистички, психолингвистички и културни феномен. У другом се посматра резултат превођења, тј. степен корелације преведеног (изговореног или написаног) текста у језику-циљу са истим тим текстом у језику-изворнику. Трећи развојни правац сачињавају настојања оних истраживача који на превођење гледају и као на процес и као на резултат (опширније в. Буркханов 2003: 35). Проблеми превођења могу се јавити и приликом процеса и у резултату ове сложене активности.

0.1. Разлика између преношења информације из једног језика у други писменим, с једне, и усменим путем, с друге стране, условљава и различите проблеме карактеристичне за једну, односно другу врсту превођења. Неки проблеми различити су и код две различите врсте усменог превођења – консекутивног и симултаног. Консекутивно превођење подразумева присуство и говорника и слушаоца, а код оба ова типа усменог превођења сам преводилац дужан је да пренесе поруку с једног језика на други брзином од приближно 150 речи у минути, што је око тридесет пута брже него у случају писменог превођења (Писарска 1989: 5). За преводиоца усмених текстова не постоји припремна фаза нити је могуће коришћење лексикографских и других помагала. Истина, у случају консекутивног превођења, он често јесте у могућности да замоли говорника да понови изговорено како би боље схватио и имао више времена и могућности да прецизније пренесе информацију. Иако у том случају ризикује да буде окарактерисан као лош преводилац, боље је да користи ову могућност него да изговорено не преведе или преведе неадекватно.

0.2. Нека питања у вези са лексиком из области православне духовности у руском и српском језику обрађена су са лингвокултуролошког станови-

шта у радовима К. Кончаревић (в. Кончаревић 2006а и Кончаревић 2006б). Овде су анализирани и разне врсте неправилности у дефинисању ових лексема у двојезичким речницима и предложене идеје за њихово решавање (Кончаревић 2006б: 190–193). Ови радови отворили су једну нову област у српској лексикологији и лексикографији и ми овим истраживањем настојимо да допринесемо њеном развоју.

1.1. Корпус за наше истраживање узет је са видео снимака поклонишког путовања групе Срба по православним светињама Украјине, јула 2007. године (9 видео дискова под заједничким називом *Паломничесџво¹ њо свеџињама Украјине, јула 2007*). Поклонишко путовање, иако подврста екскурзије, подразумева поклоњење светим местима, има карактер мисионарског служења и може се назвати и школом изучавања православља (опширније в. Проскурина 2006). Превођење на оваквом путовању је усмено, оно, дакле, коме се у истраживањима поклања много мање пажње него писменом, између осталог и због тога што то захтева већи напор и техничку опрему за сакупљање корпуса. Можемо га сврстати у консекутивно, но – за разлику од већине осталих ситуација у којима се примењује консекутивно превођење – највећим делом је једносмерно (у нашем случају са руског језика – J_1 на српски језик – J_2) (опширније о врстама и особинама усменог превођења в. Буркханов 2003: 122–126).

1.2. Проблеми који се могу јавити током овакве врсте превођења када се оно посматра као процес могу бити у вези са:

- ситуационим контекстом и учесницима у комуникацији (превођење у превозном средству, на путу према некој светињи, уз употребу микрофона и веће могућности за комуникацију између говорника J_1 , најчешће водича групе, и преводиоца; превођење у храму и на другим местима током обиласка манастирског комплекса; степен образовања и познавања материје говорника J_1 , његово искуство, спремност за сарадњу и сл.; састав групе, на првом месту степен уцрковљености оних којима се преноси порука на J_2 и др.);
- особинама самог преводиоца (почевши од доброг чула слуха, преко степена познавања оба језика, а нарочито културе J_1 и терминологије која преовладава и у J_1 и у J_2 , све до (не)постојања искуства у раду на поклонишким путовањима и др.).

1.3. Проблеми превођења као резултата тичу се, као што смо рекли, степена адекватности информације у J_2 са истом информацијом у J_1 , тј. квалитета самог произнесеног превода. Јединица превода која је у фокусу нашег интересовања јесте лексема J_1 и њена интерпретација у J_2 .

2. Иако се, с једне стране, ради о типолошки сродним, словенским језицима, а народи који се њима служе, с друге стране, исповедају исту, православну веру, анализа проблема превођења лексике из нашег корпуса показује извесне како културне тако и лингвистичке разлике.

2.1. У савременој лингвистици на процес превођења гледа се као на преношење значења из једне културне средине у другу. Нашавши се, иако у блискосродној, православној, но ипак у другачијој културној средини, прево-

¹ Примећујемо да у називу на српском језику стоји русизам уместо српског *поклонишко путовање* или, евентуално, *хаџилук*.

дилац се у нашем случају суочио са извесним лексемама које је на овај или онај начин било тешко превести.

2.1.1. У материјалу постоје лексеме за чије превођење је употребљена дескрипција, описни превод, често и опширно описивање радње, особине, активности и др., будући да исте или не постоје у култури и J₂ (однос денотативне нееквивалентности, в. Кончаревић 2006а: 124 и Кончаревић 2006б: 186) или постоје, али нису широко познате нити лексикализоване (денотативна еквивалентност уз неједнако језичко означавање, в. Кончаревић 2006а: 124 и Кончаревић 2006б: 187). Тако, на пример, приликом превођења лексеме *месночтимый* преводилац није употребио калк *меснойпоштовани* или *обласнойпоштовани*, јер он не би био довољно разумљив групи српских поклоника. У Српској православној цркви (у даљем тексту СПЦ) такође постоје светитељи који се *месно поштовују* (управо оваква конструкција и користи се у српском језику, в. Плећевић 2007: 125–136 и 248–250; курзив наш), али то није познато просечном говорнику српског језика, па чак ни верујућем, нарочито не и чињеница да ови светитељи нису уопште канонизовани. Преводилац је, дакле, био принуђен да са говорником J₁, пошлаоцем поруке (обично су то били они који у неком манастиру имају послушање да показују манастирске светиње групама поклоника) разјасни да ли је светитељ за кога је употребио овај епитет већ канонизован, али само на епархијском нивоу (не и архијерејском сабору) и нарочито поштован у тој географској области (што данас и јесте, мада није увек и било, значење речи у руском језику, в. Тертышников 1999), или он још није канонизован, али се већ прославља у тој области. Пошто је одговор био да још није канонизован али да се дешавају чуда крај његовог гроба и већ прикупљају документа за канонизацију – и преводилац и реципијенти преведене поруке остали су у уверењу да *месночтимый* може да буде и онај ко још увек није прибројан лику светих, но већ се прославља у народу. Тако је превод синтагме *месночтимый святой* гласно *свѣтѣишѣлѣ нарочѣиѣ поштован у овој области, али још неканонизован*. Ради се, дакле, о проблему погрешног схватања значења речи и њеној непрецизној употреби од стране самог говорника J₁. Такође, ради се и о проблемима полисемије придева *месночтимый*, чије познавање захтева веома стручног преводиоца. Именица *вычитка* преведена је описном дефиницијом *изгоњење демона* (глагол *вычитывать* – *изгонѣиѣ демоне*), но, остало је нејасно да ли ова молитва (тачније, група молитава) – ретко изговарана чак и у Руској православној цркви (у даљем тексту РПЦ), јер је за то потребан специјалан благослов – у потпуности одговара читању врачевских молитава из *Требника* у СПЦ (Требник 1998: 125). Након објашњења појава које се са људима који траже овакву помоћ дешавају током оваквог мољења (нпр. испуштање најразличитијих језивих крикова), *вычитка* би говорницима српског језика најуспешније можда могла да се преведе лексемом *егзорцизам*, но преводилац је оправдано није употребио, будући да је традиција *исѣривања злих духова* (*егзорцизам*) била примењивана првенствено у оквиру Римокатоличке цркве². Лексичка јединица *дванадѣсѣтѣе праздниѣ* та-

² Ипак, ова пракса је све заступљенија и у Православној, а нарочито РПЦ, свакако и због времена у коме живимо, у коме духовно здравље код људи готово да представља реткост. В. о томе у предговору књиге Ледин 2006, где преводилац користи лексему *егзорцизам*.

кође је морала да се преведе описно – *дванаестī највећих ђзрачника*³. Ситуација усменог превођења, временско ограничење и настојање на неоптерећивању прималаца преводне поруке мноштвом информација, нису допустили и објашњење о којим се празницима тачно ради (овај назив, на пример, не обухвата и највећи празник, *Васкрс*). Превод глагола *окоормляться* (*у кого-то*) такође је описни. Реченица *Все те которые окоормлялись у него молятся ...* на српском језику гласила је: *Сви они којима је он био духовник моле се ...* За саму лексему изоловано можемо употребити следећи описни превод: *бийти под (нечијим) духовним руководсћвом*.

2.1.2. У неким случајевима, иако постоји одговарајући (углавном и једночлани) преводни еквивалент лексеме J_1 у J_2 , он није био довољно разумљив, те се морало опет прибећи описном преводу. Тако речи *кирпичик*, *прошение*, *записка* / *записочка*, *приложить* имају своје преводне еквиваленте у српском: *циглица*; *џисмена молба*, *џрозба*; *џедуља* / *џедуљица*; *сћавиџи*. У истраживаним комуникативним ситуацијама, свака од ових лексема превођена је описно. У случају прве две лексеме преводилац се сусрео са обичајима непознатим у средини у којој се говори његов матерњи језик, те је опет у питању однос денотативне нееквивалентности. Наиме, ни у једном од храмова СПЦ, бар колико је нама познато, није могуће куповати „циглице“, тј. давати одређену суму новца за изградњу неке цркве (отприлике за куповину једне цигле која ће бити узидана у тај храм) и притом добити посебан листић хартије као потврду да су у ту сврху дата новчана средства (зато се некад каже и *бумажњий кирпичик*⁴). Стога је преводилац морао најпре да тражи објашњење, а потом и детаљно да објасни поклонцима о чему се ради. У објашњењу је била и информација о томе да се име донатора заузврат уписује и заувек остаје уписано у диптиху тог манастира или цркве за чију изградњу је дао новац. Слично је и са лексемом *прошение*. *Прошения* су специјалне прозбе, мољења за решавање најчешће животних, земаљских потреба различитих људи (нпр. болесника, оних који уче, који нешто започињу, иду на пут и сл.) која ови исписују, а свештеници их затим читају, тј. моле се за испуњење ових прозби крај часног престола, за време савршавања божанствене литургије. Како је водич⁵ објаснио, *прошения* имају и свој посебан назив: *призри*, *Владыко*. Овај назив није преведен (као и већину осталих назива, није га ни потребно било преводити; осим тога, ради се о црквенословенском језику који није стран говорнику српског језика који је верујући), али је његов семантички садржај описан у исказу говорника J_1 који је био уследио и из чијег превода је било јасно о чему се ради. *Записка*, онда, може бити и *џедуљица* на којој се налази (*оваква*) *џрозба* (*прошение*). Међутим, најчешће је реч *записка* превођена као *џедуљица* са *сћиском имена* за *џаминање*, с тим што је требало према потреби додатно објашњавати да помињање (тј. читање на молитви) имена (једног или више) на *џедуљици* може бити само једном, два или више пута (онолико колико верник тражи), затим да може да траје четрдесет дана (рус. *сорокоуст*), пола године, годину итд., а и да *џедуљице*, тј. имена на њима, могу да се дају и за тзв. вечни помен (уз нов-

³ У стручним, научним текстовима из области православне теологије сусреће се термин *дванаестїйпразничје Цркве*. Свакако да он у датој ситуацији није био адекватан.

⁴ Српски: *џаџирна циглица*.

⁵ У руском језику постоји посебна лексема за водича на поклоничким путовања: *паломниковед*.

чану надокнаду), тј. да се у одређеном храму стално налазе у диптиху и имена на њима читају док постоји тај храм и у њему диптих. Такође, за разлику од храмова у СПЦ, где се имена на овим цедуљицама читају махом током трајања првог дела литургије, проскомидије, ређе након (или током) неког молебана или акатиста, у РПЦ она могу да се читају и много се чешће читају и приликом (или после) читања Псалтира и разних других молитава, а на литургији не само током проскомидије, него и касније, у олтару, током литургисања. Када су поклоници схватили о чему се ради, прихватили су реч из J_1 (*зайиска*) те је касније није ни било потребно преводити. Лексема *приложитъ* појавила се у реченици *Тоже можно купитъ иконы и приложитъ*. Без контекста није могуће разумети ову реченицу у потпуности. Група је, наиме, била у Ваведењском манастиру у Кијеву, где се налази чудотворна икона Пресвете Богородице „Призри на смирение“⁶. Пре уласка у цркву објашњавано је шта све може да се уради унутра и између осталог изговорена је и ова реченица. Адекватан, описни превод глагола *приложитъ* гласи у J_2 *освещѣнїи сїавѣаѣм / ѿлагаѣм на неку свейшїну (мошїи, икону и сл.)*.

2.1.3. Још неке лексеме које су привукле нашу пажњу у овом истраживању јесу оне за које је употребљена позната техника превођења (в. нпр. Буркханов 2003: 174) лексемом J_2 која има општије значење од лексеме у J_1 . Ово није увек добар избор (в. нпр. Цвејић 2008: 29, у вези са неким лексемама из области православне духовности и њиховом превођењу у енглеском и српском језику), али је, нарочито у случају усменог превођења, често неопходан. Тако је лексема *лавка*, која, према лексикографским изворима, и сама има опште значење било какве продавнице, дућана и сл. (в. нпр. Даль 2007), али се данас готово искључиво користи да означи црквену продавницу, превођена лексемом *ѿродавница*. Чињеница да се група налазила на територији манастира или храмовног комплекса искључивала је потребу да се употреби израз *црквена ѿродавница*. Како у српском језику не постоји устаљени назив за ову реалију (за те врсте продавница често се употребљава и назив *књижара*, који такође није адекватан будући да књиге сачињавају само један део свега што се у оваквим продавницама продаје), поклоници су брзо прихватили руски назив *лавка*. Није било потребно ни превођење израза *иконная лавка* и *книжная лавка* (које су у већим манастирима одвојене) због сродности језика и међусобне разумљивости. У српском језику, наиме, лексеме су истог корена – *икона* и *књига*. Придев пак *иконски*, није распрострањен у савременом српском језику (в. РСАНУ 1971), те је свакако бољи превод *ѿродавница икона* од *иконска ѿродавница*. Такође, лексема *пустынь* преведена је лексемом *манастїир*, а семантички садржај ове две лексеме разликује се, јер *пустынь* је *мален, забачен самостїан (удаљен од насеобина)* (в. Пољанец 2002). Овај превод је, ипак, задовољавајући, пошто су манастири на територији коју покрива надлежност СПЦ – по правилу (не увек, али великом већином) – ван јудских насеобина и то обележје је саставни део десигната ове речи у J_2 (о десигнату в. нпр. Згуста 1991: 33). Такође, као превод лексеме *собор* – *большой храм, имеющий несколько приделов*⁷ (Скляревская 2000), употребљена је лексема J_2 са општијим значењем: *црква*.

⁶ Српски: *Погледај на смирење*.

⁷ Српски: *велики храм који има неколико сїоредних олїтара*.

2.1.4. Кад је у питању лексема *монастырь*, говорници J_1 често су користили и њен синоним *обитель*. Иако је у српском језику *обитель* такође синоним речи *манастир*, ипак је преводилац правилно поступио што прву није користио као преводни еквивалент, него другу. Наиме, данашњим просечно образованим говорницима J_2 то не би било разумљиво, будући да је ово значење речи *обитель* застарело (в. РСАНУ 2001). Сличан проблем је и са речју у J_1 – *образ*. У исказу *Этот образ, вот он, прямо стоит; где бы ни увидели этот образ, знают что он из Белгорода*⁸ – преводилац је превео лексему *образ* лексемом *икона*, иако је *образ* у J_2 некада био семантички еквивалентног садржаја са садржајем лексеме *икона*. У савременом српском језику, међутим, то значење лексеме *образ* застарело је (в. РСАНУ 2001) и такав превод не би био адекватан. Овде је могуће дотаћи се питања оживљавања застареле лексике у савременом српском језику. То је случај са лексемом из нашег материјала (*святий*) *источник*, која је већ оживела у свом значењу *извор* (иако је ово значење у најеминентнијем лексикографском делу означено такође као застарело – в. РСАНУ 1973). Није било потребе за превођењем ове лексеме.

2.1.5. Проблеми у превођењу могу да се појаве и код случајева када лексичка поља у различитим језицима имају различиту густину (в. Шипка 2006: 71). У нашем случају шире лексичко поље од оног у J_2 било је у J_1 нарочито за оне лексичке јединице које можемо означити концептом *храм*. Тако у материјалу, у J_1 постоје многе врсте храмова: *зимний, больничный, шижный, верхний, трапезный, теплый, двухэтажный*⁹. Постоји *домовая церковь*¹⁰ и *пещерный монастырь*¹¹. Већину ових лексичких јединица није тешко превести, али оне, кад се преведу, у J_2 нису денотати, ознаке одређене реалије, већ само синтагме којима су преведени називи реалија у J_1 . Овде спада и неколико различитих лексема за које може да се употреби само један преводни еквивалент – *црква*. То је већ поменуто *собор*, а затим и *храм, церковь, костел*. Понекад је, ипак, адекватнији преводни еквивалент синоним лексеме *црква* – *богомља*. Нпр. у реченици *В каждом раене была своя церковь, потому что каждый из жителей мог исповедовать свою веру*¹². Веома важну улогу у руским храмовима има *староста*, много важнију од оне коју у српским црквама има *председник црквеног одбора*. Но, није пронађен бољи преводни еквивалент од последњег.

2.1.6. Коначно, да поменемо и незаобилазни преводилачки проблем лажних пријатеља. Руско *игумен* није увек исто што и српско *игуман*¹³, као што

⁸ Српски: *Ова икона, ево је, стоји ту испред; где год видиш такву икону, знајш да је она из Бјелгорода.*

⁹ Српски: *зимски, болнички, доњи, горњи, тирапезни, шопли, двострајни.*

¹⁰ Капела која може да се налази у зградама разних намена: болници, школи и сл.

¹¹ Манастир удаљен од људских насеобина.

¹² Српски: *У свим деловима града постојале су различите богомље, јер је сваки становник могао да исповеда своју веру.*

¹³ Наиме, у већим руским манастирима постоји више игумана, постављених на ту дужност у вези са разним послушањима. Тако, на пример, постоји *игуман* за послове поклоничких путовања, за економске послове и др. Изнад свих њих је пак старшина манастира.

ни руско *камилавка* није исто што и српско *камилавка*¹⁴. Но, погрешити при превођењу у овим случајевима и није тако страшно. Тешка грешка направила би се кад би се реченица *Прожио 30 лет в затворе* превела као **Проживео је 30 година у зајвору*. Српско *зајвор* значи на руском *тjорма*, а светитељи који су се одлучили да се подвизавају као затворници свакако се у свом „затвору“ нису осећали као затвореници. Потребно је познавати значење лексема *зајворништво*, *зајворник*. Чак ни РСАНУ не бележи нама овде интересантна значења ових речи (в. РСАНУ 1969), а нема ни потврда да се неко од српских светитеља подвизавао као затворник (в. Плећевић 2007). Међутим, требало би да су ове речи верујућим Србима познате, ако не њихов семантички садржај у потпуности, а оно бар саме лексеме (појављују се, на пример, у свакодневно коришћеној литератури већине побожних Срба¹⁵). *Зајворник* је потпуно истог значења и форме и у J_1 и у J_2 , али *зајвор* у J_1 треба превести описном дефиницијом у J_2 .

3.1. У овом кратком истраживању размотрили смо само неке преводилачке проблеме које нам је показао наш материјал. Али, ради се о широком пољу истраживања, те бисмо желели да овај рад буде подстицајне природе како за српске, тако и за руске и друге истраживаче.

3.2. Осим тога, све више поклоничких путовања која се организују из Србије у светиње РПЦ и из области које покрива подручје РПЦ у српске светиње – временом ће одиграти велику улогу у смањивању и превазилажењу преводилачких проблема, како оних који су овде наведени, тако и оних који нису и не само оних који се тичу усменог, него и писменог превођења.

ЛИТЕРАТУРА

- Буркханов 2003: I. Burkhanov, *Translation: Theoretical Prerequisites*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Велимировић 1999: Н. Велимировић, *Охридски ѿролог*, Београд: Српска Патријаршија.
- Даль 2007: В. И. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*, I–IV, Москва: ОЛМА Медиа Групп.
- Згуста 1991: L. Zgusta *Priručnik leksikografije*, Sarajevo: Svjetlost, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Кончаревић 2006а: К. Кончаревић, *Језик и православна култура: ѿрвци истраживања*, у: *Језик и православна духовност*, Крагујевац: Каленић, 115–136.
- Кончаревић 2006б: К. Кончаревић, *Руска лексика из религијско-црквене сфере и њена лексикографска обрада*, у: *Језик и православна духовност*, Крагујевац: Каленић, 185–193.
- Кончаревић 2008: К. Кончаревић, *Руско-српски речник тeолошке тeрминологије*, скрипта.
- Ледин 2006: П. Ледин, јеромонах, *Замке злих духова*, Шид.

¹⁴ Руска *камилавка* је врста монашке капе која је углавном изашла из употребе у РПЦ и изгледом се разликује од српске *камилавке*, која је пак код српског монаштва још увек најчешће у употреби.

¹⁵ В. нпр. Велимировић 1999.

- Писарска 1989: А. Pisarska, *Creativity of Translators. The Translation of Metaphorical Expressions in Non-literary Texts*, Poznań: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Плећевић 2007: Н. Плећевић, *Српски светљачник*, Београд: Словенско слово.
- Пољанец 2002: S. Poljanec – R. Madatova, *Rusko-hrvatski rječnik*, Zagreb: Školska knjiga.
- Проскураина 2006: Н. В. Проскураина, *Паломниковед и екскурсовод*, Симферопол.
- РСАНУ 1969: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, VI, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српскохрватски језик.
- РСАНУ 1971: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, VII, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српскохрватски језик.
- РСАНУ 1973: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, VIII, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српскохрватски језик.
- РСАНУ 2001: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, XVI, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик.
- Скляревская 2000: Г. Н. Скляревская, *Словарь православной церковной культуры*, Санкт-Петербург: Наука.
- Тертышников 1999: Г. Тертышников, архимандрит, *Критерии канонизации местночтимых святых в русской православной церкви*, Москва (са електронског извора: http://ao.orthodoxy.ru/arch/021/021-tert_kanon.htm).
- Требник 1998: *Требник*, Крагујевац.
- Цвејић 2008: И. Цвејић, *Лексичко-семантички и стилистички проблеми превођења теолошких термина и термина из области православне духовности с енглеског на српски и са српског на енглески језик*, магистарски рад, Београд.
- Шипка 2006: D. Šipka, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi sad: Matica srpska.

Р е з ю м е

Ружица Баич

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ ПЕРЕВОДА ЛЕКСИКИ ПРАВОСЛАВНОЙ ДУХОВНОСТИ С РУССКОГО НА СЕРБСКИЙ ЯЗЫК

В статье рассматриваются некоторые проблемы устного перевода лексики православной духовности русского языка на сербский, появившиеся на паломничестве группы сербов по православным святыням Украины.

ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

О НЕКИМ ПОСТУПЦИМА ЛЕКСИКОГРАФСКЕ ОБРАДЕ ТВОРЕНИЦА

У раду се анализирају лексикографски поступци приликом дефинисања твореница насталих најчешћим начинима творбе речи у српском језику. Анализа узима у обзир неколико лексикографских аспеката: формирање одреднице, граматичку односно творбену анализу, анализу лексичког значења.

Кључне речи: творба речи, морфемска творба, синтаксичка творба, конверзија, акценатска творба, лексикографска обрада, лексема, твореница, творбена мотивација, творбени тип, српски језик.

0. У српском језику постоји неколико начина грађења речи или творбе речи од којих се као основни и најчешћи издвајају следећи: морфемска творба, синтаксичка творба, транспозиција или конверзија и прозодијска или акценатска творба.

У науци о творби речи дериватолози оперишу и термином семантичка творба, коју одређују као вид творбе по коме нова лексичка јединица настаје раздвајањем двају значења полисемне речи (в. Маројевић 2005: 686). Међутим, наше истраживање тицаће се анализе лексикографских поступака при обради твореница које су као носиоци неке нове категоријалне вредности завределе да буду издвојене као засебне одреднице. Случајеви извесне семантичке померености или развоја новог значења на бази старог (чак и са извесним могућностима појаве секундарних акцената) у лексикографији се разматрају на плану полисемије, па се тако и њихова значења у речницима наводе у оквирима исте одреднице.

У раду ћемо, пре свега на основу обрађене грађе у Речнику САНУ, анализирати лексикографске дефиниције појединих твореница и утврдити поступке помоћу којих је у речнику описано њихово лексичко односно творбено значење. Такође, анализом желимо да утврдимо у којој мери су доследно примењивани поступци у дефинисању твореница и да ли се у лексикографским дефиницијама очитују напред наведени типови твореница.

1. Морфемска творба представља најкомплекснији тип творбе у српском језику јер на овај начин, уз додавање и комбиновање одређених везаних морфема са коренском морфемом, настаје највећи број лексема. Морфемска творба се дели на д е р и в а ц и ј у, са даљом поделом на префиксацију, суфикса-

цију и комбинацију префиксације и суфиксације (*надчовечански, олабавићи, њодевојчићи*), композицију (*риболов, чейвороугао, даниноћ, њароброд*), комбиновану творбу, тј. комбинацију деривације и композиције (*њаробродски, риболовац, чейвороугаоник*).

1.1. Творенице настале одређеним начином творбе повезује не само конкретан процес творбе него и случај постојања неког општег значења, па се тако у дескриптивном речнику прибегава одређеним поступцима приликом њиховог дефинисања.

Тако се, на пример, апстрактне именице на *-остӣ, -оћа, -оїа, -сїво* и сл. најчешће дефинишу типском дефиницијом: „особина или стање, или стање и особина, или својство онога који (је) ... онога што (је) ... окарактерисан(о) придевом исказаним у основи апстрактне именице“ (*гордостӣ, младостӣ*), а потом се додају и синоними ради допуне дефиниције: нпр. *бескућнишїво* „стање бескућника; убоштво, сиромаштво“; *младостӣ* „2. а. особине својствене младој особи 1) неискуство, незрелост, лакомисленост и сл.; 2) младалачка снага, бујност, свежина, лепота и сл.“ (Речник САНУ).

Навођење синонима у дефиницији омогућује боље разумевање значења речи која се дефинише, а, такође, омогућује увид у припадност лексеме одређеном творбеном типу, који се огледа у јединству суфикса, категоријалне припадности основинске речи и јединству творбеног значења.

Апстрактне именице могу имати и резултативно значење, па за такво значење лексикографи уводе засебну тачку и дефиницију (Упутства, чл. 260). Тако, на пример, именица *богаїсїво* дефинисана је прво као „стање, особина онога који је богат, онога што је богато“, али су представљена и друга, изведена значења која представљају резултат или последицу актуелног стања. Наиме, именица *богаїсїво* реализује и конкретна значења која су у Речнику САНУ обрађена после основног, идући од општијих ка конкретнијим: 2. а. „иметак, имовина“, б. „материјална добра“ и в. „ствари од велике вредности, драгоцености“.

Осврнућемо се и на категорију именица женског рода на *-ица* и *-ка*. Реч је о изведеницама које су постале од именица мушког рода истог значења, као нпр. *докїорка* (< *докїор*), *чисїачица* (< *чисїач*), *чуварка* (< *чувар*) и сл. Изведенице овога типа обично се дефинишу типски као ’жена чистач’ (*чисїачица*), ’жена чувар’ (*чуварка*), а такође и ’чуварева жена’ ако то по значењу одговара (Упутства, чл. 261). Међутим, лексикографска пракса налаже да се овај тип дефиниције избегава у наизглед сличним случајевима, када се именица која означава женску особу не изводи од именице која означава мушког вршиоца неке радње: нпр. *вероломница* се не може дефинисати ’жена вероломник’ јер ова именица није изведена од *вероломник* него је настала комбинацијом слагања и суфиксације односно лексикализацијом синтагме *вероломна жена*, па би је тако и требало дефинисати.

1.2. Поред изведеница поменутог типа, лексикографи темељно и у складу са унапред постављеним принципима обрађују и саме творбене морфеме као носиоце одређеног творбеног значења (суфикси, префикси), али, у неким случајевима, и као носиоце лексичког значења (делови сложеница и полусложеница, префиксоиди, суфиксоиди). Тиме се у речник уносе додатне информације о творбеном систему српског језика, што представља значајну допуну

српским граматикама. Наиме, дефиниције продуктивних творбених морфема (префикси и префиксоиди, препозитивни делови сложеница, суфикси и суфиксоиди) пружају најпре основне граматичке информације о граматичкој природи творбених елемената, о могућим творбеним односно лексичким спојевима, а онда уопштено дефинишу значења лексема унутар конкретног творбеног модела. Као одреднице у Речник САНУ се уносе продуктивне творбене морфеме, које се на одговарајући начин и дефинишу. Тако су, на пример, као лексикографске одреднице издвојени:

а) префикси:

а- „као префикс, уз стране речи, даје значење одрицања, отсуства онога што значи основна реч: без-, не-; нпр. алогичан, аморалан, аморфан, анационалан, асиметричан, афазиа и др.“;

без- „(пред безвучним сугласницима бес-; испред групе сугласника и беза-) ... префикс за грађење сложеница: а. придевских – за означавање да је неко или нешто без онога што значи основна реч сложенице: безазлен, безбрк, безгласан, безрук, безуб, беспослен, беспримеран и сл.; б. именичких – за означавање да нечему недостаје оно што значи корен именичког дела сложенице: бездан, безматак, беспарица, беспутица и сл.“;

за- „преф. 1. у сложеним глаголима (и речима изведеним од глагола) ...“, а онда се у оквиру поменутог дела дефиниције у којем су изнете информације о грађењу речи са префиксом за-, наводе уопштене дефиниције значења речи префиксираних префиксом за-, нпр. „а. 1) довођење нечега или доспевање назад, иза нечега: забацили (нпр. главу), приметити (на леђа), заћи (иза нечега), заобићи, заскочити; 2. посувраћање нечега, одстрањивање дела, врха, оштрице нечега: заврнути, зарозати, задићи, заломити, закинути, засећи (с краја), загушити“, и тако редом, детаљно дефинишући значења до најтањих семантичких нијанси; под редним бројем 2. издвојене су речи које су настале префиксацијом с префиксом за-, али које се својом творбеном структуром разликују од претходних: „а. у речима изведеним од синтагми с предлогом 'за': заноктица, затиљак; б. у прилозима насталим срастањем синтагме с предлогом 'за' у сложеницу: зато, зашто, заувек“;

б) префиксоиди:

аеро- „први део сложенице у значењу: 1. који се односи на ваздух, ваздушни: аерометар, аеронаутика, аеротерапија и сл.; 2. који се односи на аероплан или авијацију, ваздухопловни: аероклуб, аероприредба, аеросетва и сл.“;

анти- „предметак којим се изражава супротност, противност или непријатељски став према ономе што значи основна реч; исп. против: антиимперијализам, антилибералан, антисоцијалан, антифашистички и сл.“;

ино- „први део сложеница 1. у значењу други, друкчији: иноверан, инојезичан итд.“;

квази- „први део сложеница којим се изражава да је оно што значи основна реч лажно, тобожње, привидно: квазидемократ(и)а, квазимарксизам, квазипатриотски и сл.; исп. надри-“;

в) делови сложеница:

бело- / б(и)јело- „1. с именицама или именичким основама показује већином да је оно што значи именица бело или беличасто: белобрад, белобрк, беловрат и сл.; 2. с придевима који значе боју показује да та боја прелази у бело: беложут, белозелен и сл.“;

добро- „први део придевских и др. сложеница а. у сложеницама насталим из синтагми с придевом добар или прилогом добро: добродушан, добродушник, добронамеран итд. б. (понекад плеонастично) за истицање степена или позитивног смисла особине исказане другим делом сложенице: доброзадружан, доброзаслужан, доброразуман, добросавесно и сл.“;

ново- „први део многих придевских и ређе именичких сложеница које указују да је нешто ново, измењено скорашње и сл. или се изводе од двочланих назива с придевом 'нови' ...“ – потом се у оквиру издвојених семантичких група дају уопштене дефиниције: „1. придевске и ређе именичке сложенице које указују на нову, млађу, измењену фазу или вид нечега: новобугарски, новобрац, новогрчки, новоилирац итд.; 2. придевске и ређе именичке сложенице изведене од глаголског трпног и ређе од радног придева, које указују на скорашњу, недавно извршену радњу: нововенчан, новодобивен, новодосељен, новозапослен итд.; 3. а. придеви односа (ређе изведене именице) према синтагмама с придевом 'нови': новоакутски, нововековни, новогодишњи, новозаветни; б. придеви односа (ктетисици) и називи становника (етници) према географским именима с придевом 'Нови': новобрдски, нововарошки, новоградишки, новозеландски, Новозеланђанин, Новозеланђанка, Новопазарац...“;

-годишњи, -а, -е „други део сложеница које значе да неко, нешто има онолико година колико је изражено бројем у првом делу: петогодишњи, седмогодишњи, двадесетогодишњи и сл.“

-годишњица „други део сложеница које означавају дан, прославу, помен и сл. после онолико година колико се казује бројем у првом делу: педесетогодишњица, стогодишњица.“

г) суфикси:

(-)изам „суфикс страних речи (именица у нашем језику), често у самосталној употреби као ознака (обично негативна) различитих појмова обележених речима за које је карактеристичан овај суфикс“;

д) суфиксоиди:

-лог „други део сложеница са значењем: онај који се бави науком, учењем о ономе што значи први део сложенице: биолог, геолог, дијалектолог, психолог, филолог и др.“;

-логија „други део сложеница које значе науку, учење о ономе што значи први део речи: биологија, геологија, космологија, минералологија, физиологија, филологија и др.“;

-манија „други део сложених именица којим се казује настрана, претерана, болесна склоност, страст према ономе што значи први део сложенице: клептоманија, мегаломанија, наркоманија и сл.“ итд.

1.2.2. Обрада творбених морфема у Речнику САНУ подразумева навођење основних информација према којима се конкретна језичка јединица издваја у творбеном и лексичком систему српског језика. Стога се у обради афикса у начелу издвајају следећи елементи дефиниције: назив језичке (творбене) јединице (суфикс или префикс), дистрибуција (којим се основама додаје, нпр. домаћим, страним, домаћим именичким и сл.), творбено значење односно улога афикса у формирању лексичког значења творенице (нпр. за префикс *a-* значење одрицања, одсуства онога што значи основна реч), навођење синонима.

У поређењу са префиксима и суфиксима као несамосталним јединицама са извесном семантичком функцијом, префиксоиди и суфиксоиди у Речнику САНУ представљени су као делови сложеница, и то као први део (префиксоиди) и као други део (суфиксоиди). Наиме, творбени елементи као *аеро-*, *ауџо-*, *квази-*, *анти-*, *йсеудо-* и сл., с једне стране, и *-лог*, *-логија*, *-манија* и сл., с друге стране, имају пре свега лексичко значење а не творбено значење какво имају суфикси и префикси.

Даље, разлике између префиксоида и суфиксоида уочавају се и на плану категоријалног и на плану функционалног значења.

У творби именица префиксоиди представљају препозитивне индеклинабилне компоненте (в. Ћорић 2008: 121) у функцији детерминатора другог именичког дела сложенице. Њихово придевско значење и атрибутска функција евидентна је у тзв. „творбеној парафрази“, којом се служе лексикографи приликом дефинисања значења твореница, нпр.: *надриадвокат* 'лажни, самозвани адвокат'. Према значењу и почетном положају у морфемској структури твореница префиксоиди су еквивалентни почетним придевским деловима у сложеницама, који су у лексикографској обради издвојени као *бело-* и *бијело-* (*белобрад* и *бјелобрад*, *белобрк* и *бјелобрк*, *беловраћ* и *бјеловраћ*), *ново-* (*новозрчки*, *нововековни*, *новогодишњи*) итд. Лексикографска обрада, међутим, не издваја почетне несамосталне делове као творбене морфеме (у том случају лексикографи не би издвојили *бело-*, *ново-* већ *бел-*, *нов-*), него као почетне делове које у датој форми долазе испред одређеног броја јединица са лексичким значењем. Тако се поступа и са одредницама које представљају елементе који се појављују у другом делу сложеница, па тако, на пример, *-годишњи* или *-годишњица* нису творбене морфеме, него су издвојене из практичних разлога (*-годишњи* долази у великом броју речи типа *једногодишњи*, *вишегодишњи*, *новогодишњи*, *йолугодишњи*).

Аналогно одређењу префиксоида који учествује у творби именица, рећи ћемо да су суфиксоиди постпозитивне деклинабилне компоненте у функцији јединице са референцијалним значењем првог именичког дела сложенице, нпр.: *биолог* 'особа која се бави биологијом'.

Пошто су издвојили као одреднице и лексикографски описали продуктивне творбене (и друге) елементе твореница, лексикографи су омогућили бољи увид у актуелне творбене и лексичке процесе у српском језику. У дефиницијама се после основног, семантичког дела, односно после двеју тачака, наводе типичне речи саграђене по истом моделу код којих се природа ових творбених елемената најјасније види.

1.3. Од свих начина творбе у српском језику, суфиксација је, као подтип морфемске творбе, најпродуктивнији начин грађења речи. Стога је и у Речнику

ку САНУ највећи број забележених изведеница настао управо тим процесом. Грађење речи суфиксацијом углавном подразумева промену врсте речи, као и добијање новог самосталног значења изведенице¹. При томе суфикс добија управну функцију у односу на основу, која добија детерминативну функцију: *мудрац* = 'мудар човек' (< -*ац*), *борац* = 'о^{на}ј (< -*ац*) који се бори' итд. Међутим, суфикс може у садржај основне именице унети само извесну промену значења², али без промене врсте речи, при чему, за разлику од претходног случаја, функција суфикса постаје детерминативна, а значење основе управно, нпр.: *кључић* = 'мали (< -*ић*) кључ', *момчић* = 'м^{ла}д (< -*ић*) момак', *учи^{те}љица* = 'женска особа (< -*ица*) учитељ' итд.

1.4. Међу изведеницама највеће продуктивности издвајају се деминутивне и аугментативне именице, глаголске именице, придеви са значењем односа и припадања. Поменуте именице представљају граматичко-лексичку категорију, али не и посебне лексичке случајеве (Пешикан 1970: 153). Стога се ове изведенице дефинишу типским дефиницијама у којима је садржано њихово категоријално значење и веза са мотивном речју. Сматра се да су значења ових изведеница тесно скопчана са значењем основне речи, од које се разликују само по извесним семантичким компонентама или категоријалној вредношћу.

1.4.1. Деминутивне и аугментативне именице спадају у изведенице велике продуктивности. Суфикси ових изведеница само су у извесној мери модификовали садржај основне речи, уневши у њега одређену квалитативну нијансу. Извесна модификација садржаја основне именице огледа се у лексикографском опису, односно у делу дефиниције у којем су дате информације о лексичком и творбеном значењу. Наиме, деминутиви и аугментативи, али и неки хипокористици и пејоративи мотивисани именицама, представљени су у Речнику САНУ типским дефиницијама, тј. употребом одговарајућих квалификатора којима се дефинише семантички однос између мотивне речи (именица у основном облику) и мотивисане речи (изведеница). На пример, именице типа *ноћешчић*, *барина*, *мајчица* и *бабџи^на* дефинишу се на следећи начин: „дем. од нотес“, „аугм. од бара“, „хип. од мајка“ и „пеј. од баба“. Употребом квалификатора *дем.*, *аугм.*, *хип.* и *пеј.*, који чине део дефиниције именичких деминутива, аугментатива, хипокористика и пејоратива, представљен је детерминативни (атрибутски) део значења изражен суфиксом, док се део значења који је садржан у основи не тумачи, него се само упућује на основинску реч: *ноћес*, *бара*, *мајка*, *баба*. Овим типом дефиниције одређена је лексичко-категоријална вредност лексеме (деминутив, аугментатив, хипокористик, пејоратив), а упућивањем на основу од које је именица изведена (*ноћес*, *бара*, *мајка*, *баба*) описано је и њено лексичко значење.

¹ Већина изведеница припада *му^лтационој* категорији, која подразумева појаву сасвим новог лексичког значења на бази старог (код именица су то, на пример: имена вршилаца радњи – *чи^лтач*, *слушалац*, имена места – *ку^лтиште*, *бару^лтана* и др.) (в. Ћорић 2002: 3).

² Извесна квалитативна промена значења мотивне именице карактерише *модификацио^ну* категорију. Код ових изведеница садржај основног појма остаје исти, одликујући се само некаким додатним обележјем које, код именица на пример, може бити ближе одређено цртом умањености (*прозорчић* = 'мали прозор') или обележјем п^ла (*лекарка* = 'женска особа лекар') (в. Ћорић 2002: 4).

Уколико деминутиви и аугментативи, поред квантитативног значења умањења, односно увећања, реализују и додатна квалитативна значења, најчешће хипокористичног односно пејоративног карактера, у лексикографској дефиницији се квалификаторима *дем.* односно *аугм.* додају и квалификатори *хип.* односно *пеј.* Дакле, ознаке *аугм.* и *пеј.* могу стајати заједно уколико именица с одговарајућим суфиксом може да има и обично аугментативно, али и пејоративно значење, што значи да, у зависности од употребе, таква именица може функционисати и као аугментатив и као пејоратив (нпр. *главуца*, *кућетина*, *ручурда*). На другој страни, велики број именичких деминутива, поред умањења, може реализовати хипокористично значење, које у појединим случајевима може преовладати над деминутивним значењем. Стога за велики број именица кажемо да су и деминутиви и хипокористици (нпр. *кућица*, *ножица*, *ручица*, *сџанчић*).

Сличност поменутих деминутива и хипокористика, на једној страни, као и аугментатива и пејоратива, на другој страни, огледа се у њиховом творбеном значењу. Наиме, именице типа *кућица*, *ножица*, *сџанчић*, које могу функционисати као деминутиви и као хипокористици, с једне стране, односно именице као *главуца*, *кућетина*, *ручурда*, које могу функционисати као аугментативи и као пејоративи, с друге стране, представљају модификационе изведенице, пошто је суфикс само модификовао садржај основне именице, тј. суфикс је у садржај основе унео само одговарајуће придевско значење које је резултат говорникове оцене.

Међутим, изведенице мотивисане придевима или глаголима добијају ново, измењено лексичко значење и прелазе у другу граматичку категорију, што се одражава и на начин лексикографске дефиниције. Тако, на пример, семантичка функција суфикса *-ко* и *-ло* код хипокористика (1) *несџашко* и пејоратива (2) *блебетало* није детерминативног карактера, као што је то случај са суфиксима помоћу којих се творе именичке изведенице модификационог значења, него управног карактера. Наиме, код изведеница овога типа прво се дефинише управни део значења изражен суфиксом (1) „онај који је ...“, односно (2) „онај који ...“, а део значења изражен основном се не тумачи већ се само упућује на основну реч: придев (1) „... несташан“, односно глагол *блебетати* (2) „... много блебеће“.

1.4.2. При обради изведеница које смо означили као изведенице високе продуктивности (глаголске именице, деминутиви и аугментативи, придеви са значењем односа и припадања и др.) прибегава се разним методама економисања у њиховом представљању. За такве речи значења се не дају у форми класичне описне дефиниције него се њихове семантичке и граматичке карактеристике описују употребом одговарајућих квалификатора уз упућивање на основну, мотивну реч (нпр. *играње* се дефинише „гл. им. од играти (се)“, *ручица* се дефинише „дем. и хип. од рука“ итд.).

2. Синтаксичка творба је, у поређењу са морфемском творбом, мање продуктиван тип творбе којим настају изведенице као лексикализована језичка средства од синтаксичких конститuentа. Овим начином творбе настале су следеће творенице: *будибокснама* у основном прилошком значењу „чудно, наопако“ (*буди* је окамењени облик трећег лица једнине императива и ова конструкција је значила 'нека буде Бог с нама' – в. Маројевић 2005: 692), затим *кућевласник* је настала синтаксичком творбом од синтагме *куће власник*, а у

овај тип творбе спадају и примери као *дангубићи*, *акобогда*, *богазно*, *вуцибајићина*, *домазет*, *злурад*, *сиармали*, *бабадевојка* и др. Већина сраслица скоро потпуно сраста тако да оне добијају ново значење као семантичку „надградњу“ значења саставних делова. Стога се њихово значење не може тумачити само на основу значења саставних делова. Тај „вишак“ у семантици неки називају фразеологичношћу или идиоматичношћу која је својствена твореницама насталим у процесу лексикализације (уп. Копривица 2008: 19). По томе се творенице настале синтаксичком творбом и разликују од огромне већине других изведеница, код којих је веза са творбеном основом као рефлексом ванјезичке мотивације присутна у семантичком садржају творенице. Ова разлика међу твореницама очитује се и у лексикографским дефиницијама тако што код твореница насталих синтаксичком творбом одсуствује уобичајени метод дефинисања – метод творбене парафразе. Дакле, већина сраслица у Речнику САНУ дефинисана је као нов и јединствен појам: *вуцибајићина* „пробисвет, пропалица, протува“, *акобогда* „по свој прилици, вероватно, ако буде божја воља, надам се“, *домазет* „мушкарац који после женидбе живи у кући родитеља своје жене“. Има, међутим, и твореница насталих синтаксичком творбом чија семантика одговара семантици синтаксичких делова: нпр. *кућевласник* „власник куће“, *бабадевојка* „баба а девојка“ и др.

3. Следећи тип творбе који ћемо поменути јесте конверзија. Под конверзијом подразумевамо прелаз неке речи из једне граматичке врсте у другу без промене морфемскога и фонетског састава. У речнику се речи настале конверзијом обрађују као посебне лексеме, нпр. *млада* у значењу „женска особа при ступању у брак, невеста“, „жена прве године у браку; недавно удата жена“, *добро* у значењу „оно што је у нечијој својини, посед; имање, економија“ и др., али многи гранични случајеви конверзије у речнику се описују под засебном тачком у оквиру исте одреднице и уз назнаку да се реч у датој позицији употребљава у служби неке друге врсте речи; тако је, на пример, под одредницом *млад*, *-а*, *-о* обрађено под посебном тачком именичко значење придева одређеног вида у облику множине „млађи нараштај, омладина, младеж (често као заступници нових тенденција у политичком и културном животу)“ или код придева *зао*, *зла*, *зло* обрађено је значење у именичкој служби „ђаво, демон. – Љуби злога као Бога“ (НПосл Вук, РСАНУ) итд. У једном случају ради се о заиста новом издиференцираном лексичком значењу у односу на значење мотивне речи (промена је често праћена и акценатском променом) па је сасвим оправдано издавање таквог значења у виду посебне лексеме и речничке одреднице (исп. *млада*, *добро*). У другом случају поименичавање придева веома је блиско обичном изостављању именице (*млади* = 'млади људи', *зао* = 'зла особа, биће'), па стога не можемо све такве речи прогласити за именице а у лексикографском опису им дати статус лексеме или посебне одреднице. Овде ваља истаћи и једну општу синтаксичку особину придева која се огледа у томе „да се именица уз њих може изоставити, тачније подразумевати, уколико то контекст и ситуација допуштају“ (Клајн 2003: 382).

4. Акценатска или прозодијска творба је такође један од начина творбе у српском језику, а огледа се у томе да се променом акцента у истој речи промени значење, али не и врста речи нити њен морфемски лик. Поред општепознатих случајева када промена акцента неке речи сигнализира неку промену граматичке категорије или класе (нпр. промена глаголског вида у примерима

типа: *пòгледаѝи* и *пòгледаѝи* или *рòзгледаѝи* и *рòзгледаѝи*), прозодијском творбом настају творенице са неком новом лексичко-семантичком вредношћу; уп. именицу *кр̀ва* као реч у основном, неутралном значењу „одрасло женско говече; женка говечета“ према речи насталом прозодијском творбом *кр̀ва*, која добија нову лексичко-катогијалну вредност „хип(окористик) од *кр̀ва*“; *ма̀јка* у основном значењу „жена у односу на дете, децу коју је родила“ и *ма̀јка* у хипокористичним значењима „свекрва“ и „баба, бака“; *лòза* „вишегодишња дрвенаста биљка *Vitis vinifera* из ф. лозица (*Vitaceae*), чије се многобројне сорте гаје ради слатког и сочног плода (грожђа) који се употребљава у људској исхрани као воће (свеже или сушено – грожђице) или се прерађује у вино; стабљике, пруће те биљке“ и *лòза* „ракија од грожђа, комовица, лозовача“. Нова лексичка јединица, која је настала извесном изменом значења основне речи, а чија је промена значења праћена и променом акцента, у Речнику САНУ се региструје као посебна одредница и дефинише као засебна лексема.

5. Анализа лексикографских поступака примењених у Речнику САНУ приликом дефинисања твореница насталих најчешћим начинима творбе у српском језику показала нам је да се лексикографске дефиниције заснивају на актуелним лингвистичким, у нашем случају дериватолошким, знањима и лексикографским принципима разрађених у Упутствима, у којима је представљена основна концепција Речника САНУ.

Доследна примена лексикографских принципа у дефиницијама твореница изгледа да је најучљивија код твореница које се интегришу у одговарајуће творбене типове и семантичке категорије који се издвајају својом учесталошћу у лексичком систему (нпр. апстрактне именице са одређеним суфиксима; деминутивне и аугментативне именице итд.), или код оних код којих постоји блиска, прозирна семантичка веза са мотивационом речју, па се творбено значење парафразира помоћу мотивационе речи (нпр. *ко̀йлач* „радник који нешто копа“ или *б̀(ј)елоко̀са* „жена седе или светлоплаве косе“). Дефиниције најчешћих творбених морфема или делова сложенице пружају нам информације о могућим творбеним односно лексичким спојевима, што може бити упутно за грађење нових речи, термина и сл., такође и плодносно за даље богаћење језика код књижевника који буду тражили савет од речника, и за даљи развој језика уопште (уп. Грицкат 1960²: 221).

Утемељитељи концепције Речника САНУ уочили су потребу да се творенице обрађују тако што ће се у виду речничких одредница истаћи поједини творбени или структурни елементи, посебно они који су носиоци лексичког значења, а нарочитим дефиницијама (семантичким, упућивачким, синонимним) истаћи припадност лексеме конкретној творбеној категорији и творбеном типу. Сматрамо да је овакав приступ лексикографске обраде твореница у Речнику САНУ омогућио детаљнији увид у творбени систем српског језика, а начин дефинисања творбених елемената у речнику допринео развоју дериватолошке теорије и терминологије у српској лингвистици, посебно у аспекту лингвистичке лексикографије.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 2002: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, treće, poboljšano izdanje, Zagreb.
- Белић 1959: Александар Белић, *О језичкој природи и језичком развијању II*, Српска академија наука, Београд.
- Грицат 1960¹: Ирена Грицат, „Академиски речници и њихови задаци“, *Наш језик* X/3–6, Београд, 88–107.
- Грицат 1960²: Ирена Грицат, „Академиски речници и њихови задаци“, *Наш језик* X/7–10, Београд, 212–227.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Други део: суфиксација и конверзија*, Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ, Београд – Нови Сад.
- Копривица 2008: Верица Копривица, *Творба именица од придева*, Филолошки факултет Београдског универзитета, Београд.
- Маројевић 2005: Радмила Маројевић, „Творба речи у савременом српском језику Ивана Клајна (1)“, *Српски језик* X/1–2, Београд, 685–779.
- Николић 1972¹: Берислав Николић, „Основни принципи творбе речи у савременом српскохрватском књижевном језику“, *Наш језик* XIX/1, Београд, 7–20.
- Николић 1972²: Берислав Николић, „Основни принципи творбе речи у савременом српскохрватском књижевном језику“, *Наш језик* XIX/2–3, 142–154.
- Пешикан 1970: Митар Пешикан, *Наш књижевни језик на сто година после Вука*, Друштво за српскохрватски језик и књижевност СР Србије, Београд.
- Речник САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I–XVII*, Српска академија наука и уметности, Београд, 1959–.
- Ђорић 2002: Божо Ђорић, „О формално-семантичкој класификацији изведеница“, *Књижевност и језик* XLIX/1–2, Београд, 1–8.
- Ђорић 2008: Божо Ђорић, *Творба именица у српском језику*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд.
- Упутства: Упутства за израду *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* Института за српски језик САНУ [интерни спис].

Резюме

Владан Йовановић

О НЕКОТОРЫХ ПРИЕМАХ ОБРАБОТКИ ПРОИЗВОДНЫХ СЛОВ

Словообразовательный аспект в лексикографической обработке производных слов проявляется в особом способе определения слов в словнике, а также в критериях при их формировании (продуктивные словообразовательные морфемы, структурные части некоторых производных слов и т. д.).

ГОРДАНА ШТРБАЦ
(Филозофски факултет, Нови Сад)

О ПРИНЦИПИМА ЗА ИЗРАДУ РЕЧНИКА КОЛОКАЦИЈА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

На примеру колокабилности лексеме *глас* у раду се настоје утврдити основни критерији који би били релевантни при изради речника колокација у српском језику. Утврђивање колокационог опсега наведене лексеме у извесној мери доприноси осветљавању општих законитости по којима лексеме ступају у синтагматске односе.

Кључне речи: колокација, колокациони опсег, синтагматски односи.

1. Предмет, циљ истраживања и термилошке напомене

1.1. Уланчавање лексема на синтагматској осиг, њихово међусобно удруживање и комбиновање представљају важне сегменте функционисања језичког система. Изолована, истргнута из контекста, ван споја с другим јединицама, лексема је само теоријски конструкт. Свој прави живот она остварује тек у одговарајућем окружењу формирајући с другим лексемама граматички и семантички исправне, одн. прагматички прихватљиве синтагматско-парадигматске скупове, па су изучавања ове врсте драгоцене за лингвистику. С једне стране, резултати таквих истраживања могу бити примењени у поступку усвајања једног језика као страног јер омогућавају адекватно овладавање њиме, тј. стицање таквог знања које би било што приближније знању изворног говорника. На другој страни, такви резултати значајни су за осветљавање природе самог језика, његове лексичке структуре, семантичких законитости итд. и могу се искористити за израду посебног типа речника.

Речника колокација који би указивали на семантичку компатибилност и спојивост лексема у српском језику нема. Извесни подаци о томе могу се добити у дескриптивним речницима, где се често дају подаци у заградама о томе које се лексеме уобичајено јављају уз одређену реч.¹ Стога је врло важно

¹ Тако се, на пример, у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* (у даљем тексту РСАНУ) уз лексему *глас* под 1.в. налази дефиниција са следећим лексикографским решењем: „звучи неживих звучних извора (музичких инструмената и др.); шумови које одају разни предмети, направе или које изазивају природне појаве“. Податак у загради казује више о природи лексеме која се обично јавља уз реч *глас* када се она реализује у наведеном значењу.

да при обради једне лексеме лексикограф сагледа њено шире окружење те да примерима, уколико му то грађа дозвољава, понуди што већи број уобичајених контекста у којима се она појављује.

Циљ овога истраживања јесте да се укаже на основне принципе за израду посебног речника у којем ће бити назначене различите могућности комбиновања речи. То ће бити учињено на примеру лексеме *глас* тако што ће се утврдити опште законитости које регулишу ступање ове именичке лексеме у двочлане спојеве како би се установили критерији релевантни за њено представљање у речнику колокација. У овом раду бавићемо се само лексичко-семантичком спојивошћу речи, док граматичка спојивост, која, такође, представља важан сегмент када је реч о везивању лексема на синтагматској оси, овога пута неће бити разматрана.²

1.2. Како наводи Р. Драгићевић (2007), за указивање на двочлане лексемске спојеве у лингвистичкој литератури (домаћој и иностраној) користе се различити називи у зависности од тога који се аспект тих спојева жели нагласити.³ У истраживањима на корпусу енглеског језика у употреби је често термин *колокација*,⁴ којим ћемо се и ми служити, и то у оном одређењу које је, ослањајући се на учења других аутора о лексичким спојевима у енглеском,⁵ поставио Т. Прћић: „Колокација представља уобичајен, а понекад и редован, двочлани спој једне лексеме с неком другом, по правилу унутар одређене синтаксичке јединице – синтагме или, нешто ређе, реченице...“ (Прћић 1997: 116).⁶ Према речима Т. Прћића, у питању су композитивни и дифузни лексички спојеви који испољавају висок степен прозирности, релативно слабу постојаност те могућу или минималну заменљивост (Прћић 1997: 119–120). Лексеме које граде двочлани спој колоцирајући међусобно зову се *колокацијма*, при чему њихов статус није равноправан јер се увек могу разликовати примарни и секундарни колокат (Прћић 1997). Примарни колокат „наступа као тежиште колокације и главни носилац значења, док га онај други, секундарни, поближе одређује или описује“ (Прћић 1997: 118).⁷ У зависности од врсте и међусобног односа речи које колоцирају Т. Прћић разликује шест

² О принципима израде речника који би описивали граматичке аспекте улачавања лексема било је речи у следећим истраживањима: Штрбац (2005а) и Штрбац (2005б), а о потреби за њиховом израдом говорили су пре тога и многи други аутори, нпр.: У. Енгел, П. Микић (1982), Г. Иричанин (1997), М. Киршова (1997), Ј. Михајловић (1998), З. Тополињска (2002) итд. Једини реакцијски речник нашег језика начинили су В. Петровић и К. Дудић (1989).

³ Тако су у употреби термини: лексичко слагање, лексичка спојивост, лексичка солидарност, лексичко партнерство, колокација, семантичка позиција итд. (Драгићевић 2007: 214).

⁴ О британској употреби овог термина, одн. о различитим теоријским приступима британских аутора овом лингвистичком феномену веома детаљно говори Д. Перваз у: Перваз (1990).

⁵ То су: Алертон, Картер, Кауи, Круз, Готштајн, Липка, Лајонс, Нејгебауер, Перваз и др. Детаљније в. у: Прћић 1997.

⁶ Према речима Љ. Готштајн (1986), појам колокације у лингвистику је увео Ферг.

⁷ А. Нејгебауер (1982) говори о главном и зависном колокату с обзиром на његову семантичку подређеност или подређеност.

структурних типова колокација.⁸ Ове, тзв. *лексичке колокације* треба одвојити од тзв. *граматичких колокација* или *колигација* које представљају обавезне спојеве (Прћић 1997: 119). Исти аутор напомиње да је могућност уланчавања лексема, тј. њихова колокабилност условљена како семантичким (унутарјезичким) тако и прагматичким (ванјезичким) чиниоцима.⁹ Према степену везаности, Т. Прћић све колокације дели на отворене, ограничене и везане.¹⁰

2. Колокације с именицом *глас*

2.1. За потребе овог истраживања одабране су колокације с лексемом *глас* као примарним колокатом. Наведена лексема, према РСАНУ, има осам значења и у оквиру сваког од њих по неколико подзначања, те конституише велик број устаљених вишечланих скупова (сврстаних у РСАНУ под израз). Већ на самом почетку овакав лексикографски опис упућује на то да ће колока-

⁸ Следећи класификације које су понудили *Комбинаџорни речник енглеског језика* (Бенсон и др. 1990), *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* и Љ. Готштајн (1986) Т. Прћић разликује следеће структурне типове колокација: именица + глагол (где је примарни колокат именица у субјекатској позицији, а глагол је секундарни колокат и он има предикатску функцију – глагол казује шта субјекат ради), глагол + именица (примарни колокат је именица у објекатској функцији, а глагол казује шта се с тим објектом обичајено ради), придев + именица (примарни колокат је именица, а секундарни придев и он казује какво се својство приписује именици), глагол + прилог (примарни колокат је глагол, а секундарни прилог и њиме се исказује начин обављања радње), прилог + придев (примарни колокат је придев, а прилогом као секундарним колокатом указује се на то како се неко својство испољава) и именица + именица у генитиву (примарни колокат је именица у генитиву, док секундарни саопштава типичан део онога што је њоме изражено) (Прћић: 1997: 118–119).

⁹ У нашој лингвистичкој литератури колокацијама су се бавили и други аутори, али претежно на корпусу енглеског језика или пратећи овај проблем на релацији енглески-српски, те разматрајући литературу, такође, на овом језику. А. Нејгебауер (1982) скреће пажњу на то да британски граматичари користе термин колокација у различитим значењима те да се он може односити на два појма. С једне стране, њиме се може упућивати на „феномен или процес спајања у смислу дефиниције“, а с друге стране, може означавати и „резултат спајања у смислу дефиниције“ (Нејгебауер 1982: 341). А. Нејгебауер разликује следеће нивое колокација: лексички, синтагматски и реченички, и издваја следеће типове: лексичко-семантички, лексичко-семиотички, фразеолошко-семиотички и реченично-семиотички (Нејгебауер 1982: 341). Овим проблемима бавила се и Љ. Готштајн (1986) у оквиру својих истраживања синонимије у колокацијама, такође, на примерима енглеског језика ограничавајући свој корпус на научну аргументацију. Ова ауторка бави се дефинисањем колокације уопште, њеним односом према значењу, разграничавањем колокације од слободних спојева речи и идиома, као и њеном структуром. Појам колокације, али на примерима нашег језика, разматра М. Риђановић називајући ове односе међу речима „комшијским“ (Риђановић 1985). Овај аутор посебно истиче семантичку везу међу члановима колокације напомињући да она може бити немогућа, могућа и пожељна (Риђановић 1985: 314). Уколико се у том споју фокусира једна лексема, може се, према речима овог аутора, начинити скала „на чијем [се] једном крају налазе оне које 'другују' са скоро свим осталим ријечима што су с њима граматички компатибилне ... а на другом крају оне чије је 'друштво' ограничено на једну или двије ријечи ... Између та два краја могу се поредати остале више или мање 'дружељубиве' ријечи“ (Риђановић 1985: 317). Како истиче М. Риђановић, значење једне речи у великој мери одређено је контекстом у којем се она појављује.

¹⁰ У отворене колокације спадају оне у којима се углавном као секундарни колокат јављају лексема с општим значењем. Ограничене колокације конституишу лексема умереног колокационог опсега, док се у везаним колокацијама у улози секундарног колката налазе лексема специфичног смисла (Прћић 1997: 121–123).

билност лексеме *глас* у великој мери бити условљена њеном богатом полисемантичком структуром те да ће посебан проблем представљати одвајање колокација од идиоматизованих конструкција, одн. одвајање фразеологизама од устаљених израза.

Дакле, у фокусу наше пажње налазе се колокације у којима је примарни колокат именица *глас*, а секундарни нека друга врста речи – најчешће придев и глагол, одн. друга именица, предлог итд., што зависи од њене конкретне семантичке реализације. Поред тога, важно је рећи да овом приликом неће бити разматрана сва значења и подзначења лексеме *глас* забележена у РСАНУ, већ само она која су актуелна и необележена у било ком смислу.

2.2. *Глас* = 'звук': Према РСАНУ, основно значење лексеме *глас* (забележено под бројем 1) одређено је као 'звук или збир звукова људских говорних органа'.¹¹ Пошто овакав лексикографски опис указује на појам који је произведен ангажовањем говорних органа, с наведеном лексемом колоцирају именице у генитиву којима се указује на извор звука, одн. на онога који свесним деловањем и покретањем говорног апарата тај звук производи или коме он припада.¹² У питању су, дакле, именичке речи којима се именују особе, нпр.: *глас њевача / сѝнкера / говорника / новинара / ѝријайѝеља / менаџера / Персе / момака* итд., при чему се, када улогу посесора има појам с ознаком персоналност /+, уместо генитива уз примарни колокат могу наћи и присвојни придеви, мада њихова значења нису у потпуности идентична, нпр.: *очев / ѝријайѝељев / дејѝејшов / ѝросјаков / Лекин / Слаков глас* итд.¹³ Број и врста секундарних колоката у овим случајевима практично су неограничени тако да веза међу члановима оваквих спојева није чврста.

Осим присвојних придева с лексемом *глас* колоцирају и друге врсте придева који овај појам квалификују према различитим критеријима. Тако *глас* према основним својствима звучности може бити *висок, низак, дубок, ѝанак, сѝћан, груб, баршунасѝ, ѝискав, ѝискуѝјав, крешѝјав, крѝљив, врѝскав, јасан, звонак, ошѝјар, ѝѝх, снажан, јак, слаб, резак, ѝродоран, ѝромукао, ѝригушен* итд., а према општем утиску који оставља на саговорника – *мекан, мио, леј, благ, (не)ѝријайѝан, умљавѝ, сладак, (не)ѝознаѝ, весео, (не)ѝријайѝељски, ружан, ѝојао, хладан, љуѝѝѝ, ауѝориѝѝѝиван, сѝегнуѝ, досадан, сѝрасѝвен, бајан, озбиљан, безбојан, безбрижан, безнадан, болеснички, драг, ѝолеѝан, болан, извешѝачен, моноѝѝон, неугодан, узвишен, неразговешѝан, мазан, ѝуѝен, челичан, неодлучан, жалосѝан, ѝлчан, несигуран* итд. Ако се има у виду облик испољавања, *глас* може бити *исѝрекидан, дрхѝјав* итд. За сам колокациони опсег лексеме *глас* у

¹¹ Ово је скраћени облик дефиниције која је дата у РСАНУ.

¹² У оквиру првог значења у РСАНУ налазе се и следећа подзначења лексеме *глас*: примарно значење са ознаком фиг. – 1) „звучи, шум (стварни или замишљени) који подсећа на људски говор“; 2) а. „унутрашњи, природни нагон, опомена, израз неког унутрашњег осећања, савести, свести“; б. „звучи које производе нарочити органи животиња (крик, дрека, цвркул и сл.)“; в. „звучи неживих звучних извора (музичких инструмената и др.); шумови које одају разни предмети, направе или које изазивају природне појаве“. Будући да се њоме указује на појам који је произведен деловањем неких механизма или природних појава, именица *глас* може се још комбиновати с лексемама којима се именују животиње, разни инструменти, предмети, појаве и сл., нпр.: *глас бика / жабе / жбрала / ѝеѝла / фрале / звона / оружја / воде* итд.

¹³ Посебни су случајеви са придевским формантима *-ски* или *-(у)ји*: *ѝријайѝељски глас, деч(у)ји глас*.

овом значењу важно је приметити да је број појединачних придева с којима се она комбинује веома велик, али да је број семантичких класа којима ти придеви припадају ограничен (не може, нпр., **шежак* или **илав глас*). Придевске речи које детерминишу дату именицу према одређеном својству углавном су употребљене у неком од својих секундарних значења.

Лексема *глас* преузима облик генитива у случајевима када се испред ње нађу именице попут *боја* или *висина*. Овде је реч о ограниченим спојевима који углавном захтевају да буду прецизније детерминисани (нпр. *Не свиђа ми се његова боја гласа*).¹⁴

У објекатској позицији лексема *глас* колоцира с оним глаголима којима се именује произвођење или извесна модификација тона, нпр.: *(ис)ћусити* / *(ис)ћушити* / *ћроизвесити* / *(ћроизводићи)* / *ода(ва)ћи* / *(ћо)дићи* / *(ћо)дизаћи* / *ћовисити* / *снизити* / *сћусити* / *(сћушити)* / *мећати* / *ћроменићи* / *конћролисачи*. Ова именица такође се појављује као објекат глагола перцепције, спознаје или говорних активности, нпр.: *ћући* / *слушачи* / *ослушкивачи* / *(ћре)ћозна(ва)ћи* / *разазна(ва)ћи* / *оћонашачи* / *имитћираћи* / *(нећићу) глас*.¹⁵ Субјекат, тј. вршилац радње наведених глагола по правилу је појам с ознаком персоналност /+/, активност /+/. Занимљиво је да у новије време, као резултат развоја технике, настају ситуације у којима је могуће употребити глаголско-именички спој *ћоазјмити* / *ћосудити* (*некоме*) (*свој*) *глас*.

У субјекатској позицији у наведеном значењу лексема *глас* за себе везује глаголе који својом семантиком упућују на промену интензитета тона, затим на начин његовог простирања, његово ширење, испољавање и сл., нпр.: *глас (нећићу) се ћојача(ва)* / *нећићаје* / *(нећићане)* / *ћири се* / *доћ(и)ре* / *долази* / *(доће)* / *иде* / *ћодрћићава* / *дрћићи* / *ћида се* / *ћирейери* / *одјекује* / *(одјекне)* / *ћвучи* / *ћрући* / *ћечи* итд.¹⁶ Будући да та именица у оваквим субјекатско-предикатским спојевима не може бити прави агенс, овде се ради о медијалним конструкцијама. Глаголи којима се именују комуникативне активности, као што су, нпр.: *ћоворити*, *ћићићати*, *одћоворити* итд. могу се везати за наведену именицу само у случајевима када она развије метонимијско значење 'особа која производи глас', нпр. *ћуће се како ћонеки глас ћрићоведа о нећему смешном*.

Предлог у с именицом *глас* у локативу уз обавезни посесор такође се појављује када она реализује своје основно значење, нпр. *Неки наћућкао ћрићзвук у његовом гласу одавао је мучно унућарње ћирейерење*. *У њеном гласу ћромуклом од дугог ћићужења ... осјећа се нећићо као гласић од ћживљеног и реченог*. *Ту се Шћейћан ћодбоћи, у гласу му забруја она свечана здравичарска поћа*.

2.3. *Глас* = 'способност': Метонимијском трансформацијом развијена је семантика 'способност рада говорних органа, моћ говора; способност или дар за певање' (у РСАНУ под бројем 2). Број лексема с којима именица *глас*

¹⁴ Сви примери преузети су из *Речника срћскохрвајскога књићевног језика* Матице српске (у даљем тексту РСМС), РСАНУ и новинских текстова, а веома мали број, као што је то овде случај, саставно је аутор рада.

¹⁵ Треба истаћи да је у овим глаголским синтагмама посесивни детерминатор уз именицу *глас* обавезан, док у првој групи примера с глаголима којима се указује на извесну промену тона таква детерминација изостаје зато што се подразумева да је реч о појму који припада субјекту.

¹⁶ И у оваквим примерима уз именицу *глас* обавезна је појава посесивног придева, датива или генитива или се тај тип одредбе подразумева.

колоцира при реализацији наведеног значења врло је мали. Ради се углавном о глаголско-именичким спојевима у којима се као секундарни колокати појављују глаголи, одн. глаголске конструкције, нпр.: (*из*)*губийћи глас, остийћи без гласа, имаийћи / немаийћи глас(а)*.

2.4.1. *Глас* = 'певачки тип': Термилошки статус ова лексема има у случају када се њоме у музици именује 'певачки тип, врста према регистру тонова које певач може певати'.¹⁷ Тада се уз њу јављају придеви: *мушки, женски, дечачки*. Ова лексема може се комбиновати евентуално још и с именицом *број*, одн. с неком другом речју с квантификационом вредношћу.

2.4.2. *Глас* = 'елеменат говора': Као термин ова лексема може се односити и на појам из области фонетике па се тако при значењу 'артикулисани звук као основни елеменат говора, који улази у састав слогова и речи'¹⁸ уз именицу *глас* јављају придеви, такође, у термилошким скуповима. Тим придевима овај појам може се квалификовати према месту артикулације, нпр.: *уснени, зубни, њредњонејчани, задњонејчани, носни* итд., затим према начину, нпр.: *сйрујни, сливени, ѡраскави* и сл., према звучности: *звучни, безвучни*.¹⁹ С оваквом лексемом у позицији објекта комбинују се и глаголи са значењем говорне и писане активности, нпр. (*из*)*говорийћи / ѡсасийћи / изоставийћи глас*. Синтагма *једначење гласова* представља устаљени скуп који има термилошки статус.

2.5. *Глас* = 'вест': Како показује РСАНУ, даља семантичка дисперзија лексема *глас* своди се на појам који укључује извештај па се тако ова именичка реч може реализовати у значењу 'вест, новост обавештење; писмо, порука' или још прецизније 'оно што се прича, гласина, непроверена вест' (у РСАНУ под бројем 5. а). Да је, заиста, реч о појмовима с одређеном садржином, види се и на основу тога што се за именицу *глас* често везује допунска клауза којом се дати садржај експлицира. Због таквог значења ова лексема удружује се углавном с придевима који на извештај начин квалификују одређени садржај, често преко утиска који он оставља на учесника неког комуникационог догађаја, нпр.: *добар / лей / ружан / (не)ѡријайћан / занимљив* и сл. Као објекатски члан глаголско-именичког споја лексема *глас* везује се за оне глаголе којима се указује на просторно транспоновање, нпр.: *донейћи / ѡренейћи (ѡреносийћи) / (ѡро)носийћи (ѡронейћи) / ѡсласийћи / разносийћи / остйавийћи / ѡримийћи / добийћи глас*.²⁰ Уколико се нађе у субјекатској позицији, дата лексема комбинује се с глаголима *ѡући (ѡуче глас)* или *букнуийћи* којима се сугерише

¹⁷ Ово је скраћена верзија дефиниције из РСАНУ дате под 3. а. „певачки тип, врста, према регистру тонова које певач може певати; једна од мелодијских линија у вишегласном музичком комаду“.

¹⁸ И овде се даје скраћена семантичка дефиниција која је у РСАНУ издвојена под 4. а. „артикулисани звук као основни елеменат говора, који улази у састав слогова и речи; нарочита артикулација која има посебно (узвичко и сл.) значење, а не улази у састав речи“.

¹⁹ Уместо ових придева могу стајати њихови еквиваленти страног порекла, што је иначе и уобичајено у термилошким системима, нпр.: *лабијални, денјални, веларни* итд.

²⁰ У *Фразеолошком рјечнику* Ј. Матешића (1982) конструкције *донейћи глас, ѡренейћи (ѡроносийћи) глас* третирају се као фразеологизми и налазе се у оквиру одреднице *глас*.

изненадна и неочекивана појава неке вести, одн. с глаголима који, такође, упућују на просторну дисперзију, нпр.: *глас се шири / њућује / иде / њроноси се*²¹ итд.

2.6. *Глас* = 'мишљење, став': Компоненту која се тиче садржаја налазимо и у значењу 'мишљење, став оцена, поглед' (у РСАНУ под бројем 7. а). Пошто у овом случају лексема *глас* именује појам настао као резултат когнитивне активности, а таква активност својствена је једино човеку, уз дату лексеми јавиће се именице у генитиву с таквим значењем, које често може бити и резултат метонимијске трансформације, нпр.: *глас јавности / народа / новина* итд. Уместо посесивног генитива уз ову именицу може се појавити и присвојни придев, нпр.: *Миланов / дедин* итд. Осим тога уз исту именицу срећу се и они придеви којима се квалификује садржај појма, одн. учинак који тај садржај остварује, нпр.: *(не)џрихваћљив / сугестииван глас* и сл. Глаголско-именичке синтагме у којима је именица *глас* у објекатској позицији конституишу још и глаголи са значењем говорне активности, одн. глаголи перцепције, нпр.: *саошћивати (саошћивати) / навести (наводити) / чути / слушати (нечији) глас* итд.

2.7. *Глас* = 'изборна воља': У политичком, па самим тим и у медијском дискурсу лексема *глас* најчешће се јавља у значењу 'изражена појединачна воља, сагласност, став при изјашњавању већег броја лица о нечему (на изборима, приликом заједничког решавања неког питања и сл.)' (у РСАНУ под бројем 8. а). И у овом случају дата лексема удружује се с посесивним придевима, нпр.: *Јованов глас*. Будући да се њоме именује појам чије је обавезно обележје избројивост, уз именицу *глас* појављују се речи или изрази с квантификационом вредношћу – бројеви, именице, прилози, нпр.: *двадесет / џридесет џет одсто / већина / много / више / мало / мање гласова* итд. Спектар придева који се срећу уз лексеми *глас* није велик, нпр.: *одлучујући / џреосћали гласови*. У исто време овде се ради о појму којим је могуће располагати као да је у питању конкретни предмет па се стога уз наведену именицу јављају следећи глаголи *да(ва)ти / џклонити (џклањати) / (џ)делити / џреброја(ва)ти / доби(ја)ти / скућити (скућљати) гласове*²² итд., при чему је у примерима овог типа уобичајенија употреба именице у множини. На другој страни, када се лексема *глас* нађе у субјекатској позицији, улогу предиката могу преузети глаголи попут *одлучи(ва)ти / недосћјајати* и сл.

3. Именска компонента *глас* у устаљеном, фразеолошком изразу

3.1. Лексема *глас* конституише и велик број устаљених скупова речи, нпр.: *бије (за) глас, без џрага и гласа, из свег гласа* итд. Како је претходно наглашено, овде се као важан проблем јавља одвајање колокација од идиоматских конструкција, одн. одвајање устаљених изрази од онога што сматрамо правим фразеологизмима. У поступку раздвајања колокација од идиома у енглеском језику А. Нејгебауер служи се тестом метафоризације и метонимизације: „Ако оба колоката (лева и десна страна) или главни колокат ... имају пре-

²¹ И конструкције овог типа могу се наћи у *Рјечнику* Ј. Матешиа (1982) под одредницом *глас*.

²² У *Рјечнику* Ј. Матешиа (1982) под одредницом *глас* налазимо фразеологизам *дати / давати глас* у значењу 'гласати за кога, бирати / изабрати кога / што'. Конструкције овог типа боље је посматрати као глаголску перифразу (Мразовић, Вукадиновић 1990), одн. декомпоновани предикат (Радовановић 1977).

несена значења, колокација је идиом; ако ниједан од два колоката, или само зависни колокат ... показује пренос значења, колокација је КУ“ (Нејгебауер 1982: 345).²³ Овакво разграничавање није баш применљиво на српски језик због веома разуђене полисемантичности лексема, што значи да колокациони опсег једне лексеме у великој мери зависи од њене конкретне семантичке реализације.

Као што је већ речено, лексема *глас* колоцира с глаголом *изгубити* само у случајевима када реализује секундарно значење, добијено метонимијом: 'способност рада говорних органа, моћ говора', а такву конструкцију, можемо сматрати чврстим спојем, али не идиоматским.²⁴ Осим тога, постоје и они фразеологизми код којих један од конституената може остварити и своје основно значење (нпр. *обећавају брда и долине*). То показује да за поступак одвајања колокација од идиома нису пресудне само модификације семантичког садржаја њихових чланова, већ и друга њихова обележја. На тешкоће при разврставању оваквих лексичких скупова указује и Т. Прћић: „Битно је овде нагласити како јасну и оштру линију разграничења између колокација и идиома није могуће повући ...“ (1997: 116). Стога овај аутор сматра да је лексичке спојеве најбоље посматрати као „континуум, између дифузности и компактности, одн. композитивности и идиоматизованости“ (Прћић 1997: 116).

Устаљени скупови речи, без обзира на то да ли се ради о правим фразеологизмима, вишечланим лексемама, као што су нпр. неки термини или пак о устаљеним конструкцијама, у нашим дескриптивним речницима обједињени су у једној рубрици која је обележена знаком изр(аз), док су у посебну рубрику сврстане народне пословице. Исти принцип примењен је и у РСАНУ када је реч о обради оних скупова у којима се среће лексема *глас*. Ако се погледа наведени списак, уочава се да је веза међу члановима побројаних лексемских скупова заиста чврста, што може бити кључни критериј за њихово разликовање од колокација у којима постоји могућност замене, најчешће секундарног колоката. Знатно је, међутим, теже успоставити разлику између онога што би се сматрало само устаљеном конструкцијом и онога што би се подвело под фразеологизам. У том поступку важно је имати на уму основне карактеристике фразеолошких јединица.²⁵

3.2. У фразеолошке можемо несумњиво уврстити следеће скупове с лексичком компонентом *глас*: *бије га (их и сл.) глас* ('влада о њему (њима и сл.)

²³ Код овог аутора КУ је скраћеница за колокације у ужем смислу.

²⁴ Овај свој став А. Нејгебауер је прецизирао у каснијем раду: „можда се идиоми могу издвојити по свом актуелно метафоричком преносу значења, док се формације засноване на 'мртвој' метафори, или на фигурама из семантичке и животне сфере субјекта или објекта (метонимија, синегдоха, литота), где је пренос значења из конкретног у апстрактно, из ужег у шире итд., а не из сфере субјекта / објекта у неку другу – могу сматрати колокацијама у ужем смислу“ (Нејгебауер 1986: 105).

²⁵ Наиме, у литератури се фразеологизми обично дефинишу као стабилни, нерашчлањиви спојеви чији су се чланови, под утицајем разних околности историјског развоја језика, чврсто повезали у јединствену целину дајући тако обједињени ново значење. Оно што фразеологизам одваја од осталих устаљених скупова свакако јесте његова експресивност, тако да он мање-више постаје моћно језичко средство за преносење субјективног става говорника. У том смислу служење фразеологизмима може знатно обогатити израз појединца и допринети живљем, сликовитијем и, свакако, субјективном саопштавању.

извесно мишљење, чувен је, познат је’), *глас ваијијућег у ђусијињи* (‘узалудан глас, узалудно настојање, покушај’), *бији на (добру, злу) гласу* (‘бити познат, чувен по добру, злу или уопште’), *изићи (излазији) на (зао) глас* (‘стећи (стицати) глас, постати познат, чувен (по добру или злу)’), *(џо)дићи, (џо)дизаји глас* (‘заузети се, заузимати се, јавно, отворено иступати, иступити (за нешто, против нечега)’), *ни љрага ни гласа (ни гласа ни љрага) (некоме, од неког, нечега)* (‘нестао (нестало и сл.) незнано куд, да се не зна где је и шта је с њим (њом и сл.)’), *из свег гласа* (‘веома гласно, што се може гласније’) итд.

Спојевима именице *глас* и помоћног глагола, одн. глагола *имаји* – *глас је (беше и сл.)*, *глас има* у значењу ‘говори се (говорило се), прича се, чује се’²⁶ – тешко да би се могли сврстати у фразеологизме будући да се не одликују експресивношћу. Исти статус има и синтагма *љраво гласа*²⁷, која има значење ‘право грађанина да учествује у изборима (да бира или да буде биран), право гласања’. У овом споју лексема *глас* реализује једно од својих секундарних значења (последње анализирано). Конструкције овог типа у нашем језику захтевају још да буду детаљно разматране и систематизоване.

4. Предлог за израду речника колокација

4.1. На основу анализе колокационог опсега лексеме *глас* може се закључити да је за израду неког будућег речника колокација у српском језику од велике важности њена семантичка структура, одн. семантички садржај који лексема остварује у одређеном контексту. Осим тога, за овакав један речник битно је утврдити степен везаности који постоји међу колокатима те јасно разграничити лабавије и чвршће спојеве, од оних који се сматрају чврсто сраслим, неодвојивим.

Јасно је да у поступку израде речника колокација стандардног језика дескриптивни речници могу послужити као њихова основа како у погледу избора јединица које ће у њега ући тако и у погледу селекције и дефинисања значења. Што се тиче самог избора лексема према којима би се конструисале одреднице у овом посебном типу речника, треба нагласити да је тај поступак условљен првенствено његовом наменом. Уколико би, нпр., речник служио странцима при учењу српског језика, онда би у њега морала ући она лексика која је неопходна за стицање основног знања и која би омогућила да се савладају препреке на најједноставијем нивоу споразумевања са изворним говорницима.²⁸ Па чак и када речник нема такву намену, базична лексика, тј. лексика која се тиче самог човека – његових способности, активности, окружења и сл. – мора у њему наћи своје место.²⁹

Структура одреднице једне лексеме у једнојезичном речнику колокација треба да обухвати неколико различитих елемената. При њеном структурира-

²⁶ Исте спојеве остварује и лексема *реч*, нпр. *О љоме је било речи на јучерашњем сасијанку*.

²⁷ Овај спој у форми *имаји љраво гласа* налазимо у *Рјечнику* Ј. Матешаћа (1982).

²⁸ О принципима израде једног таквог речника в. у: Дражић (2007).

²⁹ Застарелу и архаичну лексику, одн. лексику која је у неком другом погледу обележена требало би уврстити у оне колокацијске речнике који би имали ту намену. Иначе, такви лексички слојеви само би оптерећивали речник колокација стандардног језика.

њу најважније је успоставити хијерархију значења, одн. издвојити она значења која су с аспекта савременог говорника релевантна, а то значи само актуелна значења, необележена у било ком погледу, као и она која су фреквентнија.

За свако појединачно значење неопходно је успоставити колокационим низ лексема, тј. секундарних колоката с којима се одредничка реч комбинује, а такво распоређивање ваљало би обавити према врсти речи, да би се видела и њена способност удруживања с одређеним врстама речи. При успостављању колокационог низа предност треба дати уобичајеним, фреквентним и очекиваним спојевима, што значи да у речник никако не би требало укључити неуобичајене спојеве, настале као резултат креативности појединих аутора. Посебном ознаком требало би истаћи везане колокације, а нарочито оне с термилошким статусом. Као полазна основа за утврђивање колокационог опсега једне лексеме могу послужити примери наведени у дескриптивним речницима.

4.2. Посебан проблем при изради речника колокација несумњиво представља то да ли у њега треба унети устаљене спојеве речи и које су то синтагматске везе.³⁰ Сматрамо да се у њима мора наћи место за устаљене конструкције као што су, у овом случају, *право гласа*, *глас је*, *има глас* и сл., које се не могу подвести ни под фразеологизме ни под колокације у класичном смислу те речи. Посебно стога што ове устаљене конструкције које се не сматрају фразеологизмима, а чија је учесталост у нашем језику изузетно велика, нису до сада посебно истражене и систематизоване, тако да би изради речника колокације требало да претходе сличне анализе.

5. Именица ГЛАС као лексикографска одредница

На основу свега до сада реченог, на примеру лексеме *глас*, дајемо предлог како би могла изгледати одредница у једном колокацијском речнику:

глас м (мн. гласови)³¹

1. *звук или збир звукова људских говорних органа настиао као резултат говорења или њевања*

♣ ГЛАС + им. → певача, спикера, говорника, новинара, пријатеља, Персе, менаџера, момака: *Чу се из кујне глас жаросне гостіође Персе. Чуо сам глас менаџера који даје последња уїуїїїїва. Чују се гласови момака и снажан победнички глас козбашиин.*

³⁰ Фразеологизми као посебан лексички слој своје место имају у специјалним – фразеолошким речницима у којима је заступљен и посебан принцип њихове обраде те овај слој лексике не треба уносити у речнике колокација.

³¹ Скраћенице и симболи: м – мушки род; мн. – множина; им. – именица; прид. – придев; гл. – глагол; предл. – предлог; квант. – реч с квантификационим значењем; → могућност колоцирања; ♥ – колокација с термилошком вредношћу; ♣ – отворена колокација; ● – ограничена колокација; ♦ – везана колокација. Како је већ речено, примери су преузети из РМС, РСАНУ, новинских текстова, а врло мали број саставио је и аутор рада.

- ◆ им. + ГЛАС → боја, висина: *Звонка, ситрасна боја њеног гласа, његова необична интонација најпераше гомилу да се уйиша.*
- ♣ прид. + ГЛАС → очев, пријатељев, дечаков, људски, просјаков, Лекин, Славков: *Гњев ... одзвања из очева гласа. Док је с говорнице слушао њискав Лекин глас, Јовандека се зубоболно мршћило и ошпресао главом као да се брани од мува. Угњетач Српства – имитовао је њојкуковник кезаво Славков глас.*
- прид. + ГЛАС → висок, низак, дубок, танак, ситан, груб, баршунаст, пискав, пискутав, крештав, кричљив, врискав, јасан, звонак, оштар, тих, снажан, јак, слаб, резак, продоран, промукао, пригушен: *Цикнуо је најзад њако високим и ошћирим гласом, као да је загребао ножем њо сјаклу. Прлазе мамурни њраќићканћии и њолицјски њисари вечно њромукла гласа. Неоднесено и кржљаво, Марино дијетје је слабим гласом ... одговорило на сћуден.*
- мекан, мио, леп, благ, (не)пријатан, умиљат, сладак, (не)познат, весео, (не)пријатељски, ружан, топао, хладан, љугит, ауторитативан, стегнут, досадан, страствен, бајан, озбиљан, безбојан, безбрижан, безнадан, болеснички, драг, полетан, весео, болан, извештачен, монотон, неугодан, узвишен, неразговетан, мазан, путен, челичан, неодлучан, жалостан, плачан, несигуран: *Ситрасћвени глас њвој није сећина њесма славуја.*
- испрекидан, дрхтав, уздрхтао: *После дужег њућања изговори згушеним, уздрхћалим, једва чућним гласом.*
- гл. + ГЛАС → (ис)пустити ((ис)пуштати), произвести (производити), ода(ва)ти, подићи, повисити, синзити (снижава-ти), дићи (дизати), спустити (спуштати), мењати, контролисати: *Зайћурно се мало у сћолицу, ња њусћиио глас, а диже обрве, и везе и кићии све лејше и лејше. И од узбуђења нисам могао да конћиролишем свој глас.*
- чути, слушати, ослушкивати, (пре)позна(ва)ти, разазна(ва)ти, опонашати, имитирати: *Љух колску лућу и глас: – Ајс, галоња! Ослушкивала је гласове који су ноћ нису њресћјајали да жсаморе око ваћипара. Једва се Лазар овавесћии и њознаде глас.*
- позајмити (позајмљивати), посудити (посућивати): *Сури Круз ... (је добила) њонуду да њосуди глас њоларном медведићу Кнућу у анимираном филму.*
- ГЛАС + гл. → појача(ва)ти се, расти, неста(ја)ти, ширити се, допрети (допирати), доћи (долазити), ићи, подрхта-

вати, дрхтати, кидати се, треперити, одјекивати (одјекнути), звучати, брујати, јечати: *Мало ђо мало ђочеше да расћу њихови гласови и да се одвајају од хуке из бадња, ђодрхћивања коша и чекећана чекећала. Његов глас је звучао ђријатно, бариунастђо. Кад говори о вама још данас му глас ђирейери. Чула ... је како ... из очеве собе једнако долази шум, чак и гласови. Истђом одјекну Рељин глас.*

- предл. + ГЛАС → у: У њеном гласу ђромуклом од дугог ђуужења ... осјећа се нештђо као сласђи од изживљеног и реченог. Ту се Шћейан ђодбочи, у гласу му забруја она свечана здравичарска ноћа.

2. сђособностђ рада говорних органа, моћ говора; сђособностђ или дар за ђевање

- гл. + ГЛАС → (из)губити, оста(ја)ти без, имати, немати: *Насред чаршије викао је шћелал ... који све више губи глас.*

3. ђевачки ђић, врстђа ђрема регистђу ђонова које ђевач може ђеватђи

- прид. + ГЛАС → мушки, женски, дечачки: *Алђи ... [је] дубок женски или дечачки глас.*
- квант. + ГЛАСА / ГЛАСОВА → четири: *Мелодије црквених наших ђесама ђо музичким законима мейћнуо сам у чећири гласа: сойран, алђи, ђенор и бас.*

4. арђикулисани звук као основни елеменатђ говора, који улази у састђав слогова и речи

- ♥ им. + ГЛАСОВА → једначење: *Асимилација ... [је] једначење ... једних гласова с другима.*
- прид. + ГЛАС → уснени, зубни, носни, предњонепчани, задњонепчани, струјни, сливени, праскави, звучни, беззвучни: *Назал ... [је] носни глас ђри чијем изговору ваздушна, зрачна сђруја ђролази и кроз нос.*
- гл. + ГЛАС → (из)говорити (изговарати), писати, изоставити: *Поједина ријеч, слог или глас ђисали су се ђомоћу ... косих клинова.*

5. вестђи, новостђи обавешћене; оно шћо се ђрича, гласина, неђроверена вестђи

- прид. + ГЛАС → добар, леп, ружан, (не)пријатан, занимљив: *Плашћише мушћулук за добар глас. Лијеје ђи гласе доносим.*
- гл. + ГЛАС → донети (доносити), пренети (преносити), (про)носити (пронети), послати, разносити, оставити, примити, доби(ја)ти: *Пећи ђобјеже да донесе глас како им је било. Пошаљи мени глас ђо вјесници шћо сућира ћу је к шћеби ођћравитђи.*

- ГЛАС + гл. → пући, букнути: *Сушрадан ључе глас селом да је неко ноћу Пишићу искасаио. По селу букну глас да ће Пантелићи да се деле.*
→ ширити се, путовати, проносити се, ићи: *Шири се глас да је насшрадао. Сшадоме се љроносиши гласови ... да је у савезу са нечасшивим. Пред њим је [је] ишао глас какав се шири око изнимно сшрашних љојава.*

6. мишљење, сшав оцена

- ♣ ГЛАС + им. → јавности, народа, новина: *Књижевни кришичар ... се не сме завесши ни гласом народа ... а ни судом књижевних великана. Данас је глас новина сугешсшивнији.*
- ♣ прид. + ГЛАС → Миланов, дедин: *Миланов глас шреба уважшии.*
- прид. + ГЛАС → (не)прихватљив, сугестиван: *То је нешрихвашшљив глас.*
- гл. + ГЛАС → саопштити (саопштавати), навести (наводити), чути, уважити (уважавати): *Треба чуши глас народа.*

7. изражена љојединачна воља, сагласносш, сшав шри изшашњавању већег броја лица о нечему (на изборима, шриликом заједничког решавања неког шшшњања и сл.)

- ◆ им. + ГЛАС → право: *Минисшар који је шшшшисао указ, о чијој се законшшосши расшрављало, није имао шраво гласа.*
- ♣ прид. + ГЛАС → Јованов: *Јованов глас биће довољан да шобедимо.*
→ одлучујући, преостали: *То ће биши одлучујући гласови. Једини шреосшали глас добио је Бретш Фарв.*
- ♣ квант. + ГЛАСА / ГЛАСОВА → двадесет, тридесет пет одсто, вешина, много, више, мало, мање: *Довољна [је] била и само односна вешина гласова шоршшничких, ша да се ошшшуженик може огласиши за крива.*
- гл. + ГЛАС → да(вати), поклонити (поклањати), (по)делити, преброја(вати), доби(ја)ти, скупити (скупљати): *Даћемо му свој глас.*
- ГЛАС + гл. → одлучи(вати), недостајати: *Ако би се шри гласању гласови шоделили шодједнако, одлучује глас шредмешног насшавника.*

Изр.

- глас је (беше и сл.), глас има говори се (говорило се), шрича се, чује се – *Онамадне бјеше глас, да је Радичевиш осшавио службу. У селу има глас ... да је Видак незаконшш син Карашоршев.*

Семантичка анализа једног примера указује на то којим је све сегментима неопходно посветити пажњу при утврђивању колокационог опсега лексема како би се њихова спојивост описала у једном лексикографском приручнику. Важност оваквих специјалних речника огледа се првенствено у њиховој могућности да пруже најбољи увид у основне законитости удруживања лексема, тачније да открију које речи и у којим значењима испољавају најширу колокабилност. Осим општих речника колокација, могу се сачинити и они ужег домена у којима би била представљена колокабилност појединачних врста речи (нпр. речници колокација именица, придева, глагола итд.), затим они који би покривали посебне функционалне стилове и др.

ЛИТЕРАТУРА

- Benson, M., Benson, E., Ilson, R. (1986). *The BBI Dictionary of English Word Combinations. A Guide to Word Combinations*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Бенсон, М., Бенсон, Е., Илсон, Р. (1990). *Комбинаџорни речник енглеског језика*. Београд: Нолит.
- Готштајн, Љ. (1986). *Синонимџа у колокаџама (на џримерима енглеског језика научне аргуменџаџије)*. Нови Сад: Институт за стране језике и књижевности Филозофског факултета.
- Драгићевић, Р. (2007). *Лексикологиџа српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Дражић, Ј. (2007). Теоријски оквир за израду минималног речника колокаџа српског језика као страног. *Лингвистџичке свеске б: Синџаксичка исџраживања (диџахроно-синхрони џлан)*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Енгел, У., Микић, П. (1982). Валентност глагола у речницима. *Зборник радова Инџтџиџуџа за сџране језике и књижевности*. Нови Сад, 4: 287–291.
- Иричанин, Г. (1997). Валентност и речник – контрастивно поређење (немачки–српски) према депенденџијалном граматичком моделу манхајмске школе на примерима глагола са препозиционалном допуном. *Научни сасџанак славистџа у Вукове дане*. Београд, 26/2: 441–448.
- Киршова, М. (1997). Нека запажања поводом структуре рекџијског речника. *Научни сасџанак славистџа у Вукове дане*. Београд, 26/2: 433–439.
- LTP Dictionary of Selected Collocations* (1997). Urednici: Jimmie Hill, Michael Lewis. London.
- Матешић, Ј. (1982). *Фразеолошки рјечник хрваџскога или српскога језика*. Загреб: Школска књиџа.
- Менаџ, А., Финк-Арсовски, Ж., Вентурин, Р. (2003). *Хрваџски фразеолошки рјечник*. Загреб: Наклада Љевак.
- Михајловић, Ј. (1998). Рекџија у двојезичним речницима руског и српског језика. *Славистџика*. Београд, II: 162–168.
- Мразовић, П., Вукадиновић, З. (1990). *Грамаџика српскохрваџског језика за сџранце*. Сремски Карловци: Издавачка књиџарница Зорана Стојановића – Нови Сад: Добра вест.
- Мршевић-Радовић, Д. (1987). *Фразеолошке глаголско-именичке синџагме у савременом српскохрваџском језику*. Београд: Филолошки факултет.
- Нејгебауер, А. (1982). Одлике колокаџа у енглеском језику. *Зборник радова Инџтџиџуџа за сџране језике и књижевности*. Нови Сад, 4: 339–349.

- Нејгебауер, А. (1986). Лексикографски системи и грађа у у функцији израде енглеско-српскохрватског речника колокација. *Зборник радова Института за српске језике и књижевности*. Нови Сад, 7: 93–121.
- Oxford Collocations Dictionary for students of English*. (2002). Oxford: Oxford University Press.
- Перваз, Д. (1990). Колокација: од речи до термина. *Научни саставак слависти у Вукове дане*. Београд, 18/1: 59–67.
- Петровић, В., Дудић, К. (1989). *Речник глагола са грамађичким и лексичким дојунима*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Нови Сад: Завод за издавање уџбеника.
- Радовановић, М. (1977). Декомпоновање предиката (на примерима из српскохрватског језика). *Јужнословенски филолог*. Београд, XXXIII: 53–80.
- Речник српскохрватског књижевног језика*. (1967–1976). Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска (Матица српска – Матица хрватска I–III, Матица српска IV–VI).
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. (1959–2001). Београд: Српска академија наука и уметности.
- Риђановић, М. (1985). *Језик и његова стилистика*. Сарајево: Свјетлост, ООУР Завод за уџбенике и наставна средства.
- Тополинска, З. (2002). Шта тражим у речнику? *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска. 33–37.
- Нлебес, В. (1998). *Connect Your Words: A Dictionary of Collocations*. Beograd: Trebnik.
- Штрбац, Г. (2005а). О једном типу морфосинтаксичког речника. *Наш језик*. Београд, XXXVI/1–4: 76–85.
- Штрбац, Г. (2005б). Прилог изради речника валенције глагола емоционалног садржаја. *Прилози проучавању језика*. Нови Сад, 36: 173–196.

S u m m a r y

Gordana Štrbac

PRINCIPLES FOR COMPILATION OF A COLLOCATION DICTIONARY IN SERBIAN LANGUAGE

For compilation of a collocation dictionary in Serbian language first it is necessary to do theoretical research into the combinations of words. The results of these researches have practical value and they can be used for compilation of that dictionary.

In this work it is very important to notice that almost every word has more than one meaning and that its collocability depend on its semantic structure. Also, the problem is to separate the collocations from the idioms.

МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

О ОБЛИЦИМА ГЛАГОЛА (-)БД(Ј)ЕТИ И СНАБД(Ј)ЕТИ

У раду се, на основу грађе из језика књижевних дела и медија, уочавају неке особености и тенденције у конјугацији глагола *бд(ј)еџи* и његових префиксалних образовања, као и глагола *снабд(ј)еџи*.

Кључне речи: (-)бд(ј)еџи, снабд(ј)еџи, глаголски облици, глаголски наставци, презент, инфинитив, инфинитивна основа, презентска основа, глаголске врсте, глаголи са неправилним грађењем.

0. У конјугацији глагола (-)бд(ј)еџи и њему етимолошки сродног¹, али са синхроног аспекта сасвим оделитог глагола *снабд(ј)еџи*, уочава се употреба више варијанти у појединим глаголским облицима. Шаренило у језичкој пракси праћено је и неуједначеношћу препорука у вези са појединим облицима ових глагола или непостојањем препорука у нормативној литератури. Поређењем наших нормативних приручника, правописа и речника примећујемо да не влада потпуна сагласност у томе који су облици нормативно прихватљиви, а који нису.

За ову прилику прегледали смо више правописа (не само актуални – П 1993 и Пш 1997, него и старије – Белић 1950, П 1960), језичке саветнике (Вуковић 1949, СЈП, Клајн 2002) и наше дескриптивне речнике (РСА, РМС, РСЈ). Грађа је узета из РСА² и корпуса за тај речник (ГрРСА), као и из РМС, а допуњена је потврдама из дневне штампе, телевизијских емисија и из неких новијих књижевних дела. Циљ нам је да представимо и утврдимо облике код којих се наилази на колебања у конјугацији, с обзиром на то да наше граматике (осим

¹ Скок наводи да се *бдјеџи* 'не спавати' удружује с префиксима *про-*, *на-*, *сна-*, а за овај последњи глагол каже: „Од глагола *набдјеџи* [(над нечим) 'бринути о, чувати'] начињен је даље стцслав. *sъnabъdѣti* [...] 'elucrare, acquirere, observare, custodire'; од њега потјече наш глагол *снабдјеџи*, *снабдџи* или *снабдиџем* старо значење: 'спасити, salvare'; ново: 'опскрбити кога чиме' [...] part. pret. pass. *снабдјеვენ* као *одјеვენ*. Маретић мисли да је данашње значење овога глагола русизам јер у старославенским текстовима српске редакције (Сава, Доментијан) тога значења нема, а од нових је писаца овај глагол најприје забиљежен код Богишића и Красића (1888)“ Скок (I: под *бдјеџи*).

² Скраћенице за изворе преузете су из РСА, в. XVII том.

Белића 1999: 49³) не третирају ове глаголе као „неправилне“, а по односу основа и наставака у појединим глаголским облицима за то има аргумената.

1.1. На двострукости наилазимо најпре у облику презента. По Белићу (1999: 349) глагол *бд(ј)ејџи*, поред презента *бдим* по VI врсти, има промену и по IV_a врсти: *бдијем*⁴. П 1960 и Пш 1997, као и Белић 1950 и Вуковић 1949 (а такође и Клајн 2002 и СЈП) дозвољавају двојачке облике презента: *бдим* и *бдијем*⁵. РСА дозвољава оба облика, док РМС⁶ и РСЈ наводе само облик *бдим*, као и Скок (I: под *бдјејџи*). Код префиксалних глагола исти извори нису доследни у признавању дублетизма типа: (-)*бдим* и (-)*бдијем*. Наиме, П 1993, Пш 1997, Клајн 2002 и СЈП и код префиксалних глагола дозвољавају двојачке облике презента. Међутим, осим РМС, РСЈ и Скока (I: под *бдјејџи*), који дају само презенте на -*џм*, Вуковић 1949 упозорава на неисправност облика *џробдијем*, П 1960 наводи само *наб(ј)ејџи се*, *набдим се*, а Белић 1950 *џробд(ј)ејџи*, *џробдим*.

На основу грађе презент типа *бдим* имамо у следећим случајевима:

бди (Слоб. 1865, 2/7, ГрРСА); *бди* (Јед. 1873, 195, РСА); *бди* (Гавр. А. 2, 99, РСА); *бди* (Весел. 17, 43, РСА); [они] *бде* (Белић, НЈ НС 1, 82, РСА); *бди* (Живот 1955, РМС, под *сусељанин*); *бди* (КН 1958, РМС; под *сигнајџура*); *бди* (Милис. 1, РМС, под *дух*); *бдим* (Макс. Д. 3, 42, РСА); лекари ... *бде* (БЖ 2008, 205/32); [они] *џробде* (Бож. Г. 2, 33, ГрРСА); *џробдим* (Грол 3, 81, ГрРСА); *џробдим* (Пол. 1957, 15792/12, ГрРСА); *Бдим?* – *Бдиџм?* – Хм, *бдимо* (Увод у анатомију, ТВ Б 92, превод Светлана Вукојевић).

³ У *Хрвајској грамајџици* Барић и др. (1997: 257) наводи се да овај глагол има облике и по I врсти, али се не експлицира.

⁴ Овоме је проблему рад посветио Стјепан Бабић (1978: 91–92). Полазећи од тога да новији приручници и речници дају предност само облику *бдим*, овај аутор инсистира на томе да је једнако правилно и *бдијем*, а облици „*бдим*, *бдиш* ... стилски су обиљежени, старински“ (Бабић 1978: 92). Наравно, ово се објашњава са дијахроног становишта, јер је глагол *бд(ј)ејџи* некада имао полугласник *бџдџти* и понашао се као глагол *видџи*, а након губљења полугласника он је постао ближи глаголима *см(ј)ејџи*, *до-си(ј)ејџи*, *џро-хџ(ј)ејџи*, те је тако почео и да се мења. Може се рећи да се ово односи на хрватски стандард, што се може илустровати и са неколико примера из наших дескриптивних речника:

бдије (Алауп. 1, 33, РСА); *бдијеш* (Бубл. 1, 18, РСА); *бдије* (Перк. 1, 147, РСА); *бдије* (Крл. 1, 91, РСА); *бдије* (Вел., РМС); *бдију* (Шен. А., РМС, под *шџиџталски*); *бдију* (Горан, РМС, под *заданиџи*): борци *бде* (Назор 3, 109, РСА); *бдим* (Назор, РМС, под *крес*).

⁵ Сличну ситуацију у вези са облицима презента имамо код глагола *врејџи* и *зрејџи*. Пецо (1956: 32) истиче да се код екавских писаца, као и у екавским народним говорима овај глагол најчешће мења по VII Белићевој врсти, тј. по VI Стевановићевој (*врејџи* – *врим*), а да је у ијекавским говорима другачије. Наиме, на основу грађе за РСА, он запажа да се *врејџи* мења по VI Белићевој врсти (IV Стевановићевој) (*врејџи* – *врије*), а да се префиксални глаголи колебају између I и VI врсте, односно IV (нпр. *уврејџи* – *уврије* и *увре*). И глаголи *зрејџи* 'сазревати' и *зрејџи* 'посматрати' спадају у неправилне глаголе VI врсте. Ако се узме у обзир њихова промена у стел. *зрџиџи* – *зрџиџиши* 'сазрети' и *зрџиџи* – *зрџиџиши*, могло би се очекивати данас *зрејџи* – *зријем* и *зрејџи* – *зрим* (Пецо 1956: 33), али је језичка пракса много компликованија. РСА и РМС дозвољавају двојачке облике презента *зрим* и *зрем* (З. л. мн. *зре* и *зру*), исто тако и најновији језички приручници Клајн 2002 и СЈП (они на ову парадигму упућују префиксирана образовања *дозрејџи*, *сазрејџи* и сл.).

⁶ Међутим, у примерима има потврда за *бдијем*.

Презент типа *бдијем* имамо у следећим текстовима:

бдијеш (Суб. Ј. 2, 40, РСА); *бдије* (Косановић Н., БК 1899, 486, ГрРСА); *бдије* (Шант. 3, 115, РСА); *бдијем* (И., РМС, под *с*); *бдије* (Коч. 5, 385, ГрРСА); *бдије* (Војн. И., РМС); *бдије* (Кост. Д. 1, 53, РСА); *бдије* (Новак В. 1, 198, РСА); *бдију* (Борба 1958, РМС, под *џобедница*); *бдије* (Каш. 2, РМС, под *весијалка*); *бдије* (Десн., 37); *џробдије* (Нуш. 31, 213, ГрРСА); *џробдије* (ЗК, 11/8, ГрРСА).

У електронском корпусу дневног листа *Глас јавности*, који садржи бројеве од 2000. године, наилазимо на следећи однос презента глагола *бд(ј)еџи* (за префиксалне глаголе нема потврда):

	3. л. јд.		3. л. мн.	
Облик	<i>бди</i>	<i>бдије</i>	<i>бде</i>	<i>бдију</i>
Број појављивања	43	4	0	10

У грађи се нашао и презент, додуше, једном засведочен, типа *бдем*, по којем видимо да се овај глагол приближава и глаголима V врсте:

Краљ свуд близу војске, *бде* и чека жудно (Станим. В. 1, 102, РСА).

На основу презентоване грађе можемо рећи да је у текстовима писаним екавским изговором обичнији облик презента *бдим*, а у текстовима писаца са ијекавског говорног подручја и писаца из старијих фаза развоја књижевног језика учесталији је презент *бдијем*. По грађи из *Гласа* запажамо тенденцију да се овај глагол мења по VI врсти, али у трећем лицу множине преовладава облик по IV_а врсти. Међутим, јасна граница се не може повући, јер и код истог писца имамо двострукости. Тако, на пример, код Данила Киша у електронској верзији сабраних дела налазимо три потврде за презент *бди* и четири за *бдије*:

Анђео који *бди* над децом; Молио се Богу, шапћући загладан у лик оног анђела што *бди* над децом; Била је ... као и онај анђео што *бди* над децом⁷: Ноћу, док *бдијем* од несанице, правим (негативни) биланс; Она без сумње *бдије* над њим; Једино над њом *бдије* дух епохе; Добри дух Еутерпе, који *бдије* над рукописима ... удесио је ствар.

На исто колебање наилазимо и код префиксалног глагола *џробд(ј)еџи*:

Ставио једног свог јунака да *џробдије* целу ноћ: То сабије читав живот што *џробди* ноћи и ноћи.

1.2. И код глагола *снабд(ј)еџи* јављају се „вишеструки“ облици презента. Осим по IV_а и VI, овај глагол може имати презент и по V врсти, дакле и – *снабд(ј)еџи*, *снабдем*. По П 1960 и по РМС правилно је само по VI врсти *снабдим*, Белић 1950 даје равноправност облицима по V и VI врсти *снабдем* и *снабдим*. Пш 1997 истиче да је *снабдем* обичније, а тако и Клајн 2002 и СЈП. Вуковић 1949 сматра да је по IV_а врсти *снабдијем* обичније него *снабдим*, а Скок (I: под *бдјеџи*) наводи презент по VI и IV_а врсти: *снабдим* и *снабдијем*. У РСЈ се дају једни облици презента за екавски, а други за ијекавски изговор.

⁷ У овим примерима овакав облик презента можда је контекстуално условљен као у формулама.

У екавском предност се даје облику *снабдем*, а *снабдим* је наведено у загради, чиме се указује на могућу мању фреквентност, а за ијекавски се даје облик *снабдијем*.

У грађи смо нашли само потврде типа *снабдем* и једну типа *снабдијем*, а потврда за презент по VI врсти нема:

се човек ... снабде (Стан. Ст. 2, 29, ГрРСА); *се ... снабдемо* (Ђурић А. 2, 114, ГрРСА); *снабде* (Лаз. М. 1, 41, ГрРСА); [он] *снабде* (Зб. зак. 7, 82, ГрРСА); [он] *снабде* (Р-А 1, 101, ГрРСА); *снабде* (Бат. 1, 291, ГрРСА); *снабдемо* (Вила 1868, 360 до 368, ГрРСА); *Михаило ... снабде* (Јов. С. 13, 413, ГрРСА); *се ... снабде* (Спас. В. 2, 61, ГрРСА); *снабдем* (Р-К 2, ГрРСА); *снабдеју* (Вукић. М. 5, 49, ГрРСА); *снабдеју* (Јак. С. 5, РМС, под *одмоћи*); *снабдеју* (Пол. 1958, РМС, под *џезаурицање*); [командант] *снабде* (Павл. Ж. 2, 150, ГрРСА); *снабдем* (Киш Д., е); *снабде* (И.); [он] *снабде* (Пек. Б. 12, 435, ГрРСА); *снабдију* (Зог. 4, 20, ГрРСА).

Занимљиво је да се у трећем лицу множине јавља регуларни наставак по V врсти (-ју), с обзиром на то да је устаљена парадигма *снабд(ј)еџи*, *снабдем*, али је често заступљен и наставак (-у), који се јавља код глагола од I до IV врсте:

се ... снабду (Сп. СКА 62, 76, ГрРСА); *се снабду* (Сир. 1, 12, ГрРСА); *снабду* (Павл. Ж. 3, 844, ГрРСА).

У *Гласу* налазимо 47 пута *снабдеју*, а само једном *снабду*, док је за остала лица, према овом извору, презент само по V врсти.

Према облицима презента запажамо да је овај глагол пришао глаголима V врсте, и да се тако мења како у текстовима из старијих фаза развоја књижевног језика тако и у савременом језику. Колебања једино налазимо у трећем лицу множине.

2. За глаголски прилог садашњи имамо само неколико потврда, у којима се на треће лице множине презента по IV_a врсти *бдију* додаје наставак за облик -*џи*, што је у складу са раширеношћу овог облика презента у трећем лицу множине:

бдијуџи (Петр. Б., РМС, под *сниџи*); *бдијуџи* (Глас 13. фебруар 2002; 6. јануар 2008; 18. јун 2002).

3. С презентском основом, односно с презентом у вези је и императив. Пошто имамо вишеструке облике презента, могли бисмо очекивати и неколико варијанти облика императива. Како Стевановић (1986: 337) наводи, од глагола који у трећем лицу множине презента имају -*је* или -*ју*, а непосредно претходни слог је кратак, императив се гради тако што се након одбијања тог наставка дода наставак -*ј*. С друге стране, ако сонант *ј* не претходи финалном вокалу -*у* (глаголи од I до III) или -*е* (глаголи VI и VII) у трећем лицу множине презента, императив се гради када се уместо тог наставка дода наставак -*и*.

У нашој су се грађи нашле само две потврде за овај глаголски облик по овом другом обрасцу:

Снабдиџе све ове људе (Слав. 1, 14, ГрРСА); *Синове / Ти снабди* обилно (Горј. 1, 290, ГрРСА).

Станојчић–Поповић (2008: 118) истичу да императив глагола I, II, III, VI и VII врсте има наставак *-и*, неки глаголи IV_б и VI врсте *-ји*, а глагола IV_{а-б} и V врсте *-о* наставак, док се основа добија када се од трећег лица множине презента одбије наставак. Према овом обрасцу, грађење императива ових глагола може се тумачити на више начина: према IV_а врсти од презента *снабдију* (*снабдију* > *снабди-* + *-о* > *снабди*), од презента *снабду* по обрасцу глагола I, II, III (*снабду* > *снабд-* + *-и* > *снабди*), а мање вероватно, пошто потврда за овај презент немамо, по VI врсти (*снабде* > *снабд-* + *-и* > *снабди*). Према овом, најфреквентнија форма презента по V врсти *снабдеју* не учествује у грађењу императива, јер по обрасцу из ове граматике бисмо имали: **снабде*, *снабдемо*, *снабдејте*.

4. Посебан коментар изискује и трпни глаголски придев, било да има предикатску конституентску вредност у пасивној дијатези, било да има конституентску вредност коју врше јединице са придевском вредношћу (атрибут, апозитив, актуелни квалификатив, предикатив). Различите варијанте овог глаголског облика налазимо и код глагола (-)бд(ј)еџи и код глагола *снабд(ј)еџи*, а о томе ништа не налазимо ни у једној граматици, правопису, приручнику или речнику.

Иначе, према граматицама (Стевановић 1986: 339, Станојчић–Поповић 2008: 119), код глагола VI и IV_а врсте овај се облик гради од презентске основе и наставака *-ен*, *-ена*, *-ено*, с тим што се код глагола IV_а врсте јавља хијатско *в* или *ј*, а код VI врсте долази до јотовања. Код глагола V врсте гради се од инфинитивне основе и наставака *-и*, *-на*, *-но*. Међутим, посведочени примери се не могу у сваком погледу уклопити у ове моделе⁸.

4.1. Примере из наше грађе за трпни глаголски придев глагола (-)бд(ј)еџи можемо сврстати у две групе:

а) ноћи ... тако *џробдивене* (Марк. Д. 1, 115, ГрРСА); ноћи *џробдивене* (Панд. 6, 69, ГрРСА); *џробдивени* јада (Кост. Л., Матица 1, 1064, ГрРСА); Једна *џробдивена* ноћ (Задр. 1879, 28, ГрРСА); *неџробдивене* ноћи (Весел. 6, 313, ГрРСА); *неџробдивених* ноћи (И. 8, 64, ГрРСА).

б) *џробдевена* ноћ (Р–К 2, ГрРСА); *неџробдеvene* ноћи (ЖР 1928, 660, ГрРСА); нису ... *џробдеvene* (Мишић 3., ЗМ, 88, ГрРСА).

Примећујемо сличност са трпним глаголским придевом глагола IV_а врсте код којих се хијат између основинског вокала и наставака *-ен*, *-ена*, *-ено* премошћава интервокалним *в*: *чувен*, *обуven*. У примерима под а) узима се да је презентска основа (-)бд_и-, а у примерима под б) узима се, највероватније, инфинитивна основа (-)бде-⁹, на коју се додају наставци за облик *-ен*, *-ена*, *-ено*, као код глагола IV_а врсте. Дакле, императив се гради по моделу IV_а врсте. Ово је, највероватније, условљено фонетски, односно силабичком структуром, због једносложности глагола *бд(ј)еџи*, па се овај модел уопштио и код префиксалних образовања.

⁸ Што, донекле, доводи у питање и обрасце грађења трпног придева које дају наше граматике.

⁹ Иако се трпни глаголски придев глагола IV_а и VI граде од презентске основе, мало је вероватно да је реч о презентској основи јер је у нашем корпусу презент *бдем* само једном посведочен.

Забележен је и један пример код којег се на инфинитивну основу додаје наставак *-н, -на, -но*, као код V врсте:

Сети се ... ноћи *йробдених* (Палавестра Ј., КЈ 4, 114, ГрРСА).

4.2. Код трпног глаголског придева од глагола *снабд(ј)еиш* наилазимо на исте моделе формирања, али је различита фреквентност облика. Најфреквентнији тип је онај у ком се на инфинитивну¹⁰ основу додаје наставак *-ен, -ена, -ено*, код кога се између основе и наставка ствара интервокално *в*: *снабдевен*. Ипак, о којој год граматичкој основи да је реч, овај се модел јавља код писаца из свих крајева, како код старијих, из XIX века, тако код савремених:

снабдѣвєн е (Јовановић П., Поз. 1849, 260, ГрРСА); е ... *снабдѣвєн* (Журн. 1, 12, ГрРСА); су ... *снабдѣвени* (Ис. 1, 52, ГрРСА); э ... *снабдѣвена* (Сол. 2, 126, ГрРСА); е ... *снабдѣвєн* (Журн. 1, 12, ГрРСА); э ... *снабдѣвена* (Сол. 2, 126); е ... *снабдевена* (Јос. 1, 61, ГрРСА); моти-кама ... *снабдевени* ... иду (Голубица 1840, 72, ГрРСА); је ... *снабдевен* био (Мил. М. Ђ. 9, 29, ГрРСА); су ... *снабдевени* били (Игњ. Ј. 9, 33, ГрРСА); су ... *снабдевени* (ПГл 1892, 185, ГрРСА); је ... *снабдевена* (Трој., ПГл 1892, 37, ГрРСА); мора бити ... *снабдевен* (Нов. 22, 303, ГрРСА); су *снабдевени* били (Бат. 1, 244, ГрРСА); [су] *снабдеvene* (Н. Скуп. 4, 350, ГрРСА); ће бити ... *снабдеvene* (Бошк. С. 3, 97, ГрРСА); је *снабдевен* ... (Гавр. С. 1, 168, ГрРСА); мора бити *снабдевена* (Доман., РМС, под *йчеларсѣво*); је ... *снабдевена* (Ком. 8, 75, ГрРСА); *снабдјевену* с потписима меницу (Срем., РМС, под *музикалан*); је ... *снабдевен* (Мил. В., РМС, под *сваковрсно*); *снабдевно* копље (Р-А 1, 197, ГрРСА); *снабдевени* ... новцем (Нуш. 24, 239, ГрРСА); [су] *снабдевени* (Мин. в. 1, 28, ГрРСА); је ... *снабдевена* (НЕ 1925, 487, ГрРСА); [су] ... *снабдеvene* (ЗбФЗ 1, 151, ГрРСА); *снабдеvene* су (Мрш. 1, 23, ГрРСА); морају бити *снабдеvene* (Зак. 13, 6, ГрРСА); нису ... *снабдевени* (Зб. зак. 14, 18, ГрРСА); добро *снабдеvene* опанчарице (Радић Д. 4, 1185, ГрРСА); *снабдевена* је (Станк. С. 1, 182, ГрРСА); су *снабдеvene* (Јов. А. 4, 64, ГрРСА); *снабдевена* су (Тод. Б. 1, РМС, под *йвореван*); бројеви *снабдевени* значима (ИМ 1948, 62, ГрРСА); *снабдевен* [је] (Петр. Мих. 2, 62, ГрРСА); *снабдјевена* чудесима (Љубибр. 1, 205, ГрРСА); генерација, *снабдевена* издржљивошћу (Чубр. В. 1, 9, ГрРСА); су ... *снабдеvene* (Ђурић А. 2, 160, ГрРСА); *снабдјевен* тоболац (Цар, Прев. 2, 30, ГрРСА); телашца, *снабдевена* двома опнама (ФлС 1, 43, ГрРСА); *снабдевени* су (Пол. 1958, РМС, под *жаба*); простор ... са ... оградом *снабдевенном* ... шиљцима (Алб. 1, 58, ГрРСА);

Поред описаних, наишли смо и на модел по V врсти, у коме се на инфинитивну основу додају наставци *-н, -на, -но* (примери писани старом графицијом и дијалекатски примери са јекавским јотовање дали су нам потпору за овакво

¹⁰ Доказ да је реч о инфинитивној основи јесу примери из старијих периода развоја српског књижевног језика писани старом графицијом и примери од ијекавских писаца. Да је то инфинитивна основа, могла би ићи у прилог још једна чињеница, а то је да је код овог глагола раширен и облик презента по V врсти: *снабдем*, а глаголи V врсте граде трпни глаголски придев од инфинитивне основе, али наставком *-н, -на, -но*.

тумачење). Међутим, овај тип је заступљен код старих писаца, и то са западне територије српског језичког простора:

есте *снабдѣна* (Вујић Ј. 4, 99, ГрРСА); *снабдѣно* € (Дав. Д. 1, 33, ГрРСА); Римлянинъ, средствама *снабдѣнъ*, кои (Жив. Т. 1, 112, ГрРСА); смо ... *снабђени* (Зел. 3, 188, ГрРСА); је ... *снабдена* (Богиш. 3, 139, ГрРСА); су ... *снабдени* (Ђорђ. Т. 17, 2, ГрРСА); куина ... судовима ... *снабђена* (Зуб. 1, 19, ГрРСА).

Код старих писаца наилазимо и на модел у коме се на презентску основу *снабди-* додаје наставак *-ен*, између кога и основе се ствара интервокално в:

сличноредци ... подобогласношћу *снабдивени* (Милов. 1, 52, ГрРСА).

Грађа показује да се код глагола (-)бд(ј)еџи усталила варијанта (-)бдивен, а ређе је заступљена варијанта (-)бд(ј)евен, док код трпног глаголског придева глагола *снабд(ј)еџи* у савременом српском језику нема колебања – *снабдевен* (у корпусу *Гласа* имамо 48 потврда за овај облик).

5.1. Међутим, оно у чему се сви приручници и речници слажу јесте да је *бдиџи* некијевно, тј. нестандардно. Самим тим, нестандардни су и облици радног глаголског придева (*бдио* [само у екавском], *бдила*, *бдило* итд.), аориста (*џробдисџе*), глаголског прилога прошлог *џробдив(ши)* и фонетски упрошћене варијанте футура I *бдићу*. Наиме, о аналошкој употреби (према облицима презента и мушког рода радног глаголског придева у ијекавском изговору, као и према глаголима типа *носиџи*, *носим*, са којима и чине једну врсту) суфикса *-иџи* уместо суфикса *-(ј)еџи* у нашој литератури је више пута скретана пажња (Николић 1974: 123, И. 1986: 116, СЈП: 132). Такође су неправилни и инфинитивни облици на *-иџи* код префиксалних глагола *набд(ј)еџи се*, *џребд(ј)еџи*, *џробд(ј)еџи*¹¹. У корпусу су се за стандардни инфинитив, радни глаголски придев и аорист нашле следеће потврде:

бдјеџи (Дан. Ђ. 11, 66, РСА); *бдеџи* (Ђошк. Ј. 3, 259, РСА); *бдјеџи* (Десн., 33); *бдеџи* (Киш Д., е); *џробдеџи* (Петр. В. 2, 42, ГрРСА); *џробдеџи* (Р–К 2, ГрРСА); *џробдеџи* (Петр. В. 12, 230, ГрРСА);

бдели (Јов. М. 4, 162, РСА); *бделе* су (Поп. Ј., РМС); [је] *бдело* (Ђос. Б. 3, 250, РСА); *бдео* је (Андрић 5, 122, ГрРСА); *бдјела* је (Чол., РМС, под *шиџаб*); *бдео* је (Киш Д., е. х 3); *бдели* (Пек. Б., 67); *бдели* (Минд. З., 110); *бдела* (Огњ., 153); *бдео* (Павић, 58); *бдела* (Петр. Г., 100); *бдео* (И., 116); *бдела* (Ненад. Д., 17); *бдео* (И., 162); *бдео* (Глас 27. април 2007, 3122/40); *бдели* су (Миленковић Љ., Глас 24. април 2008, 3560/17); *џробдела* (Јевт., РМС); *џробдео* (Ненад. Д., 140); *џробдео* (Пан. И., 179); *џробдела* (Серанови, ТВ Студио Б, превод Ивана Николић); *џробдела* (Глас 13. мај 2007, 3136/32); *џробдео* (Добри Вил Хантинг, РТС 1, 23. 2. 2008); *џробдела* (Мил. В. 4, 256, ГрРСА); *џробдео* (Минд. 4, 36, ГрРСА); *џробдео* (Симић Ж. 5, 394, ГрРСА);

џробдјесџе (Шант. 9, 339, ГрРСА).

Нормативно маркирана варијанта на *-и(џи)* посведочена је код следећих писаца:

¹¹ У РМС налазимо одредницу *џробдиџи*, која се упућује на *џробд(ј)еџи* без икаквих коментара о нормативној вредности овога облика.

бдиџи (Зб. зак. 20, 140, РСА); *џробдиџи* (Ђорђ. Јов. 1, 526, ГрРСА); *џробдиџи* (Миланк., РМС); *џробдиџи* (Мил. В., РМС);

бдио (Нуш. 8, 189, РСА); *бдио* (Гавр. А. 2, 58, РСА); *бдила* (Уск. 1, 166, РСА); *је бдио* (Киш Д., е); *џробдио* (Нуш. 8, 207, ГрРСА); *џробдио* (И. 7, 286, ГрРСА); *џробдио* (Сек. 2, 272, ГрРСА); *џробдио* (Борба 1958, 288/4); *је џробдио* (Пол. 1959, РМС, под *гасарица*).

У нашој грађи нашле су се и потврде да у различитим издањима истог дела можемо срести и стандардну и нестандартну варијанту. Тако читамо:

Славко је *џробдео* неколико тешких ноћи (Сек. 5, 20, ГрРСА) : Славко је *џробдио* неколико тешких ноћи (Сек. 2, 65, ГрРСА); Целу би ноћ *џробдео* (Станк. Б. 5, 64, ГрРСА) : Целу би ноћ *џробдио* (Станк. Б. 2, 30, ГрРСА).

5.2. На могућу појаву инфинитива *снабдиџи* (и гл. облика који се од њега граде) нигде се не указује. Према нашим потврдама суфикс *-(ј)еџи* је стабилан (што можда има везе са распрострањеношћу облика презента типа *снабдем*):

снабдеџи (*се*) (Поп. Ђ. 3, ГрРСА); *снабдеџи* (Петр. Н. 1, 108, ГрРСА); *снабдеџи* (Зел. 1, 206, ГрРСА); *снабдеџи* (Венац 11, 153, ГрРСА); *снабдеџи се* (Бат., 35, ГрРСА); *снабдеџи* (Кнеж. Б. 3, 264, ГрРСА);

се ... снабдели (НСС, 29, ГрРСА); *је снабдео* (Ав. 2, 113, ГрРСА); *је ... снабдео* (Бат. 1, 10, ГрРСА); *се ... снабдела* (И., 22, ГрРСА); *је снабдео* (НЕ 12, 357, ГрРСА); *је снабдео* (Макс. Ст. 1, 246, ГрРСА); *снабдео* (Р-К 2, ГрРСА); [*је*] *снабдео* (Радић Д., РМС, под *једик*); *се снабдела* (Петр. М., РМС); *ниси снабдео* (Ђос. Д., РМС, под *лепотанчић*); *снабдела* (Павић, 4); *се снабдео* (Киш Д., 41); *је ... снабдела* (Пек. Б. 1, 275, ГрРСА); *је снабдео* (Енц. Вој. I/II, 310, ГрРСА); *се снабдео* (Ђорђевић М., Глас 22. август 2008, 3638/17).

снабдеше (БК 1898, 1368, ГрРСА).

Да се код овог глагола чувао јатовски наставак, показују и примери писани старом графијом:

снабдџи (Игњ. М. 1, 38, ГрРСА); *снабдџи* (Цук. 1, 36, ГрРСА); *снабдџи* (Терм. 6, 136, ГрРСА); *снабдџи* (Поз. 1849, 184, ГрРСА);

э ... *снабдџа* (Сол. 1, 83, ГрРСА);

снабдџше (Игњ. М. 1, 45, ГрРСА).

Можда је и отпор према туђем у језику утицао да се код овог глагола не рашири суфикс *-иџи*, о чему нам говори следећа језичка поука:

Снабдиџи Руси кажу и *снабдџвати* и *снабждати* ... према томе држим да је боље рећи *снабдети*, *снабдевати* него *снабдити*, *снабждавати* (Стојановић Љ., НЈ 1937, 88). Ако се избегава руска реч „*снабдевен*“, онда напросто треба рећи: „Овој ... књизи ... додат је ... речник ...“ (НЈ 1, 183, ГрРСА).

Према потврдама из ГрРСА ово је књишка реч, те употребом у народним говорима није могла проћи кроз аналошке фазе као друге речи (писци

су је користили у облику у ком су је научили). Једина потврда из народних говора је из Срема (Шкар. 1, ГрРСА) – *снабдеџи се* са значењем 'набавити своје потребе'. Као доказ да глаголи *снабд(ј)еџи*, али и *бд(ј)еџи*, *набд(ј)еџи*, *џробд(ј)еџи* нису живели у народним говорима могла би се узети чињеница да ниједна од ових лексема није посведочена у Вуковом *Рјечнику*.

Грађа показује да је суфикс *-(ј)еџи* стабилан код глагола *(-)бд(ј)еџи* и да се некњижевна алтернација суфиксом *-иџи* јавља у текстовима с краја XIX и с почетка XX века, а код глагола *снабд(ј)еџи* не региструју се нестандартне варијанте.

6. На основу изложене грађе можемо рећи да облици глагола *бд(ј)еџи* и његових префиксалних образовања осцилирају између VI и IV_a врсте, док се глагол *снабд(ј)еџи* граматички одвојио и већином својих облика припада V врсти. Ова колебања јављају се у презенту и облицима од презентске основе, док у инфинитиву, аористу, радном глаголском придеву, глаголском прилогу прошлом и фонетски упрошћеној варијанти футура I нема колебања међу врстама, већ се јављају нестандартне варијације аналошког типа. Ови се глаголи на основу тога могу сврстати у глаголе са неправилним грађењем.

То се табеларно може представити на следећи начин:

глагол		<i>(-)бд(ј)еџи</i>			<i>снабд(ј)еџи</i>			
врста		IV _a	V	VI	I[-III]	IV _a	V	VI
облик								
презент		<i>(-)бдијем</i> – заступљен код ијекавских писаца и код писаца из старијих фаза развоја књижевног језика	<i>(-)бдем</i> – нераспрострањен	<i>(-)бдим</i> – раширен код екавских писаца из свих периода, а преовладава у савременом српском језику			<i>снабдем</i> – раширен код писаца из свих периода, и из свих зона	<i>снабдим</i> – непотврђен
	3. л. мн.	<i>(-)бдију</i> – у употреби је и код савремених екавских писаца		<i>(-)бде</i> – распрострањен је у употреби	<i>снабду</i> – чест је у употреби	<i>снабдију</i> – нераспрострањен	<i>снабдеју</i> – преовладава у савременом језику	
императив					<i>снабдиџе</i>			<i>(снабдиџе)</i>

глагол	(-)бд(ј)ејџи				снабд(ј)ејџи			
	врста	IV _a	V	VI	I[-III]	IV _a	V	VI
облик								
глаголски прилог садашњи		<i>бдијући</i>						
трини глаголски придев		<i>пробдивен,</i> ређе <i>пробдевен</i> – гради се по моделу ове врсте	<i>пробден</i> – нераспрострањен			<i>снабдевен</i> – гради се по моделу ове врсте, али је основа по V врсти	<i>снабден</i> – био је заступљен у старијим фазама развоја књижевног језика	
инфинитив, аорист, радни глаголски придев, глаголски прилог прошли, футур I			<i>(-)бдијџи,</i> <i>пробдих,</i> <i>(-)бдио</i> [ек.], <i>(-)бдила,</i> <i>пробдивши,</i> <i>(-)бдићу</i> – нису стандардно прихватљиве форме					

Овим прилогом покушали смо да скренемо пажњу и, у мери у којој је то могуће, укажемо на тенденције у конјугацији глагола *(-)бд(ј)ејџи* и *снабд(ј)ејџи*, који се по својим облицима налазе на размеђи врста. Сматрамо да они заслужују више простора у граматицима, правописима и нормативним приручницима, а самим тим и у наставном процесу.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 1978: Стјепан Бабић, „Облици глагола *бдјети*“, *Језик* XXV/3, Загреб, 91–92.
 Барић и др. 1997: Еугенија Барић и др., *Хрватска грамајџика*, друго промијењено издање, Школска књига, Загреб.
 Белић 1950: Александар Белић, *Правоиис српскохрватског књижевног језика*, ново допуњено и исправљено издање, Просвета, Београд.
 Белић 1999: Александар Белић, *Исјџорија српског језика*, Изабрана дела 4, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

- Вук, Рј.: *Српски рјечник истаумачен њемачкијем и лајтинскијем ријечима*, скупио га и на свијет издао Вук Стеф. Карацић, четврто државно издање, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд, 1935.
- Вуковић 1949: Јован Вуковић, *Правописна правила и уџуписива за писање ијекавских гласовних облика, са правописним речником ијекавизама*, Свјетлост, Сарајево.
- Клајн 2002: Иван Клајн, *Речник језичких недоумица*, Чингоја, Београд.
- Николић 1974: Мирослав Николић, „Поводом двојаког облика једне изведенице“, *Књижевности и језик XXI/1*, Београд, 121–124.
- Николић 1986: Мирослав Николић, „О облицима *видилац/вид(ј)елац*“, *Наш језик XXVII/1–2*, Београд, 114–117.
- Пецо 1956: Асим Пецо, „Промјене глагола *врети* и *зрети*“, *Наш језик VIII/1–2*, Београд, 28–35.
- П 1960: *Правопис српскохрватског језика*, Матица српска, Нови Сад.
- П 1993: *Правопис српског језика*, приредили Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, Матица српска, Нови Сад.
- Пш 1997: *Правопис српског језика*, школско издање, приредили Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, Нови Сад – Београд, Матица српска – Завод за уџбенике и наставна средства.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Матица српска (I–III и Матица хрватска), Нови Сад (I–III и Загреб), 1967–1978.
- РСА: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XVII, Српска академија наука и уметности – Институт за српск(охрватск)и језик, Београд, 1959–2006.
- РСЈ: *Речник српског језика*, Матица српска, Нови Сад, 2007.
- СЈП: Павле Ивић, Иван Клајн, Митар Пешикан, Бранислав Брборић, *Српски језички приручник*, [допуњено и измењено издање], Београдска књига, Београд.
- Скок I–IV: Петар Скок, *Етимолошки рјечник хрватског или српског језика*, Загреб, 1971–1974.
- Станојчић–Поповић 2008: Живојин Станојчић – Љубомир Поповић, *Грамаџика српског језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Стевановић 1986: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик. Грамаџички системи и књижевнोजезичка норма. I*, Научна књига, Београд.

ИЗВОРИ

- БЖ 2008: *Блиц жена*, недељник, Београд.
- Глас 2000–2008: *Глас јавности*, дневне новине, Београд.
- ГРСА: Грађа за израду *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ.
- Десн.: Владан Десница, *Прољеће Ивана Галеба*, Просвета, Београд, 1968.
- Киш Д.: Данило Киш, *Башта, њево*, Библиотека Новости XX век, књига 23, Вечерње новости, Београд, 2004.
- Киш Д., е: Данило Киш, *Сабрана дела*, електронско издање.
- Минд. З.: Емили Бронте, *Оркански висови*, Бисери светске књижевности, књ. бр. 1, превод Зора Миндеровић, Политика — Народна књига, Београд, 2004.
- Ненад. Д.: Добрило Ненадић, *Доротије*, Бисери српске књижевности, књ. бр. 32, Политика — Народна књига, Београд, 2005.

- Огњ.: Вида Огњеновић, *Сћари саћ*, приповетке, четврто издање, Просвета, Београд, 2003.
- Павић: Милорад Павић, *Српске приче*, СКЗ, Београд, 1996.
- Пан. И.: Орхан Памук, *Зовем се црвено*, превео с турског Иван Пановић, Геопоетика, Београд, 2006.
- Пек. Б.: Борислав Пекић, *Ходочашће Арсенија Његована*, Партизанска књига, Београд, 1984.
- Поп. Мирос.: Мирослав Поповић, *Судбине*, Дерета, Београд, 1994.

S u m m a r y

Marina Spasojević

FORMS OF THE VERBS (-)BD(J)ETI AND SNABD(J)ETI

Observing various sources of written language, this paper tries to indicate tendencies and particularities in the conjugation of the verbs *bd(j)eti* and *snabd(j)eti*. After taking a closer look at their inflection, the conclusion is that these verbs are on the verge of conjugations and can therefore be considered irregular.

МИРЈАНА ГОЧАНИН – ИВАНА ЛАЗИЋ-КОЊИК
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

БЕСПОСЛЕН ИЛИ НЕЗАПОСЛЕН

У раду се разматра употреба и значење придева *беспослен* у натписима типа *Беспосленима ћисџуи забрањен*, те језичко-семантичка и прагматичка исправност ове конструкције. Пажња се посвећује и лексикографском представљању овог придева и придева *незапослен*.

Кључне речи: придеви *беспослен* и *незапослен*, семантика, прагматика, лексикографија, лексикографска дефиниција.

Повод за писање овог рада су не тако ретки натписи типа *Беспосленима (беспосленим лицима) ћисџуи забрањен*, који су актуелни у јавној језичкој употреби, на јавним (званичним) местима, најчешће као писмена упозорења на градилиштима, улазним вратима службених просторија (нпр. на железничкој станици, хотелској вешерници) и другде (о томе сведочи и низ примера које су ауторке пронашле на интернету, а проблематику употребе придева *беспослен* или *незапослен* у поменутом натпису актуелизују и неки језички форуми.¹ Наше интересовање закупила је употреба придева *беспослен* у њима, која је, како се нама чини, непрецизна, неадекватна и са становишта савременог језичког стандарда погрешна. Последице предузетог истраживања су далекосежније.

Погледале смо, најпре, како су дефинисане дате лексеме у РСАНУ, РМС и РСЈ,² с обзиром на то да се концепције ових речника разликују: тезаурус – речник средњег обима – једнотомник.

Придев *беспослен* дефинисан је на следећи начин.

У РСАНУ издвојена су четири значења. За основно (примарно) наведено је значење *који је без посла, који није заузет послом, докон, залудан; на-*

¹ В. <http://www.danas.co.yu/20050606/dijalog1.html>, <http://www.farmaceuti.com/forum/index.php?topic=9261.0>, <http://www.novosti.rs/code/navigate.php?id=4&status=jedna&vest=80749&datum=2005-10-16>, <http://www.negotin.rs/phpBB2/viewtopic.php?t=69&sid=f22621416a190bfb8dcee48b4d94ad48>

² РСАНУ = *Речник српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности*, књига I (*А–Богољуб*), 1959, књига XV (*недојуиав–нокавац*), 1996; РМС = *Речник српскохрватскога књижевног језика*, књига I (*А–Е*), Нови Сад – Загреб, 1967, књига III (*К–О*), Нови Сад – Загреб, 1969; РСЈ = *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.

ведени примери (Вук, Ђ. Јакшић, С. Матавуљ, Ј. Цвијић) и наше језичко осећање потврђују уобичајеност и актуелност његове употребе. Као друго наведено је значење *који је без зайослења, незајослен*; потврде уз ово значење су малобројне (свега две, обе с краја 19. века). Остала значења (3) *који се односи на време када се не обавља сјалан, редован јосао, који није исцрпљен радом* и (4) *дангубан, безначајан* за нас, у овом раду, нису од значаја.

У РМС, као прво наведено је значење *који је без јосла, незајослен* што је у супротности са ситуацијом у РСАНУ у којем се, видели смо, ово значење даје као секундарно. Пример у РМС којим се потврђује наведено значење не иде у прилог самој дефиницији: *Бесјослен радник најисао је роман* (КХ 1936). Какав је то *бесјослен* (према РМС *незајослен*) *радник*! Пре ће бити да је реч о *доконом раднику*, који има сувише слободног времена на своме радном месту, па је стигао да напише роман; (изузев ако се не мисли на особу која воли да ради, или која добро ради, а није запослена, што је мало вероватно и није у духу српског језика).³ Као друго (секундарно), наведено је следеће значење *који не ради никакав јосао, који се ничим не бави; докон, залудан* (то је оно значење које се у РСАНУ наводи као прво); потврђено је са два примера, што може бити јасан показатељ да је значење уобичајеније.

И у РСЈ значење *који не ради никакав јосао, који није заузет јослом, докон, залудан* даје се као прво (без потврда), а значење *који је без зайослења, незајослен* као друго (такође без потврда).

На основу изведене анализе семантичких дефиниција придева *бесјослен* у речницима српског језика (РСАНУ, РМС и РСЈ) и на основу личног језичког осећања, јасно је да се данашња семантика придева *бесјослен* везује пре свега за *доконост*, *залудност*, тек онда за *незајосленост*. Зато се с правом може оспорити значење *који је без јосла, незајослен* као прво (уобичајено), како је наведено у РМС.

Погледаћемо сада како се лексема *незајослен* дефинише у поменутиим речницима.

РСАНУ бележи три значења уз придев *незајослен*, од којих је једино прво у вези са темом нашег рада.⁴ У оквиру првог значења издвојена су три сродна (под)значења:⁵ а. (често у им. служби) *који нема зайослење, који није у радном односу, б. који не ради, докон, бесјослен* и в. *који није зайослен у одређеној, дојичној радној организацији*. Значење под (в) управо је поткрепљено „нашим“ примером: *Но с друге сјране јосјоји пропис ... Незајосленима улаз сјрого забрањен* (Јонке). Приметићемо да су значења дата под (а) и (в) веома сродна, да је разлика, заправо, у употреби (генеричкој или референцијалној),

³ Контекст за овај пример нисмо могле проверити будући да до извора нисмо успеле да дођемо.

⁴ Уп. дефиницију у РСАНУ, књ. XV.

⁵ Дефинисање неке лексеме у овом речнику подразумева систем дефиниција и издвајање, у оквиру једног значења, сродних (под)значења означених словима а, б, в. итд. О начинима дефинисања лексема у РСАНУ в. рад Д. Гортан-Премк, О граматичкој информацији и семантичкој идентификацији у великом описном речнику, *Наш језик* XXIV/3, 107–114, и рад М. Дсшић, О дефиницијама у Речнику САНУ, *Наш језик* XXIV/3, 115–128. В. такође и интерна Упутству за израду РСАНУ (чл. 87, 88), у којима стоји да се „најближе нијансе могу одвајати само тачком и запетом ... а нешто удаљенији преливи значења обележавају се словима ћирилске азбуке“.

те да их је требало дати у оквиру истог слова, одвојене тачка-зарезом: а. (често у им. служби) *који нема запослење, који није у радном односу; који није запослен у одређеној, дошћичној радној организацији*. Број потврда наведених уз ово значење (4 потврде за (а), 1 потврда за (в)), у односу на број потврда наведених за значење (б) *који не ради, докон, беспослен* (само једна потврда) јасно показују да је за придев *незапослен* уобичајеније значење *који није у радном односу од значења докон*.

У РМС уз придев *незапослен* даје се следећа дефиниција: *који није запослен, који је непослен; беспослен*, а значење је потврђено примером – управо конструкцијом – *Незапосленима улаз сћрого забрањен* (Јонке). Оваква дефиниција је, у најмању руку, непрецизна, конфузна и преуска, јер су два значења која никако не могу бити представљена спојено (*без запослења и докон*), управо тако дата; при том, треба бити врло вешт, лексикографски обучен и за овај проблем заинтересован да би се оба значења препознала. Коришћење једино примера *незапосленима улаз забрањен* је без сумње недовољно, али и контраилустративно за тако оформљену дефиницију.

У РСЈ *незапослен* се дефинише *који је без сћалног йосла; беспослен*. Оваква дефиниција је прихватљивија од оне у РМС, нарочито ако се има у виду да је реч о једнотомнику; било би боље да је одредба *сћални* стављена у заграду (*који је без (сћалног) йосла; беспослен*), или да је изостављена.

Сва три речника придеве *незапослен* и *беспослен* доводе у семантичку везу. Јасно је да се ради о делимичној синонимији, тј. различитој хијерархијској условљености значења: значење које је примарно за придев *беспослен*, секундарно је за придев *незапослен* и обрнуто. И употребна актуелност им је различита. *Незапослен* у значењу *докон, беспослен* је са становишта савременог језичког стања неактуелно (што потврђује само један пример у РСАНУ); *беспослен* у значењу *који је без запослења* такође је неактуелно – оба наведена примера су из 19. века. На основу тога можда би се могло закључити да су ова два придева некада била у ближем (или блиском) синонимском односу, али да су се временом семантички и прагматички диференцирала и специјализовала.⁶

Вратимо се сада нашој конструкцији *Беспосленима йрисћуй забрањен*. Анализа и наше језичко осећање показали су да придеви *беспослен* и *незапослен* иако могу бити синоними, у својим основним значењима не успостављају однос синонимије. У конструкцији *Беспосленима йрисћуй забрањен*, која ни по чему (у језичком смислу) није специфична, тј. значење придева није контекстуално условљено, сасвим је логично да се актуализира основно значење придева *беспослен* – *докон, залудан*. Екстралингвистички фактори, међутим, не иду у прилог таквом значењу: *доконима йрисћуй забрањен*. Наиме, овакви и слични натписи обично и / или једино стоје као упозорење на улазним вратима неке радне организације, канцеларије, службене просторије и сл. или на прилазу градилишту, стоваришту и сл., а сврха им је да упозоре неслужбена

⁶ Мада РЈА (*Рјећник хрватскога или српскога језика*, I, Zagreb: JAZU, 1880–1882) не поткрепљује такав закључак. Наиме, у РЈА се код придева *беспослен* наводи само значење *ко је без йосла, нема йосла* уз потврде које јасно указују на значење *докон, залудан* (Беспослен поп и јариће крсти, Кад какој жени или ђевојци долази много младијех и беспосленијех људи, Кад ко трчи беспослен на коњу, итд., уп. остале примере код *беспослен*). Лексема *незапослен* у РЈА није регистрована.

лица да не смеју ступити у простор који је иза натписа (или због могућности повређивања, или због поверљивости посла, или једноставно зато што су таква правила). То би значило да се поменути конструкција може развити на следећи начин: забрањен је приступ особама које не раде (нису у радном односу, нису запослене) у овој радној организацији (на овом градилишту и сл.). Зато би у таквој конструкцији употреба лексеме *незајослен* била адекватнија и то њена употреба у генеричком значењу. Синонимија између лексема *бесјослен* и *незајослен* у том случају не би могла бити успостављена.

Намеће се питање зашто се лексема *бесјослен* често може наћи у поменутом натпису.

Видели смо да су значења ова два придева блиска и да се под одређеним условима могу употребити синонимно. Творбени префикси *не-*(запослен) и *без-*(послен) такође су у семантичкој вези: оба упућују на супротно и негативно значење (у односу на придев *зајослен*). Оба придева доживљавају се као својеврсни антоними придеву *зајослен*. Све то могу бити разлози због којих је дошло до мешања и погрешне употребе придева *бесјослен*. На конкурентски однос поменутих префикса код именичких твореница указала је С. Ристић (*Неке најновије појаве у развоју лексике српског језика*, рад саопштен на Међународном славистичком скупу, Београд, 2008, у штампи). Она је истакла да је конкуренција префикса *без-* и *не-* могућа на нивоу модела на основу заједничког смисла 'негације', али да је овај однос ограничен на прагматичком и стилском плану услед суженог значења префикса *без-* (у односу на *не-*), који означава одсуство појма у основи, али без негативне оцене. Код неких придева, међутим, конкуренција је остварива јер долази до неутрализације негативне оцене, па је могућа замена префикса *не-* и *без-* (*бездимни* : *недимни* (барут); *нелидерска* : *безлидерска* (странка)).⁷ У случају придева *бесјослен* и *незајослен* не може се говорити о правом конкурентском односу јер основе за које се префикси везују нису исте. Имамо заправо двоструки однос: *без-*послен према *не-*запослен и *без-*јослен према (*не-*)за-јослен.

Још је један разлог који је могао довести до овакве погрешке (на то сугерише и пример са интернета).⁸ Наиме, придев *незајослен*, видели смо, реализује се и у генеричком и у референцијалном значењу: *који нема зајослење, који није у радном односу и који није зајослен у одређеној, дојичној радној организацији*. У примеру *незајосленима њрисјиуи забрањен* реализује се референцијално значење (незапосленима овде, у овој радној организацији, на овом градилишту и сл.). Да би се избегла асоцијација на генеричко значење: *незапосленима* уопште, онима који немају запослење, који су без посла и сл., тј. да би се избегла „језичка погрешка“ те врсте и сузбиле неслане шале оних

⁷ О овоме в. и Ж. Станојчић, Префикси *без-* и *не-* у сложеницама с именицом, *Научни састајнак слависта у Вукове дане* 29, 153–160.

⁸ „Nezaposlenima ulaz zabranjen“

– Ali ja radim...

– Gde?

– Pa tu u radnji do.

Gore citirani natpis oduvek mi je davao inspiraciju за ovakav dijalog ... (в. <http://megatrender.blog.co.yu/blog/megatrender/megatrender-18/2007/11/21/dnevnik-ne-radnika-i-neki-kao-komentari>).

којима је натпис упућен (ја сам запослен, имам посао, значи мени је приступ дозвољен), прибегло се горем решењу.

Треба, ипак, приметити и то да творбена структура лексеме *бесѿослен* (без-послен > без посла) пре асоцира на значење *незаѿослен* него *докон*, што би такође могао бити разлог за његову употребу. П. Скок (*Етимолошки рјечник хрватскога или српскога језика*, I, Загреб: JAZU, 1971) наводи да се предлог *без* уобичајено јавља с генитивом, да се у сложеницама реализује као номинални префикс и да је у случају придева *бесѿослен* настао парасинтаксичким путем, тј. преко синтагме типа *без ѿосла*. У конструкцији *Бесѿосленима ѿприсѿиуј забрањен* заправо се актуализује значење *забрањен је ѿприсѿиуј онима који немају шѿиа да ѿраже / раде на овом месѿу, који немају никаквог ѿосла на овом месѿу, који нису заѿослени на овом месѿу*. У српском језику, међутим, не постоји лексема којом би се именовала таква лица (а предочена парафраза *онима који немају шѿиа да ѿраже / раде на овом месѿу* је сувише кабаста за натписе типа упозорење), тј. може се рећи да постоји „празно место“ у лексичком систему (и деривационом систему глагола *радиѿи / ѿословаѿи*) које би могло бити попуњено придевом *бесѿослен*, на шта указује актуелна језичка употреба. У том случају би употреба придева *бесѿослен* могла бити оправдана; то би такође значило да придев *бесѿослен* добија још једну семантичку реализацију.⁹

На крају ћемо предложити могуће семантичке дефиниције придева *бесѿослен* и *незаѿослен* у речнику стандардног језика малог и средњег обима.¹⁰ У речнику стандардног српског језика средњег обима, придев *бесѿослен* могао би бити дефинисан на следећи начин: 1. а. *који не ради нишѿиа, никакав ѿосао, који је без обавеза, докон, залудан* (Седи по читаве дане беспослен). б. *заст. који је без заѿослења, који није у радном односу, незаѿослен* (Књижари ... су ... почели наимати ... беспослене младиће, да им књиге продају по народу (РСАНУ)); придев *незаѿослен*: 1. а. (често у им. служби) *који нема заѿослење, који није у радном односу (у некој радној организацији)* (Био сам јучер у лондонском ... радничком предграђу и присуствовао сам тамо збору незапослених (РСАНУ)). б. *који (нишѿиа) не ради, докон, бесѿослен* (У радно време нерадо седе незапослени (РСАНУ)). У речнику малог обима (једнотомнику) секундарно значење придева *бесѿослен* се може испустити, с обзиром на то да се са становишта савременог језика може сматрати неактуелним (застарелим), па

⁹ Мислимо, међутим, да постојећи пример није довољан за извођење таквог закључка. Било би неопходно спровести знатно обимније језичко истраживање на систематски прикупљеном корпусу које би показало да ли се дати придев појављује са таквим значењем у још неком језичком контексту. У супротном, оваква би се употреба придева *бесѿослен*, пре могла окарактерисати као погрешка, посебно ако се има у виду да се у савременој језичкој комуникацији често користе и натписи *незаѿосленима улаз / ѿприсѿиуј забрањен*. Зато предлагемо управо употребу ове конструкције.

¹⁰ Предложићемо дефиниције само за разматрана значења, не и за значења ових придева која су остала ван домаћаја наше анализе. Лексикографска дефиниција, према мишљењу Д. Гортан-Премк, треба да буде и описна и синонимска; само описна дефиниција даје се онда када се из неког субјективног или објективног разлога не може успоставити синонимски део, а чисто синонимска дефиниција резултат је пре свега језичке економије (О семантичком садржају лексикографске дефиниције, *Лексикографија и лексикологија*, Београд, 1982, 49–51). О систему дефиниција у дескриптивном речнику в. и код Е. Фекете (Употребна вредност лексема и лексикографска дефиниција, *Дескриптивна лексикографија сѿандардног језика и њене ѿеоријске основе*, Београд, 2002, 83–88) и Р. Драгићевић (*Лексикологија српског језика*, Београд, 2007, 31).

би придев *бесѿослен* могао имати следећу дефиницију: *који је докон, без икаквог ѿосла, залудан* (Седи по читаве дане беспослен). Придев *незайослен* бисмо могли дефинисати на следећи начин: 1. а. (често у им. служби) *који нема зайослење, није у радном односу (у некој радној организацији)* (Био сам јучер у лондонском ... радничком предграђу и присуствовао сам тамо збору незапослених (РСАНУ)). б. *који (нишѿија) не ради, докон, бесѿослен* (У радно време нерадо седе незапослени (РСАНУ)).

Резюме

Миряна Гочанин и Ивана Лазич-Конѿик

БЕСПОСЛЕН ИЛИ НЕЗАПОСЛЕН

В настоящей статье рассматривается употребление и семантика имён прилагательных *беспослен* и *незапослен* в актуальном сербском языке в конструкциях типа *Беспосленима приступ забрањен* и языково-семантическая и прагматическая правильность таких конструкций. Утверждается что употребление прилагательного *беспослен* является в какой-то мере ошибочным и следственно предлагается употребление прилагательного *незапослен*. В конце работы предлагается их лексикографическая обработка в толковом словаре.

Прикази

Милка Ивић, *Лингвистички огледи*, Треће, допуњено издање,
Библиотека XX век 61*, Београд, 2008, 339 стр.

Актуелност приступа језичким истраживањима, као и универзалност и оригиналност интерпретације српских језичких факата академика Милке Ивић, свакако, потврђује чињеница да се њени *Лингвистички огледи* (први пут штампани 1983, други пут 1995. године) појављују трећи пут. Имамо бар два разлога из којих желимо да поменутој књизи посветимо ове редове. Прво – да скренемо пажњу на то да не пролази интересовање српске и светске лингвистичке јавности за огледе проф. Ивић публиковане пре више од две деценије. Друго – да укажемо на то да изразу *допуњено* у овом случају одговара интерпретација 'објављена књига и још једна књига лингвистичких огледа'. Ово, треће, издање *Лингвистичких огледа* броји тридесет и осам радова, распоређених у пет целина. Наиме, књизи је поред тринаест радова из прошлих издања додато двадесет пет, који су већином у блиској прошлости објављени у домаћим и страним лингвистичким часописима и зборницима.

Прва целина *О именици и глаголу* (9–85) поред два, лингвистичкој јавности добро позната¹, опширна рада о именици и глаголу: „Избројивост онога што именица означава као граматички проблем“ (13–38) и „Начини на које словенски глагол овременује понављану радњу“ (54–72) садржи још шест радова, који језичка факта интерпретирају у оквиру когнитивистичких теоријских поставки. Уводно и оквирно место у овом поглављу заузима рад „Актуелни увиди у 'врсте речи'“ (9–12). Овим се текстом указује на то да се традиционална проблематика *врста речи* мора и у нашим условима посматрати из другачијег угла, уважавајући сазнања до којих је дошла когнитивна лингвистика. Наиме, у старој лингвистици се говори о врстама речи од *мањег и већег значаја* (minor and major category), али и о могућности декатегоријализације – преласка из једне врсте у другу у зависности од комуникативне ситуације, као и о категоријалној полисемији – појави у којој се једна врста речи у зависности од семантичко-синтаксичких околности остварује као друга (нпр.: говори *српски* : *српски* језик). У раду „О акционој семантизованости именице *школа*“ (39–43) ауторка предочава спектар значења које покрива ова именица, не само у српском, него и у другим језицима, тако да ова анализа

¹ Радове из претходних издања нећемо додатно представљати, али ћемо их наводити на одговарајућем месту.

има и културолошки значај. Рад „О специфичном лексичко-морфолошком ентитету *ћућ*“ (44–53) са когнитивног аспекта анализира морфолошке, семантичке, синтаксичке и функционалне особености језичке датости *ћућ* у споју са простим и редним бројевима, када функционише као одговарајући сигнал у ситуацији избројавања. У прилогу „Нови приступи прилошкој детерминацији глаголског предиката“ (73–77) ауторка се враћа својим ранијим запажањима и допуњава их чињеницом да прилози, осим што се поједини представници ове врсте речи у језицима који разликују глаголски вид не могу комбиновати са глаголима оба вида, у одређеним случајевима ближе одређују неки други ситуациони елемент, а не саму глаголом исказану радњу, нпр., акциони поступак, актуелност глаголске радње и сл. На примеру глагола *говорити* у раду „О српском глаголу *говорити* и модификаторима његове лексичке семантике“ (78–79) показује се како граматичка обележја (глаголско време, предлози и сл.) могу утицати на лексичку семантику. Рад са насловом „О српским сложеним лексичким структурама чији су конститутивни елементи *од-* и глаголи обавештајне семантике“ (80–85) из угла когнитивне лингвистике осветљава зашто се у савременом српском језику употребљава само глагол *одговорити*, а не и глаголи *одрећи*, *ојћоручити*, *ојћказати*, *ојћисаити*, који су му били синонимни и уобичајени у употреби пре два века.

Други део књиге, који носи наслов *О њридеву и њприлогу* (87–109), доноси нам четири рада, који се сада први пут штампају у оквиру огледа. Ауторка радом „О односима између придева и прилога“ (89–94) на основу српског језичког материјала доводи у сумњу тврђење иностраних лингвиста, претежно англиста, да ове две врсте речи спадају у исту језичку категорију с обзиром на то да им је детерминативна способност идентична. Студија са насловом „О имплицативној / неимплицативној семантизованости придевских и прилошких израза при исказивању информације 'више од'“ (95–98) показује како се убацивањем лексеме *још* неимплицативност поништава. Два наредна чланка „О изразу *ћврд*“ (99–105) и „О когнитивним приступима изразу *данас*“ (106–109) из когнитивистичке перспективе осветљавају и допуњују постојећа сазнања о овим и њима сродним, као и њима мотивисаним лексичким јединицама.

У одељку *О реченици и њеним саставним деловима* (111–242) налазимо шест познатих радова: „О структури српскохрватске прости реченице с глаголским предикатом“ (113–137), „Српскохрватске реченице с предикатом чије је лексичко језгро именица или заменица у номинативу“ (143–168), „Исказивање директног објекта у (стандардном) српскохрватском“ (173–195), „О реченицама којима се допуњује глагол *знаћ*“ (196–200), „О српскохрватским погодбеним реченицама“ (201–208) и „О српскохрватским герундима“ (209–229). Овде је уврштено још пет радова новијег постанка. Милка Ивић у раду „О информативном потенцијалу прости реченице“ (138–142) пред истраживаче поставља задатак да „саставе да што прецизнији списак таквих речи чијим се убацивањем у просту реченичну структуру неминовно повишава, имплицативним податком, њен обавештајни потенцијал“ (141). Предмет анализе у раду „Прилог *лично* у функцији реченичног субјекта“ (169–172) јесте синтаксичко и семантичко функционисање ове лексеме. У следећем раду „Информативне улоге *ћресујозиција* и *имћликација* документоване српским језичким фактима“ (230–236) показује се да се у семантичкој интерпретацији исказа морају укључити и пресупозиција и импликација. Полазећи од поставке Светлане

Толстој и разликовања „биолошког“ и „историјског времена“ проф. Ивић у раду „Како српске језичке датости егземплификују собом појмовну категорију 'биолошког времена'“ (237–239) показује које се све информације о људским бићима и разним аспектима њиховог живота разоткривају граматичком и семантичком оствареношћу српских израз *стари* и *млад*. Рад „О проблему анафоре у словенским језицима“ (240–242) представља корекцију запажања слависте Jens-a Nørgård-Sørensen-a да у српском језику није могуће супституисати заменичким изразом антецедент са предикатски употребљеном именицом као у руском или пољском. Наиме, ауторка показује да је то могуће, али да су различите стратегије у словенским језицима којима се остварују анафорски односи – у једним се то чини показним, а у другим личним заменицама.

Синтакси падежа посвећен је четврти одељак *Из јадежне проблематики* (243–295). Њега чине пет познатих радова и један нови, који укључује резултате скорашњих сазнања. То су: „О словенским обавезним детерминаторима“ (245–253), који је уврштен у америчку антологију најважнијих радова из структуралне синтаксичке теорије, потом следе „О семантичким околностима од којих зависи обавезна детерминација квалификативног типа“ (254–260), „О структури српскохрватског падежног система“ (261–269), „Српскохрватски падежни систем за означавање просторних односа“ (270–276), „Лингвистичке консеквенце различитог приступа односу 'део–целина'“ (277–286) и „Когнитивни аспекти феномена партонимије“ (287–295). У овом последњем раду, износећи најпре разматрања овог проблема (део–целина и њихове отуђивости / неотуђивости и одвојивости / неодвојивости), ауторка на српском језичком материјалу, заправо, на називима делова тела, показује да у свим језицима ови односи не функционишу на исти начин – људи себе не виде на исти начин, већ то зависи од колективног искуства далеких нам предака.

Последњи, пети део – *Језик и култура* (297–335) састоји се од девет радова новијег датума. Уводно место припало је раду „Расправљање о језику у време глобализације“ (299–303), у коме се ауторка осврће на проблем повезаности култура, народа и језика у информатичкој ери и неминовност трага које она оставља на плану лексике. Заправо, пита се какав став треба заузети према туђим речима – као одговор нуди став истакнутог лингвисте Егона Фекеге: прихватити страну реч тамо где немамо домаћег конкурента, а тамо где имамо своју, не треба је се одрећи у корист туђе, нарочито не из помодарства. Даље, у наредним огледима из ове предметне целине, на основу појединих језичких реалија, проф. Ивић настоји да проникне у ментално устројство српских говорника, као и да објасни друштвене односе и културну баштину одређеног времена, али и обрнуто – да на основу културно-социолошких факата расветли поједине лексичке ентитете или да објасни промену инвентара лексичких јединица. Нарочито интересовање ауторке привлаче померања на лексичко-семантичком плану од Вуковог времена до данас. Такви су радови: „О изразу *пуста њурско*“ (304–307), „О изразу *просирано*“ (308–311), „О времену када су се читаонице 'држале' у рукама“ (312–315), „Кад су молери виђеним људима 'моловали и пресликавали образ'“ (316–320), „Значењска и обличка својства глагола типа *годинайи* и *данийи* у Вуковом језику“ (321–325), „Поводом Вукове изјаве – *дјела његова рђава или зла*“ (326–329), „О неким речима из времена кад је 'ђачење' тек отпочињало“ (330–331) и „*Драговољац* и *добровољац* (Поводом једног питања постављеног 1936. године у *Нашем језику*)“ (332–335).

Већина се ових огледа могу окарактерисати и као огледи из историје лексике и као огледи из историје културе.

Ова књига огледа обухвата радове писане под окриљем различитих теоријских усмерења ауторке – од структурализма, преко генеративне граматике до најновијих поставки когнитивистичке оријентације. Ауторка се у њима занима за синтаксу, семантику и исказа и лексичких јединица, као и за промене у лексичком систему. Она увек уз примену најактуелнијих лингвистичких теорија покушава да објасни, у ранијим радовима, језичку структуру и принципе њеног функционисања, а у новијим, на основу језичких ентитета да да свој допринос осветљавању начина на који функционише људски ум, односно на који начин је устројено ментално искуство једног народа. Ова књига је, уједно, својеврсно сведочанство о томе да је академик Милка Ивић увек била у „центру збивања“ што се лингвистичких теорија² тиче и примене њихових принципа у тумачењу и интерпретацији језичких факата. Овако допуњени *Лингвистички огледи* представљају значајан допринос опису структуре и функционисања граматичког и лексичког система српског језика, али и утемељењу одређених теоријско-методолошких принципа у српској лингвистици, па самим тим одређују и правце будућих истраживања.

Марина Сіасојевић

² Да је проф. Ивић водећи познавалац развоја лингвистичких проучавања и теорија не само на овим просторима сведоче бројна издања њене књиге *Правици у лингвистици*, као и преводи ове књиге на друге језике.

В. П. Гудков, *Исследование частных вопросов истории славянских языков*, Москва, 2007, 124 стр.

Недавно је из штампе изашла нова књига проф. Владимира Павловича Гуткова, дугогодишњег шефа катедре за словенску филологију Московског универзитета „Ломоносов“, једног од најистакнутијих страних србиста у свету.

Ова књига је, у ствари, други том његових изабраних дела. Ми србисти се сећамо да су његова прва изабрана дела „Славистика–Сербистика“ (Москва, 1999) добитник награде „Павле Ивић“ за 2000. годину. Она која су касније преведена на српски и објављена као издање Матице српске у серији издања „Студије о Србима“ (Нови Сад, 2005). Мада је ова нова књига по обиму релативно скромна као и претходна, она је од значаја за србисте, јер сваки рад у њој презентује ауторова оштроумна запажања с гледишта страног проучаваоца српског језика.

Књигу чини 15 радова на дијахронијсколингвистичку тему, који су излазили од 1963. до 2005. године (стр. 120–123). Неки од њих објављени су у малотиражним издањима која данас практично нису доступна читаоцима. Према садржају ови радови се могу разврстати на мање или више 4 скупине: 1. историјска граматика српског језика на плану инословенских језика (5 радова), 2. историја књижевног језика код Срба (8 радова), 3. социolingвистичка тема (1 рад), 4. историја славистике (1 рад).

Као што се из наведене тематике види, ова књига представља веома широка интересовања заслужног московског слависте, каква је имао и његов учитељ Самуил Борисович Бернштејн. Овде бих желео укратко да представим садржај радова.

У првом раду „Из историје словенског глаголског вида“ (стр. 5–11) разматра се полемичко питање о старим словенским глаголима са суфиксом *-a-* који имају две основе садашњег времена: *-ajo-* / *-aje-* и *-jo-* / *-je-*. Користећи материјале из старосрпског и савременог српског књижевног и народног језика у поређењу с руским материјалом, аутор је дошао до закључка да самогласник [Е] у глаголу *вѣчеть*, *потѣчеть* јесте замена старог јага, стога и закључује следеће: 1. староруски се глаголи *вѣтчеть* и *потечеть* могу сматрати садашњим временом глагола *вѣтѣкати* и *потѣкати*, 2. изведени глаголи са префиксима несвршеног вида (са суфиксом *-a-* имали су основе садашњег времена на *-ajo-* / *-aje-* и *-jo-* / *-je-* у старим словенским језицима.

Следећи чланак „Паралела из историје форми будућег времена у српскохрватском и руском језику“ (стр. 13–22) посвећен је питању аналитичке форме будућег времена с глаголима *име* и *има* с инфинитивом. Ова два глагола понекад се не разликују, што је погрешно. Овде је проф. Гутков, наводећи доста практичних примера узетих из старосрпских текстова, тачно указао на то да се до краја 14. века глагол *име* употребљавао као помоћни глагол свршеног вида, а да је глагол *има* функционисао као модални глагол несвршеног вида. У русистици су такође одговарајуће глаголе *иму* и *имею* грешком мешали, а у поређењу са старосрпским, анализирајући примере староруског језика, где се први глагол временом изгубио, проф. Гутков је дошао до закључка да се у ова два језика показује извесна паралела у развоју. Ово је леп допринос и србистици и русистици.

У трећем чланку који је насловно „Из историје јужнословенских облика будућег времена“ (стр. 23–31) аутор проширује претходну тему, додавши дијалектологије материјале из бугарског и старословенског језика. Мада је познато да је употреба глагола *хѣѣтии* као помоћног глагола за будуће време карактеристична за балкански језички савез, аутор сматра да се оваква употреба развила и у уско јужнословенском контексту.

У четвртој раду „Из историјске фонетике српскохрватског језика (ка историји [X] у војвођанским говорима)“ (стр. 32–43), наводећи радове дијалектолога попут Белића, Ивића и Пеце, аутор истиче важност комбиновања дијалектолошких истраживања с проучавањима старих споменика ради расветљавања нестанка сугласника [X] у војвођанским говорима. На основу проучавања положаја сугласника [X] у текстовима српских издања из 18. века, као што су дело Ј. Мушкакировића *Причѣѣ илиѣѣ љо ѣросѣѣѣѣ љословиѣѣ* и анонимни српско-немачки и немачко-српски речник, проф. Гутков је уверљиво указао на тенденцију губљења овог гласа, нарочито у међувокалској и финалној позицији, с једне стране, а с друге пак истиче да резултат до којег је аутор дошао само делимично одражава ситуацију код војвођанског становништва, пошто је и тада градска елита изговарала [X], како је својевремено запазио С. Мркаљ.

Пети рад је назван „Словенски предлози: буг. *към, къде, код*, макед. *кон, каде, кај*, схр. *код, куде* и инојезички балкански еквиваленти“ (стр. 44–51). Сам назив показује да је у раду реч о неутрализацији у употреби предлога са моторним и немоторним глаголима. Користећи у пракси потврђене примере из новогрчког, румунског, албанског и у називу рада наведених словенских језика, проф. Гутков истиче да таква тенденција, односно губљење опозиције у значењу моторности у балканскојезичком контексту није пука случајност. Уз то аутор покушава да објасни разлоге те тенденције помоћу етимолошке анализе предлога, видевши сличност гласовног састава у предлозима.

Шести је рад „Руски језик у историји књижевног језика код Срба“ (стр. 52–62). У овом се раду разматра језичка ситуација код Срба у 18. веку, када су у употреби били рускословенски језик, руски књижевни језик и славеносрпски језик. Проф. Гутков обраћа пажњу на језик(е) историјских дела трију писаца који репрезентују ово доба: Павла Јулинца, Захарија Орфелина и Јована Рајића. Анализирајући материјале ових писаца, аутор јасно показује њихову разнородност. Према проф. Гуткову, у језику Павла Јулинца налази се више рускословенских елемената у комбинацији с елементима руског књижевног и

српског језика, а Орфелинов језик је углавном руски језик (са српским елементима), али се доста разликује од Рајићевог језика, пошто је Орфелин световни писац, а Рајић је образовани свештеник који добро зна и рускословенски језик. Као резултат истраживања проф. Гутков указује на нејасност термина „историографски стил“ јер се језик у делима ових аутора доста разликује. Сем тога, Гутков наглашава да је језик у уџбеницима 18. века код Срба био руски језик, који је био језик образовања, науке и просвете.

Следећи, седми рад носи наслов „О ’славенском’ језику Захарија Орфелина“ (стр. 63–71). На почетку аутор наводи различите погледе на овај језик, односно мишљења Ј. Скерлића (скоро чисти руски језик тадашњег доба), П. Ивића (руски књижевни језик високог стила с доста црквенословенских речи), М. Павића (русословенски језик), затим анализира текстове две варијанте чувеног „Петра Првог“, венецијанску и петроградску, и долази до закључка да је Орфелинов „славенски“ језик заправо руски језик. Уз то је проф. Гутков указао и на вањезичке чињенице, тј. Орфелинову намеру да се ова књига чита и у Русији, те коришћење руских извора с истом тематиком током писања свог дела. Овакви приступи анализи, језички и вањезички, чине закључке проф. Гуткова веома убедљивим.

Осми чланак „Рукописна српска легенда о косовској бици као документ историје књижевног језика“ (стр. 72–82) посвећен је истраживању анонимног дела из 18. века, односно „Житија светог кнеза Лазара“. Аутор истиче да се у овом делу одражава менталитет Срба, а констатује и зачетак вуковског књижевнојезичког концепта у овом рукопису на народном језику, који има и екавску и ијекавску варијанту.

Девети рад је „Борба концепција ’славенског’ и ’простог’ језика у историји књижевног језика код Срба“ (стр. 83–99). Аутор на материјалу паралелних текстова Јулинчевог и руског полемише са српским проучаваоцима који Јулинчев језик сматрају славеносрпским, те успешно и убедљиво доказује да се Јулинац старао да пише радове не на славеносрпском него на рускословенском језику, односно на „славенском“, који су тада сматрали ортодоксним, узорним језиком. А „прости језик“, према проф. Гуткову, није ни народни језик ни неки дијалекат, него би то био нецрквени, световни језик.

Десети рад је „Ново издање Карејског типика св. Саве Српског“ (стр. 100–104), који је један од најстаријих текстова црквене књижевности код Срба. У овом раду се детаљно разматрају историја истраживања текста, с посебним освртом на филолошке аспекте.

Једанаести је кратак чланак „Српски фонетски правопис под пресијом морфоунифицирајућих тенденција“ (стр. 105–106), у ком се разматрају поједини „изузети“ од вуковског принципа правописа и објашњавају разлози везани за проблем избегавања хомонима, старања да се очува целовитост морфема и употребе позајмљеница.

У следећем раду „Из историје српских превода и издања Новог завета“ (стр. 107–109) аутор разматра историју и односе двају превода Новог завета, од Атанасија Стојковића и Вука Караџића, у контексту два питања: 1. плагијата Вуковог превода од стране А. Стојковића, 2. судбине Стојковићевог превода. Што се тиче првог питања, аутор се слаже с мишљењем С. Марића да није било плагијаторства, користећи притом српским филолозима мало познату ар-

гументацију руског слависте И. А. Сњегирева. О другом питању аутор мисли да се због пропасти Библијског друштва Стојковићев превод није раширио, дакле, аутор се слаже с Марићем с обзиром на тадашње идејнополитичке конфликти у Русији.

Тринаести рад је „Неопходан коментар према употреби термина 'босански језик'“ (стр. 110–112). Аутор изражава свој негативни поглед на самосталност „босанског језика“ и указује да је језик Бошњака бошњачки, који такође има дугу традицију, као и „босански“. Аутор презентује и чињенице фонетског састава и граматичке структуре, те закључује да је овај „бошњачки“ језик баш „српскохрватски“.

Четрнаести чланак је „Како је српски књижевни језик савладао пуризам Вука Караџића и његових епигона“ (стр. 113–117). Вук је био свестан да има случајева када је боље употребити туђице, али су његови епигони примитивно преузели његову концепцију, стога су давали оцену по критеријуму „чистоће језика“ у избору и употреби лексике. Слично се може видети у граматички. Епигони су избегавали употребу радног партиципа пошто га нема у народном језику, али Гутков показује да се његов потпун нестанак у књижевном језику није десио, као што се види у примеру попут „Нисам их чекао, а и неки други од чекајућих“, и закључује да се развој језика не мора обавезно слагати са стандардизацијом језика, како желе лингвисти.

Последњи, петнаести рад тиче се историје славистике „Слависта Константин Калајдович и његов допринос афирмацији белоруског језика“ (стр. 118–119). Занимајући се за разноврсност словенских језика, овај велики филолог 19. века први је међу славистима изнео научни поглед на белоруски језик као самостални језик, заједно с украјинским језиком.

Чини ми се да су резултати до којих је дошао проф. Гутков, са дубоким познавањем српског језика у огледалу инословенских језика, и у језичком и ван-језичком погледу убедљиви и у много чему корисни. Нарочито треба истаћи да би низ важних питања језичке ситуације српског 18. века био тешко решив без сарадње са руским славистима, па је у том погледу сваки рад проф. Гуткова у овој области увек леп допринос проучавању историје српског језика.

Нажалост, ова нова књига изашла је у тиражу од само 250 примерака. Ваш приказивач, боравећи у Москви, сасвим случајно је имао срећу и част да је добије од љубазног аутора. Пошто је сваки рад, нарочито рад који се тиче историје књижевног језика 18. века код Срба од великог значаја, надам се да ће изаћи и превод на српски као други том изабраних дела проф. Гуткова.

На крају да додамо још нешто. Ми знамо да је проф. Гутков велики стручњак за граматичку савременог српског језика. Надамо се, такође, да ће изаћи сабрана дела и из те области.

Милоки Новаћи

*Зборник Мајице српске за славистику 71–72, Нови Сад,
2007, 617 стр.*

Свеска 71–72 *Зборника Мајице српске за славистику* доноси 45 реферата са међународне научне конференције Словенске синтаксе одржане у Матици српској од 27. до 29. октобра 2005. године. Конференција је била подељена на два дела, при чему је у првом делу одржана седница Комисије за проучавање граматичке структуре словенских језика Међународног славистичког комитета. Оваквој организацији конференције Словенске синтаксе саображена је и структура самог зборника – његов први део садржи 21 реферат са седнице Комисије, док други део обухвата 24 рада изложена у наставку конференције Словенске синтаксе.

У рефератима се разматрају теме које се тичу синтаксичке проблематике у различитим словенским језицима (српском, руском, чешком, пољском, бугарском, словеначком, хрватском и македонском).

Први део Зборника почиње радом „О једном специфичном синтаксичком средству за овремењавање српских назива људи“ Милке Ивић, у коме се анализира семантички принцип који у неким случајевима допушта, а у неким искључује, употребу атрибушке одредбе *бивши* (-а, -е) са називима људи. Наиме, овремењавање онога што дати назив људског створа саопштава у српском, за разлику од енглеског, не исказује се морфолошким, већ синтаксичким средством.

Зузана Тополињска у раду под називом „Ekspresywne wzmacniasze ekstensji grupu imiennej“ користећи компаративни метод разматра функционалну дистрибуцију и синтаксичко понашање мале групе словенских заменица, деривата корена **vъs-*, **cěl-*, **ist-*, **sam-*.

Предмет рада „Аспекти категоризације семантике у сфери грамматики“ Александра Бондарка јесу два од десет аспеката категоризације семантике у сфери граматике: функционално-семантичка поља (ФСП) и категоријалне ситуације (КС). Аутор истиче да ова два појма непосредно одражавају основе теорије функционалне граматике, као и то да су категоријалне ситуације веома значајне за конфронтативна истраживања.

У тексту под називом „Konstrukce gramatiky ze sémantické báze jako prostředek porovnávání (syntaktických) struktur slovanských jazyků“ Јан Коженски указује на значај проналажења метода који ће нам омогућити формалан опис

наше потребе за изражавањем и који ће нам помоћи да пронађемо разлике у њиховој реализацији – како граматичкој тако и лексичкој – у свим словенским језицима.

У раду „Семантичке основе глаголног управљивања“ Јуриј Апре-сјан предлаже нову теорију рекције глагола и детаљно анализира факторе који детерминишу лексеме, док су предмет интересовања Јелене Падучеве у чланку под називом „Зеркална симетрија прошедшег и будућега“ контекстуална значења руског имперфекта.

Проблематиком синтаксе глагола бави се и Виктор Храковски у раду „Грамматический потенциал глагольной лексики“. На основу анализе глагола *градити*, *седеити* и *волеити* аутор закључује да поменути глаголи показују различите граматичке и компатибилне особине, које се могу проширити на читаве класе глагола.

Рад „Темпорална специфика имперфективних глаголова с ’пустими’ приставкама в болгарском языке“ Руселине Ницолове разматра семантику и прагматику четири употребе облика садашњег времена у реченицама са имперфективним глаголима с „празним“ префиксима у бугарском језику.

Предмет коауторског рада Маркете Лопаткове и Јармиле Паневове „Valence vybraných sloves pohybu v češtině“ јесте анализа неколико чешких префиксираних глагола кретања, док су у фокусу интересовања Ивана Куцарова у чланку „Славјанские лексические средства выражения специфических грамматических значений болгарского глагола“ конклузивне и индиректно саопштене форме бугарског глагола у поређењу с њиховим лексичким еквивалентима-модификаторима у другим словенским језицима.

Текст под насловом „Glagoli govorenja i njihove dopune“ Иве Прањковића доноси анализу неких од најчешћих глагола говорења у хрватском језику (*говориити*, *рећи*, *казати*/*казивати*, *разговарати*, *причати*), и то пре свега с обзиром на семантичка својства по којима се ови глаголи селективно комбинују с другим речима.

Андреја Желе у раду „Valenčni primitive – slovarska verbalizacija valence“ презентује валенцијске примитиве као најважније лексичко-семантичке јединице, пре свега, за лексикографске семантичке интерпретације.

Интерпретација два пољска граматичка хомонима предмет је чланка „Opzycja leksemów auto- i synsyntagmatycznych (w świetle homonimów gramatycznych o postaci aż)“ Мађеја Гроховског, док Људмила Ухлирова резултате истраживања чешких конструкција састављених од глаголске именице и рефлексивне морфеме износи у свом раду „Volný morfém *se/si* u substantiv verbálních na *-ni/-ti* v současné češtině (s využitím českých korpusů)“.

Проблемом рефлексивне заменице *си* у бугарском, чешком и македонском језику бави се Франческа Фичи-Ђусти у раду „The reflexive particle *si* in Bulgarian-Czech-Macedonian“.

„Номинализације: два лика“ назив је чланка Милорада Радовановића и Наташе Бугарски, у коме се анализира понашање номинализованих структура у неким функционалним стилевима језичког стандарда. Аутори истичу да би ово истраживање требало да потврди постојање уређене „номинализационе граматике“ у језицима.

Борис Норман у раду „Участие лексического компонента в синтаксических моделях“ указује на то да синтаксички модели имплицитно садрже условне властите реализације. Наиме, свака компонента модела – синтаксичка позиција – преферира да се попуни овим или оним типом (лексичко-семантичком групом) речи.

У чланку „Przymiotniki nieprzymiotniki (O pewnym niezwykłym typie wyrażań w języku polskim)“ Магдалена Дањелевичова се бави једним посебним типом израза у пољском језику чији граматички статус није потпуно јасан.

Адријан Баренцен, аутор чланка „Об ограничительных временных союзах в сербском, русском и польском языках“, разматра значење и употребу српског везника *док(ле)*, руског *пока* и пољског *(do)póki*, док се Љиљана Минова-Ћуркова у раду „Посесивниот датив со постпозитивно употребени куси личнознаменски форми во македонскиот јазик“ бави дативом заменица у постпозитивној позицији.

Први део Зборника завршава се радом Предрага Пипера под називом „Анафора у српској простој реченици“. Аутор разматра случајеве кореференцијалног упућивања у границама просте реченице и констатује њихову анафорску природу. Такође, указује се на формално и семантички различите типове анафоре у српској простој реченици.

У другом делу зборника преовлађују радови домаћих аутора. Тако Вера Васић у чланку „Прагматичка и граматичка компонента у конституисању и интерпретацији реченице“ даје нацрт једног прагматичко-граматичког модела анализе и схематског приказа реченице полазећи од тога да синтаксичка обележја углавном довољно прецизно рефлектују прагматичке параметре који су их мотивисали, док Живојин Станојчић разматра вредности традиционалног граматичарског приступа синтаксичким системима.

Егон Фекете у раду „Између пасива и адјектива“ разматра функционалну и семантичку разлику између граматичких облика категорије адјектива и пасива.

У чланку „Локалне граматике српског језика“ Душка Витаса проблематизује се лексичка вишезначност из угла аутоматске морфолошке анализе српског језика и истиче значај локалних граматика као основног средства за редукцију вишезначности.

Предмет интересовања Срете Танасића у тексту под називом „Из проблематике безличних реченица: реченице са глаголом *имати*“ јесу безличне егзистенцијалне и безличне посесивне реченице.

Рад „Допунска клауза у систему зависних реченица српског језика“ Владиславе Ружић представља прилог типологији зависних реченица у српском језику, односно треба да допринесе расветљавању места допунских клауза у систему зависних реченица, док се у раду Иване Антонић „Синтакса и семантика падежа у новој 'Синтакси савременога српског језика'“ образлаже теоријско-методолошки приступ синтакси и семантици падежа, који је аутор применио обрађујући овај део синтаксичко-семантичког система у обимном приручнику „Прилози граматички српског језика: Синтакса савременога српског језика. Проста реченица“ групе аутора.

Чланак „Дијахрони и синхрони аспект аналитичких појава у српским народним говорима“ Софије Милорадовић представља настојање да се, са

дијахроног и синхроног аспекта, размотри процес анализације у српским народним говорима, односно да се утврде његови основни правци кроз сагледавање низа аналитичких категорија и појава – морфолошких и морфосинтаксичких.

Нада Арсенијевић у раду „Транзитивност и падежи објекта у српском језику“ указује на различито дефинисање транзитивности у нашим традиционалним граматицама и у лингвистичкој литератури и наводи семантичко-синтаксичка обележја која могу бити релевантна при идентификацији објекатских синтагми у српском језику.

У чланку „Неке тенденције у експресивној синтакси глагола“ Бранка Тошковића говори се о типовима граматичке експресивности и разматра се статус аориста, имперфекта и конструкције *за* + инфинитив у савременом српском и хрватском језику.

Тема рада Јелице Стојановић под називом „Мјесто предлога 'према' у предлошкопадежном систему српског језика (у дијахронији и синхронији)“ јесте употреба предлога *према* уз различите падеже у историји и савременом српском језику, као и различито виђење и приступ овом проблему у радовима из србистике.

Јасмина Грковић-Мејџор у раду „Развој синтаксичке транзитивности“ анализира категорију синтаксичке транзитивности у најстаријим српским споменицима, пре свега старословенским, у светлу типолошког развоја индоевропског система активног типа у језик номинативне типологије.

У чланку „Старосрпски квалификативни генитив у светлу посесивних релација“ Слободана Павловића разматра се статус старосрпског квалификативног генитива и констатује да се словенски квалификативни генитив највероватније развија на бази свог примарно посесивног значења.

„Семантички пасив у деривираним метонимијским значењима глагола са улогом доживљавача (на примерима деривираних значења глагола физичког деловања, типа: *сїезаїи, сїиискаїи, їрїиїискаїи* и *давиїи*)“ наслов је чланка Стане Ристић, у коме је показано да деривирана метонимијска значења глагола физичког деловања са неагентивним, „акцидентним“ агенсом у позицији субјекта и улогом доживљавача у позицији објекта на комуникативно-семантичком плану реализују пасивну дијатезу конверзног типа.

У раду „Из структуре просте реченице у српском и бугарском језику“ Лили Лашкова среће пажњу на повећану релевантност предиката у бугарској синтакси, што се нарочито примећује приликом контрастирања са српским, а такође и са другим словенским језицима.

Рад Ане Кречмер „О синтакси предстандардних фаза језичког развоја (на материјалу руске и српске писмености)“ посвећен је проблемима разрађивања адекватног теоријско-методолошког апарата за истраживање предстандардних фаза писмености Православне Славије и могућностима интеграције метода и концепција савремене теоријске лингвистике у ове сврхе.

Предмет чланка „Аргументска структура глагола емотивног стања у словенским језицима“ Људмиле Поповић чини анализа специфичних синтаксичких обележја глагола емотивног стања која су узајамно-узрочно повезана са семантичким одредницама, док Душанка Мирић у раду под називом „Предикати емоционалног односа жаљсња у руском и српском језику“ на матери-

јалу ова два анализира семантичке услове реализације емоционалног односа „жаљења“ као модусног значења. Контрастивном методом утврђују се разлике синтаксичког израза установљеног значења у руском и српском језику.

У тексту „О синтаксемама са глаголима – стимулусима у асоцијативним реченицама српског и руског језика“ Марија Стефановић се бави асоцијативним пољима у којима су стимулуси прелазни и непрелазни глаголи дати у различитим облицима. Анализирају се глаголи представљени у Асоцијативном речнику српског језика и резултати се пореде са резултатима анализе асоцијативних поља у руском језику коју је извршио Ј. П. Караулов.

Александар Киклевич у чланку „Асоцијативная синтаксическая связь в семантической структуре предложения“ разматра појам асоцијативне синтаксичке повезаности као одређено нарушавање реченичне симетрије, тј. слагања граматичке и семантичке структуре реченице.

Рад „Об инфинитивных предложениях с субъектом в дательном падеже в русском языке и их эквивалентах в сербском и польском“ Дојчила Војводића за предмет има употребу инфинитива са субјектом у дативу (семантичким субјектом) у руском језику и његових еквивалената у српском и польском језику.

Појмом семантичке деривације бави се Биљана Вићентић у раду „Синтаксичка деривација у руском и српском (теоријски поглед)“. Ауторка представља различита тумачења овог појма и различите приступе анализи ове језичке појаве.

У раду Милене Ивановић под називом „Конгруенцијске класе именница у руском и српском језику“ разматрају се особености основних конгруенцијских класа у српском и руском језику, понаособ и контрастивно, са посебним освртом на потпарадигме основних класа, хетероклитичне и дублетне парадигме.

Зборник се завршава радом „О посесивно-резултативной конструкции в славянских языках (на материале польского языка в сравнении с другими славянскими языками)“, чији је аутор Мотоки Номаћи. У раду се анализирају граматичке (морфолошке и синтаксичке) и семантичке особености полске конструкције типа *mam to zrobione* с обзиром на типологију словенских језика. Аутор констатује да за формирање дате конструкције важну улогу играју заинтересованост за резултат радње и јасна промена ситуације пре и после вршења радње.

Овај обиман зборник научних радова представља богат и драгоцен извор информација о проблемима словенске синтаксе који заокуљају најњу лингвиста, а разноврсност тема и приступа различитим синтаксичким питањима најбоља су препорука за читање наведених реферата.

Марија Милосављевић

НОВА ИСТРАЖИВАЊА ЈЕЗИЧКЕ СЛИКЕ СТВАРНОСТИ

У новије вријеме проф. Људмила Поповић се јавља са занимљивим и подстицајним радовима у српској лингвистичкој периодици. Међу њима је и подоста оних који се баве проучавањем језичке слике свијета. Књига *Језичка слика стварности*¹ представља резултат тих њених истраживања која су кроз ове радове била само дјелимично представљана нашој научној јавности. Поред Увода, ова монографија садржи три поглавља: *Језичка слика стварности, Од језичке слике стварности ка говорнику, Од концептуализатора ка менталним конструкцијама*. Ту су, на крају, још и: *Индекс појмова, Литература, Речници, Извори* и резиме на енглеском језику. Сва три поглавља су испарцелисана, па прво садржи одјелке под насловима: *Категоризација, Концептуализација, Метифоризација, Наивна и енциклопедијска слика стварности, Интуитивна слика стварности, Генерални фрејм, Концепти, Пројективни и стереотипни, Стереотипни versus концептни и Опис стереотипа*. Друго поглавље има пет дијелова. Први, под насловом *Стереотипни судбине у језичкој слици стварности Украјинаца и Срба*, садржи ове одјелке: *Доља, Доља – Недоља, Срећа, Талан, Усуд и Коб, Упоредна анализа семантике концепта, Тојолошке шеме стереотипа Доље и Судбине и Стереотипни Судбине у доба романтизма*. Други дио, под насловом *Стереотипни естетског комплекса код словенских народа*, садржи одјелке: *Концептуализација естетског комплекса, Етимолошки подаци и интентивни анализи, Контекстуална анализа, Асоцијативни протрети и Асоцијативни експерименти*. Трећи дио, под насловом *Концептуализација боја у језичкој слици стварности*, садржи ове одјелке: *Начини концептуализације боја, Боје и фолклор, Сјај као пројективно обележје боје, Савремени примјиви, Боје у националним језичким сликама стварности и Пројективни versus стереотипни у категоризацији боја*. Четврти дио, под насловом *Гендерни стереотипни у језичкој слици стварности Украјинаца и Срба*, садржи следеће одјелке: *Гендер у концептуализацији вербалног стереотипа, Принципи гендерне улоге, Принципи гендерне идеологије, Принципи гендерне диференцијације, Принципи гендерне идентификације, Тојолошке шеме развоја гендерних стереотипа и Гендер у асоцијативном експерименту*. Последњи дио, под насловом *Стереотипни језика у језичкој слици стварности*, садржи одјелке: *Језик и вербални стереотипни, Метаязички концепти, Полифункционалности украјинског*

¹ Филолошки факултет, Београд, 2008, 308 стр.

Стереоти́пна Мо́ва, Концепти́ј језика као средста́ва консолидаци́је народа и Концепти́јвалне метафо́ре језика. Треће поглавље садржи два дијела. Први, под насловом *Стереоти́пна времена у језичкој слици стварности*, садржи следеће одјелке: *Когнитивнолингвистички приступи опису категорије времена и акционалности, Полидимензионалности временостиора у језичкој и научној слици света, Метафра́не времена сагледано кроз језичке метафо́ре, Стерепа времена и транспозиција глаголских времена у словенским језицима, Лимитивности и условности појма границе радње, Просјективна фаза одвијања радње, Функционално-семантичко поље просјективности, Фазна функција почетка радње, Интрајерминална фазна функција, Тачкаста концепција тока радње, Тачкаста функција краја радње, Фазна функција краја радње, Реализација резултативне функције уз дојунске семе, Ретројективна фаза одвијања радње и Закључак.* Други дио, под насловом *Стереоти́пна просјора у језичкој слици стварности*, садржи одјелке: *Крећање у хоризонталној равни, Крећање у вертикалној равни, Центрифугално-центрипетално крећање, Крећање у односу на унутрашњу зајремину, Крећање у односу на спољну зајремину, Крећање у односу на локализовану раван, Крећање у односу на спољни координатни систем и Закључак.*

Из самог именовања поглавља, и њихових мањих цјелина видљива је комплексна тема истраживања у овој монографији. Заиста се с правом може рећи да у српској лингвистици немамо још једно дјело које је у овој дисциплини равно монографији Људмиле Поповић. Сви појмови који се у овоме дјелу проучавају дефинисани су у кључу теоријског приступа истраживаној теми – когнитивнолингвистички приступ. Они основни већ су у првом поглављу дефинисани. У самом уводу аутор монографије др Људмила Поповић је истакла да је проучавајући проблем језичке слике свијета сачинила сопствени модел истраживања, при чему је дала и своје дефиниције основних јединица когнитивнолингвистичких истраживања: прототипа и стереотипа. Под појмом прототип она подразумева „најупечатљивији пример из личног искуства говорног лица који је похрањен у његовој епизодној меморији и одмерен према вредносној скали субјективног денотативног простора између позитивног и негативног пола“ (стр. 11). Под појмом стереотип она подразумева „асоцијативни прототип (тј. туђе искуство у вези са фрагментом екстралингвистичке стварности) чијим преузимањем говорник стиче фрагмент колективне традиционалне језичке слике света“ (стр. 11).

У анализи појединих стереотипа Људмила Поповић је давала поређења српских стереотипа са стереотипима у другим словенским народима, претежно са украјинским, а у неким случајевима поређење је вршено искључиво између српске и украјинске слике свијета. Тако је у оквиру другог поглавља описан стереотип судбине у језичкој слици стварности код Украјинаца и Срба. Налази су свакако занимљиви. Код Срба је стереотип судбине рашчлањен на центар и два пола. Судбина је у ствари центар, позитивни пол је срећа, а негативни усуд или коб. Према српском судбина у украјинском је доља, која може бити позитивно или негативно маркирана. С друге стране, концептуализација боја у језичкој слици стварности разматра се у руском, украјинском и српском језику. Овдје треба макар и у виду напомене скренути пажњу на детаљно обрађене стереотипе времена и простора у језичкој слици стварности у оквиру трећег поглавља, које запрема цијелу другу половину књиге. Ови описи су да-

ти уз сучељавање српске и украјинске ситуације. Међутим, иако је у српском језику проблем времена и простора у језику солидно обрађен, треба рећи да ово обимно поглавље не представља само новину тиме што смо добили поређење српске ситуације са оном у украјинском, што нисмо досад имали. Али детаљније представљање овога поглавља тражило би много простора, те се овом приликом читаоцу само указује на његов значај.

Књига *Језичка слика стварности* Људмиле Поповић представља лијеп допринос когнитивнолингвистичким истраживањима у нашој лингвистици. Њен допринос није само у томе што она представља први тако крупан истраживачки подухват кад је ријеч о феномену језичке слике свијета. Њен значај је прије свега у резултату који доноси. А према постигнутом резултату, као и према својој предмети, ова књига премашује национални значај. Уз то, поређење српских датости са украјинским, такође, представља новину. Увјерен сам да ће због свих својих квалитета ова књига бити добродошла свима оним који се буду бавили овом проблематиком у нас.

Срејко Танасић

НОВО О ТВОРБИ ИМЕНИЦА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ
Божо Ћорић, *Творба именица у српском језику*, Друштво за српски
језик и књижевност Србије, Београд, 2008, 256 стр.

Књига *Творба именица у српском језику* аутора Божа Ћорића обогатила је нашу дериватолошку литературу како избором теме и самом анализом творбе именица, тако и општим прегледом употребе појмовно-термиолошког апарата у српској дериватологији и критичким освртом на досадашњу употребу појмова и термина.

Књига је настала као резултат ауторовог вишегодишњег рада у области творбе речи српског језика. Аутор је за ову прилику одабране радове, које је већ објавио у различитим публикацијама у земљи и иностранству, у одређеној мери прерадио и прилагодио теми монографије – *Творби именица*. Књига, међутим, не садржи комплетну творбу именица, већ само неке аспекте творбе. Садржај књиге, поред уводног дела (5), списка коришћене литературе (229–241) и индекса појмова (243–253), обухвата седам поглавља, чији наслови јасно указују на подручја односно одабране аспекте анализе творбе речи као што су: творбени појмовно-термиолошки апарат (7–35), тенденција ка интернационализацији (37–157), деловање језичке економије у творби речи (159–165), функционалностилска страна творбе речи (177–195), тенденција ка феминизацији (197–208), творба речи и лексикологија (209–218), конкуренција и синонимија у творби речи (219–228).

Прво поглавље, које носи наслов „Појмовно-термиолошки апарат“, састоји се из два дела. У првом делу „Ранија термиолошка пракса“ (7–11) аутор разматра употребу и значење термина из области творбе речи у српском (односно српскохрватском) језику. На почетку рада аутор напомиње да термиолошку праксу у творби речи додатно оптерећује традиционална недефинисаност статуса ове дисциплине у оквирима науке о језику. Због своје повезаности и испреплетености са морфологијом, синтаксом и лексикологијом, творба речи је „прошла дуг пут до осамостаљивања и конституисања у самосталну језичку дисциплину“ (7). На основу анализе сербскохрватистичке научне и стручне литературе аутор даје следећу карактеристику творбеног термиолошког система: а) широко се употребљавају двочлани термини (терминологизоване синтагме); б) из практичних разлога честа су краћења путем елизије (творба место творба речи); в) изражен је дублетизам (дериват = изведеница); г) низ термина је вишезначан; д) интернационални термини нису бројни, али су фре-

квентни; ђ) уочљива је недоследност у употреби дублетних парова. У другом делу „Традиционално и ново у творбеној терминологији“ аутор детаљно анализира развој и актуелно стање појмовно-терминолошког система у сербокroatистичкој творби речи, поређећи га са савременим општесловенским творбеним системом. Познато је да је дериватологија традиционално била развијенија у севернословенским него у јужнословенским центрима, што је нашло свог одраза и на појмовно-терминолошком и методолошком плану. У прошлости су за дериватологију показивали нешто веће интересовање само они који су се бавили компаративно-историјским истраживањима, где су постигнути значајни резултати. У новије време творба речи постаје предмет истраживања и у синхронији, а појмовни апарат који се у тим истраживањима користи представља комбинацију наслеђеног стања и нових тенденција у развоју славистичке дериватологије.

Желећи да оствари што бољи увид у развој и употребну вредност појмовно-терминолошке области наше дериватологије, аутор је анализу започео прегледом синтетичког приручника *Српскохрватски језик* (објављен 1972. г. као први том едиције *Енциклопедијски лексикон — Мозаик знања*), који садржи и граматичку терминологију у србистици (сербокroatистички) за првих седам деценија прошлог века, укључујући и творбени појмовно-терминолошки апарат. Поређећи стање у приручнику са оним што налазимо у каснијој граматичкој и стручној литератури, аутор је утврдио иновативне процесе у дериватолошкој терминологији, посебно с обзиром на савремени степен развоја ове дисциплине у славистичком свету. Анализу је усмерио на кључне појмовно-терминолошке јединице као што су: творба речи, творбено средство, творбени начини, производ творбе речи, творбено значење, мотивација (мотивисаност), продуктивност, творбени тип, творбена породица, творбени ланац, творбено гнездо.

У другом поглављу, које носи наслов „Тенденција ка интернационализацији“, аутор анализира именице које у свом саставу имају неки од творбених елемената страног порекла, а чији уплив у наш језик представља резултат друштвено-историјских или савремених друштвено-економских, политичких, културних и других интеграција.

Аутор је творбеном анализом обухватио већи број именица, при чему је функцију параметра разврставања имао њихов финални сегмент (-ија¹, -ија², -ација, -ија, -лија, -лук, -исџи(а), -алисџи(а), -енисџи, -аџи, -ор, -џор, -аџор, -аниџи, -ениџи, -еџи, -ик, -ура, -ир, -еса, -из(а)м, -ада, -ал, -ана и др.). Аутор их је скупио, према генетском критеријуму, назвао страним суфиксима. Унутар њих, према истом критеријуму, разликујемо интернационалне суфиксе (потичу из античких језика, а раширени су по европском језичком ареалу), док је оне који су дошли са турским речима назвао турским суфиксима.

Појединим суфиксима аутор је посветио посебне делове у оквиру поглавља;

анализирао је именице на -ада (52–61), -ија, (62–67), -исџи(а) (68–91), -из(а)м (92–110), -изација (111–116). Значајну пажњу аутор је посветио страним препозитивним компонентама као почетним елементима у саставу сложених номинативних формација и хибридикацији.

Аутор је навео велики број страних препозитивних компоненти са примерима из грађе: авио- (-аранжман, -база, -бизнис итд.), агро- (-аџирација,

-берза, -бизнис итд.), *аеро-* (-гел, -домен, -загађење, -изложба итд.), *аква-* (-бенд, -држава, -камп, -култура, -парк итд.) и сл. Аутор такође истиче да се велики део примера које је навео користи у писаној и говорној комуникацији одређених професиолеката и да ретко напуштају те идиоме, а само по изузетку се јављају у другим сферама, у свакодневном говору или, евентуално, у новинарском стилу.

Пратећа појава творбене интернационализације је процес који се назива – хибридикација: процес добијања хибридних изведеница по моделу страна препозитивна компонента + домаћа или одомаћена основа (*авио/превозник, апиш/јунак, брујно/илаша, прес/служба* итд.). Суфиксоиди ретко долазе у хибридикацији, а поред интернационалних (*жељошћика, његошолог, смехошћика* итд.), има и оних турског порекла, по правилу стилски маркираних (*беизинија, капишћилија, иалачинкана* итд.).

У трећем поглављу „Творба речи и језичка економија“ (159–176) аутор износи општа питања језичке економије (159–160), а онда, у оквиру засебних делова, расправља о универбизацији (161–165), као и о женским презименским варијантама (166–176).

Творба речи припада оним језичким сферама где се присуство тенденције језичке економије може већ унапред претпоставити. Аутор полази од тога да је краћа номинативна форма (изведеница, дериват) настала од корелативне сложеније форме деловањем језичке економије. У комуникативној употреби синтагмом изражени називи могу се учинити структурно једноставнијим, економичнијим називима ако им се редукују одређени елементи, што се врши разним типовима абревијатура и универбизација (нпр. *нуклеарка* „нуклеарна централа“, *неонка* „неонска цев“ итд.).

У делу о женским презименским варијантама аутор разматра њихову употребу у елиптичним формама, у којима може доћи до одређених тешкоћа у презименском сегменту. Будући да српски књижевни језик не познаје женско презиме као антропонимску категорију, презиме се ставља у одређено апелативно окружење (нпр. *Госпођа/Колегиница Костић је дошла*). Такво решење се, међутим, у неким комуникативним сферама може осетити гломазним, некономичним, што захтева проналажење једноставнијих, краћих форми, које би подразумевале и женско граматичко обележје (суфикс). Аутор сматра да би било најбоље такве форме презимена назвати женским презименским варијантама, будући да само женске особе имају поред официјелне и неофицијелну форму презимена. Разлози формирања женских презименских варијаната су социолингвистичке природе.

У четвртој поглављу „Стилистички аспекти творбе речи“ аутор је изнео запажања о узроцима стилске маркираности у деривацији, који произилазе не само од природе основе и форманта него и од карактера спојивости њихових садржаја као и од самог контекста. Затим, о појавама које се тичу стилистике анализирао је у разговорном (творбени типови препознатљиви по формантима *-(ар)ош, -ајор, -ишка, и -ијанер*) и публицистичком стилу (појачана употреба женских назива за носиоце занимања типа *министарка, директорка, пошланица* итд., употреба женских презименских варијанти, универбизација итд.). Посебно, у оквиру засебног дела, аутор је истакао стилогеност именица изведених суфиксима турског порекла.

У петом поглављу „Тенденција ка феминизацији“ Б. Ћорић обрађује актуелну тему о тежњи да се значење пола обележи одређеним морфолошким средством, односно да именица којом се означава женски извршилац мора бити употребљен у морфемском лику који одговара именици граматичког женског рода. Подстицај да се о томе пише „долази из расправа о равноправности полова што се почетком овог столећа воде на релативно широком друштвеном плану, а које укључују добрим делом и сам језик“ (199). Називи типа *доцент*, *сјучуљак*, *граматичар*, *уредник*, *сјинкер*, *секретар* итд. неутрални су у погледу пола и не могу, као такви, бити потврда језичке дискриминације, тј. ти називи имају генеричку функцију (имплицирају и мушко и женско у исто време). Језички систем поседује велики број лексема у сфери именовања звања, занимања и титула које јесу мушког граматичког рода, али оне нису полно маркиране. Семантички гледано оне нису мушке, већ су мушке и женске. Па зашто би таква, „заједничка форма била израз дискриминације: зар само зато што је граматичког мушког рода? Ако, рецимо, инсистирамо на именици студенткиња, формално и семантички зависној од именице студент, зар она не исказује већи степен зависности (па и дискриминације) него употреба заједничке, полно немаркиране лексеме студент?“ (208).

Поред анализе творбених процеса настајања именичких изведеница са формално-граматичког и семантичког аспекта, аутор се осврнуо и на друге аспекте творбе речи као што су лексиколошки, стилистички, нормативни и др. У шестом поглављу „Творба речи и лексикологија“ аутор је, уз извесне напомене, побројао једнојезичке вишетомне и једнотомне речнике који су публиковани односно били израђивани у двадесетом веку, а потом се осврнуо и на поступке показивања и дефинисања изведеница у једнојезичким речницима.

На основу увида у лексикографску обраду речи у описним једнојезичним речницима, аутор износи податак да је дефиницијски део речничког чланака устројен тако да се у њему лако уочава да је проста реч описана на један, а изведена на други начин. У лексикографској дефиницији изведенице налази се „компонента значења основинске речи, што је битно из перспективе деривационе семантике“ (215) (нпр. *ћилад* „зб. им. од *пиле*“, *веслач* „онај који *весла*“, *бродарица* „жена *бродар*“ – подвукао В. Ј.).

Овде ћемо додати да је творбени моменат у лексикографској обради изведеница, барем када се ради о Речнику САНУ, присутан и у критеријалном одабиру појединих творбених елемената и њиховом издвајању у виду речничких одредница. Стога не можемо прихватити ауторову констатацију да „одреднице у [...] једнојезичким речницима имају исти лик, независно од тога да ли су у питању просте или изведене речи, тј. [да] творбени аспект [у њима] ничим није обележен“ (213). Наиме, у нашем највећем речнику – Речнику САНУ, као одреднице издвајају се неке продуктивне творбене морфеме које се на одређени начин и дефинишу. Дефинисање подразумева навођење основних информација према којима се конкретна језичка јединица издваја у творбеном и лексичком систему српског језика. Тако се у обради неких творбених елемената у начелу издвајају следећи елементи дефиниције: назив језичке (творбене) јединице (суфикс или префикс), дистрибуција (којим се основама додаје, нпр. домаћим, страним, домаћим именичким и сл.), творбено значење односно улога творбеног елемента у формирању лексичког значења творенице. Несамо-стални, везани карактер ових јединица у лексичком систему српског језика у

речнику је обележен цртицом која долази после творбеног елемента (префикс) односно цртицом испред творбеног елемента (суфикс односно суфиксоид) (в. дефиниције следећих одредница у Речнику САНУ: *а-*, *без-*, *за-*, *(-)изам-*, *-лог*, *-логија*, *-манија*).

У последњем, седмом поглављу, које носи наслов „Конкуренција и синонимија у творби речи“, аутор на конкретним примерима напоредне употребе изведеница типа *студенткиња/студенткиња*, *професорка/професорица*, *џасџирка/џасџирица* или *музичар/музикант*, *владалац/владар* и др. скреће пажњу на чињеницу да у језику постоје семантички идентична образовања карактеристична по томе што имају исту основу, а различите суфиксе, међу којима владају конкурентски односи. Конкуренција не резултира увек потискивањем неког семантички истог или блиског форманта другим, него понекад и семантичким раздвајањем, односно њиховом семантичком дисимилацијом (уп. суфиксе *-ач* и *-лац* односно *-ац* и *-ар* у *чиџач* : *чиџалац*, *џисац* : *џисар*).

На самом крају монографије аутор одговора на питање шта је то творбена (у овом случају суфиксна) синонимија, истичући такође њену повезаност са лексичком и граматичком синонимијом. И творбени синоними могу образовати своје синонимично гнездо које је најчешће бинарног карактера (*конзервација* – *конзервирање*, *стџаралац* – *стџаралић*), али гнездо може да има и више компоненти (*суседа* – *сусејка* – *сусејкиња*). Изведенице, закључује аутор, „могу да ступе у синонимичан однос са неком другом лексемом. На тај начин творбени синоним може увек да постане лексички синоним, док је обрнуто могуће једино када се синонимични суфикси додају на истозначне основе“ (228).

Књига *Творба именица у српском језику* Божа Ћорића пружила нам је одговоре на фундаментална питања творбе речи у србистици, произашлих из исцрпне анализе именичких изведеница у српском језику. Истраживачки поступак аутор је засновао на модерним дериватолошким приступима и појмовно-термиолошком апарату, па ова књига, између осталог, представља допринос успостављању, учвршћивању и уједначавању дериватолошке терминологије у србистици. Вреди истаћи и то да је аутор именичке творенице посматрао у динамичком процесу употребе језика, што се огледа у анализи савремене грађе у односу на припадност функционалном стилу, стандардном или супстандардном идиому итд.

Владан Јовановић

Милан Шипка, *Култура говора*, Библиотека *Приручници*,
Прометеј, Нови Сад, 2008, 387 стр.

Дело Милана Шипке *Култура говора* објављено је први пут 2005. године у издању Института за језик у Сарајеву, као 5. књига у едицији „Приручници“. Појава те књиге изазвала је интересовање великог броја читалаца, па је већ идуће, 2006. године, објављено и друго издање. Због саме теме, садржаја, начина излагања, али и очигледног недостатка других корисних приручника из области језичке и говорне културе, врло брзо је прихваћена као универзитетски приручник на бројним наставничким, али и другим факултетима у Босни и Херцеговини. И у Србији, на неколико педагошких и учитељских факултета постоји интересовање да се тај приручник укључи у наставу говорне културе, те из тих разлога убрзо долази до појаве трећег, српског ћириличног издања *Културе говора*.

Српској лингвистичкој сцени свакако недостају радови којима је тема језичка култура. За разлику од неких других словенских народа, српској лингвистици недостају све врсте таквих публикација: теоријски радови, практични приручници, монографије, речници, уџбеници. Појавом једне овакве књиге као што је *Култура говора* Милана Шипке та празнина је делимично попуњена.

У књизи *Култура говора* Милана Шипке образложене су теоријске основе и суштина културе говора, њени основни елементи и видови у којима се она испољава у јавној комуникацији и стваралаштву у различитим облицима друштвеног живота.

У „Предговору“ аутор истиче важност развоја и неговања говорне културе појединца и неког друштва. Други европски народи, који велику пажњу посвећују говорној култури, схватили су значај вештине говора (што се читава у богатој литератури, бројним приручницима, институционалној подршци). У Србији, као и у Босни и Херцеговини, нема довољно интересовања за проблеме језичке и говорне културе. Ниво језичке културе у школи је низак, лош је језик медија, политичара, неписмена је администрација. С временом ће бити неопходно схватање, које постоји у најразвијенијим и најбогатим земљама света, да нема успеха у пословима, па ни развијеног и успешног друштва у целини, без успешне комуникације међу људима, а успешне комуникације не може бити без говорне вештине, без изграђене говорне културе.

У уводном делу књиге („Увод“) излажу се основна научна сазнања о језику и говору. Аутор подсећа на само неке од бројних дефиниција језика, говори о његовим основним функцијама у и вези са тим објашњава појам комуникације, повезаност језика и људског мишљења, језика и друштва, раслојавање језика. Поред тога, у уводу је дефинисан појам говора у односу према језику и објашњене разлике између усменог и писменог говора. Нарушавање културе говора настаје још у почетним фазама читања и писања уколико се не поштују нормативна правила усменог и писменог изражавања.

У централном делу („Култура говора“) обрађена су различита питања у вези с културом говора уопште: од саме дефиниције тог појма и значаја говорне културе, преко основних својстава доброга говора (правилност, јасноћа, језгровитост, течност и сврсисходност) до односа културе говора и бирократизације језика, што је такође део наше језичке стварности. Аутор наглашава да бирократизација језика не доприноси ширењу културе говора и замагљује особености и сврху административног стила.

С обзиром на запуштеност усменог говора, и у школи и у јавном животу, посебна пажња у трећем, најопширнијем, поглављу („Усмени говор“) посвећена је управо томе виду комуникације – његовим физиолошким основама и акустичким својствима, структури говорног исказа, затим ритмичко-мелодијској организацији и пратећим вредностима усменог говора (интонација, интензитет, пауза, реченични темпо, говорни рељефи) и, на крају, видовима усменог изражавања. У поглављу „Видови усменог изражавања“ даје се кратак осврт на убичајеније и учесталије комуникативне и експресивне дискурсе. У оквиру комуникативног дискурса обрађени су говорни догађаји који имају устаљену форму: поздрављање и честитање, обраћање и ословљавање, разговор на радију и телевизији, дискусија на састанцима, парламентарна дебата.

Приручник не обухвата писмени говор јер је, према речима самог аутора, у плану нова публикација под називом *Култура писмене комуникације*.

У неговању властите културе говора не смеју бити запостављени интерпретативни и креативни (експресивни) дискурси. Аутор издваја изражајно читање, препричавање, рецитовање и држање различитих беседа.

У „Додатку“, на крају књиге, обрађене су три научне дисциплине које су директно повезане са усменим говором и културом говора. То су: акцентологија, версификација и реторика. Треће издање *Културе говора* управо је проширено новим садржајима у тим завршним поглављима („Основи стандардне акцентуације“, „Версификација“ и „Реторика“). Осим тога, проширен је списак релевантне новије литературе („Препоручени, цитирани и помињани радови“), а то се посебно односи на језичке саветнике и практичне језичке приручнике издате последњих година у Србији, Црној Гори и Републици Српској, што, уз ову књигу, може бити додатан извор података и подстицај за богаћење културе говора. Што се осталог тиче, текст ранијих издања није ни у чему мењан нити језички адаптиран.

Књига *Култура говора* Милана Шипке има актуелну садржину, концизан и јасан стил писања. Поткрепљена је занимљивим примерима из језика и практичним говорним вежбама (посебно у трећем издању). У самом току излагања аутор упућује на одговарајућу литературу. Треба рећи да управо аутор приручник препоручује широком кругу корисника: студентима педагошких

академија и студентима који се образују за наставнике (посебно матерњег језика), просветним радницима, спикерима, водитељима, новинарима, адвокати-ма, политичарима и др.

Ова књига је прихватљива и употребљива као приручник за студенте учитељских, филолошких и филозофских факултета, свих других високошколских установа на којима се изучава тај предмет, али и за све оне који се интересују за говорну културу, који се из пословних или личних разлога труде да правилно говоре и пишу.

С обзиром на то да генерално имамо врло низак ниво лингвистичког образовања и прилично немаран однос према говору и култури изражавања уопште, ауторско дело Милана Шипке, *Култура говора*, требало би да буде саставни део библиотеке ширег круга читалаца, свих оних који поштују значај и лепоту усмене речи.

Култура говора ће свакако допринети и доприносити подизању лингвистичког образовања и ширењу српске језичке културе. Жеља свих нас је да што пре, изласком другог дела књиге под називом *Култура њисмене комуникације*, буде заокружена целина проучавања српске језичке културе.

Марина Николић

Од пописа преко описа до прописа – *Језичке доумице*,
књига друга¹

Након објављених књига *Језичке доумице* и *Језичке доумице – новије и старије*, обе у издању Београдске књиге, с правом смо ишчекивали нову књигу нашег познатог и угледног лингвисте Егона Фекете. Овом приликом, на опште задовољство представљамо другу књигу, која је наставак претходних двају књига и која је изашла у овој, 2008. години.

Као и претходне, и ова се књига бави актуелним језичким питањима и недоумицама у језичкој пракси код говорника српског језика, па и шире. Проф. Фекете даје нам решења за бројне језичке проблеме са којима се свакодневно срећемо у усменој и писаној комуникацији и упућује нас на правилну употребу стандардног српског језика.

У књизи *Језичке доумице* налазе се одабрани текстови о језичкој култури које је проф. Фекете објављивао у Политикином суботњем културном додатку од 26. маја 2001. године. Политикиним читаоцима он даје одговоре на бројне језичке недоумице, затим даје коментаре о уоченим грешкама у новинским текстовима, истиче типичне грешке у говору и писању и сл. О већини тема из области језичке културе проф. Фекете већ је говорио и ти чланци су обрађивани и објављивани, али се овде разрешавају и нови проблеми који се јављају код говорника стандардног српског језика.

Књига има 150 страна и садржи 46 чланака који се баве актуелним проблемима језика и давањем адекватних језичких савета.

На почетку књиге стоји *Уместо увода*, где аутор подсећа читаоце на новинаре и језик медија којим они значајно утичу на језичку културу говорника српског језика. Много је примера погрешне употребе неке речи или значења те речи, чиме језик губи на лепоти а говорни исказ се обесмишљава. На пример – у медијима реч *јрича* употребљава се са погрешним значењем веома често, без икаквог критеријума, па чујемо *иде јрича из фудбала, да погледамо јричу која се догодила јуче* или *аутомобилске јирке ће бићи једна занимљива јрича*.

Циљ постојања рубрике у дневном листу Политика, како каже аутор, јесте опширном анализом пружити помоћ, али и развити способност код чи-

¹ Егон Фекете, *Језичке доумице*, књига друга, Београдска књига, Београд, 2008, 150 стр.

талаца да сами успостављају критеријуме по којима нека језичка појава може или не може имати нормативни статус. Својим коментарима и објашњењима он указује на многе од језичких непознаница, али и ширу јавност усмерава да на основу здраве логике и природног језичког осећања изналазе валидна решења за оно што би се могло јавити као језички проблем.

Књига се тематски може поделити на неколико поглавља. У првом делу књиге чланци се баве општим проблемима језика, његовом нормираношћу, правописом, страним речима у српском језику и сл. У чланку *Самобитност српског националног језика*, аутор се бави проблемом термина српски језик, његовим статусом и односом према хрватском, босанском / бошњачком и црногорском језику. Он истиче како су српски и претходно наведени језици варијетети истог језичког система, самим тим говори се о моделима истог језика. У прилог томе додаје, како и велики *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (РСАНУ) садржи у имену одредбу српскохрватски, којом се именује општи језички реалитет свих говора с одликама народног, новоштокавског екавско-ијекавског дијалекта српског језика.

У чланку *Треба ли нам језичка норма*, аутор истиче захтев за неговањем и уређењем језика, о коме не треба да брину само лингвисти, већ и новинари и они који се путем медија обраћају јавности. У том смислу критикује новинаре, јавне личности, представнике власти који често ниподаштавају језичке правилности и изражајне норме. То се огледа у оскудном речнику, брзом и неразговорном изговору, нарушавањем јединства реченице несувислим поштапалицама и погрешно употребљеним значењима речи.

Као нормативно-лингвистички проблем у чланку *Како именовајте занимања и титуле женских особа* анализирају се називи занимања и титула за особе женског пола на основу постојећих назива занимања и титула за особе мушког пола. Као примере који су уобичајени у нашем језику аутор наводи *докторка*, *професорица* / *професорка*, *водијелица* / *водијелка*, док су *еџнолошкиња*, *инжењерка*, *командантшица*, *психологичарка* нераспрострањени и неуобичајени примери код наших говорника. Егон Фекете још једном потврђује да је сувишно наводити називе за титуле и занимања у облику женског рода тамо где то звучи неприродно и није у духу српског језика, а то илуструје примерима као што су *музикологиња*, *судиница*, *хирургица* и сл.

Неколико чланака бави се правописном културом и проблемима који се јављају у правописној језичкој пракси, где аутор истиче законитости које се морају примењивати у оквиру правописне норме. Такви су чланци *Ујравни говор*, *Један проблем с гласом Ј*, *Једна јравописна несугласица*, *Одвојено или сјојено* и други. Посебно ћемо истаћи чланак *Одвојено или сјојено*, који се тиче речи које су у блиском семантичком односу па их сходно томе треба писати или одвојено као две речи или као полусложеницу или пак спојено као једну реч. Овај проблем аутор илуструје примерима типа *гранд кафа*, *клима уређај*, *затим*, *акти-пашина*, *аутио-кућа*, и *аутисајдер*, *вешмашина*, *улијразвук* и други.

Други део књиге састоји се углавном од чланака у којима аутор даје одговоре на бројна питања читалаца Политике о морфолошким дублетима типа *божјићи* / *божјићи*, о творби присвојних придева од личних имена типа *Чаславова* / *Часлављева* и сличних придева, о роду именице *бол*, о навођењу надимака јавних личности, о варијантним облицима речи типа *Словенка* / *Словенкиња*, *српски* / *србијански*, *водени* / *водни*. У оквирима ове теме налазе се

и чланци *У Беикој или у Бешки, Зайослење или зайошљење, На њему или крај њега, На влади или у влади*. Овде припадају и неколики чланци у којима се аутор осврће на нелогичности и језичке омашке у бројним натписима, јавним исказима неких посланика у народној скупштини, на погрешно формулисана саопштења и информације или на употребу лошег превода енглеске речи.

На основу кратког осврта на нову књигу професора Егона Фекете *Језичке доумице*, књига друга, указујемо на то колики је његов допринос култури говора. Књига Егона Фекете нуди на десетине практичних савета за примену језичке норме и побољшање језичке културе. Писана концизно, јасно и прожете финим хумором (понекад и благом иронијом), ова књига представља један од значајних приручника свима којима је стало до лепоте језичког израза.

Говорници српског језика добили су једно поучно и практично дело које ће бити од велике помоћи свима који имају недоумице у говорној и писаној језичкој пракси.

Драгана Насијановић

Др Софија Мићић, *Медицински речник: енглеско-српски, српско-енглески*, Прво издање, Београд: Завод за уџбенике, 2007, 879 стр., XVI стр. илустр.

Крајем 2007. године, у издању Завода за уџбенике из Београда, појавио се речник медицинске терминологије (насловљен *Медицински речник*), потписан именом Софије Мићић, доктора лингвистичких наука – англистике, запослена на Медицинском факултету у Београду као професор енглеског језика. *Речник* је урађен двојезично, у оба смера: енглеско-српски и српско-енглески. Броји укупно 879 страна. Поред речничког дела (енглеско-српски речник (9–448 стр.) и српско-енглески речник (449–879 стр.)), садржи *Предговор* (5–6 стр.), списак коришћених фонетских знакова и симбола (за енглески језик) и скраћеница (7–8 стр.), као и мали илустровани речник који је уметнут између енглеско-српског и српско-енглеског речника и пагиниран римским бројевима (I–XVI).

Лексикографски подухват ауторке Софије Мићић свакако је вредан и похвале и пажње. Иако двојезичних речника, нарочито енглеско-српских / српско-енглеских, али и термилошких речника у српском језику није мало,¹ сваки нови речник је више него добродошао. Око 40 000 одредница ушло је у овај *Речник*. Уз одредницу (лему) се наводи кратак граматички податак о врсти речи и (у српско-енглеском делу) уобичајени квалификатори територијалне и временске ограничености употребе, нпр. *нар.* када реч припада народној лексици (*бадље, баздиџи, балдисаџи, бангав...*), *арх.*[аизам] (*баџализам, байрка...*), *дијал.*[екатски] итд., о експресивној вредности лексеме (*вулг.*[арно], *дем.*[инутив], *њј.*[оративно], *њгр.*[дно] итд.), домену употребе (*кол.*[оквијално], *сл.*[енг], *сџорџи* итд.).

Хтели бисмо, у овом приказу, да укажемо на значај и могућности употребе оваквог речника у једнојезичној дескриптивној лексикографији (употреба и корисност његова у медицинској науци и струци несумњива је, а корист од оваквог речника имају не само лекари, медицинско научно и стручно особље, студенти медицине, стоматологије итд., већ и сви они који су ван медицинске

¹ Како констатује Р. Драгићевић у *Лексикологији српског језика* (Београд: Завод за уџбенике, 2007), поглед у садржај *Библиографије српско-хрватских речника* Д. Шипке (*A Bibliography of Serbo-Croatian Dictionaries: Serbian, Croatian and Bosnian Muslim*, Springfield: Dunwoody Press, 2000) показује неочекивану разноврсност и бројност термилошких речника на српско-хрватском говорном подручју (стр. 22).

струке, а ова област их занима, или они који су у ситуацији да се са медицином сусрећу, они који уче енглески или српски језик и посебно лексикографи који раде на изради двојезичних енглеско-српских и српско-енглеских речника, медицинских струковних речника, али и дескриптивних речника српскога језика).

Посао прављења (израде или писања) речника, сваког, – једнојезичног, двојезичног, вишејезичног, дескриптивног, термилошког, лингвистичког, специјалног и било ког другог, није ни лак, ни једноставан посао. Писање речника је – то најбоље знају они који су се тог посла икада латили – (цитираћемо Софију) „тежак и мукотрпан истраживачки посао, који захтева велико знање језика“ (*Предговор*). Проблеми на које се наилази у току рада на речнику многобројни су, често веома сложени. Ауторка је у *Предговору* истакла неке од проблема са којима се суочила (нагли пораст нових речи, назива и израза у медицинској науци, углавном англицизама, који нису језички адаптирани, нити стандардизовани, и чија употреба није нормирана, непостојање српских еквивалената, или постојање више различитих али непрецизних, непостојање изграђене медицинске терминологије, непостојање савременог речника српског језика). Иако је реч о двојезичном речнику, настојање Софијино ишло је у правцу очувања српске лексике и српског језика стандардизовањем српских речи наместо туђица кад год је то било могуће, у области која је у великој мери под утицајем страних језика, грчког и латинског пре свега, а сада све више и нагло под утицајем енглеског језика, што у досадашњој двојезичној лексикографској пракси није било уобичајено. „За сваку страну реч потражили смо где је могуће српски назив, а где није било могуће, адекватно је обрађена страна реч, што је био мукотрпан посао“ (*Предговор*). Мукотрпан, али користан, јер су на тај начин избегнути сувишни калкови, а забележене и сачуване од заборава многе народне речи и изрази у овој области (*млечац, мравци, мрежњача, мрежњачни, нараслица, нараслицак, наузнак, нејоменуша, рикавац, родница* итд.), те омогућена њихова (потенцијална) реактуализација, очување и даље преношење, нарочито поступком уношења у друге речнике, – у велике дескриптивне речнике српског језика какав је *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности (*Речник САНУ*). Медицински речник је, на тај начин, постао својеврсна грађа за дескриптивне речнике српског језика, о чему сведочи и уређивачка одлука (из 2008. год.) да се *Медицински речник* уврсти у нове изворе за *Речник САНУ*.

Настојање да се очува и актуализује српска лексика, која је под утицајем стране често потискивана и заборављана, нарочито у наукама у којима терминологија није била у довољној мери развијена, очитује се и у лексикографском поступку, формулисаном (од стране ауторке) на следећи начин. Многи називи који се употребљавају у медицини грчко-латинског су порекла, али услед честе употребе и добре адаптације почели су да се осећају као домаћи, српски. Уз такве одомаћене називе настојало се да се унесу и српски називи (често народни), ако постоје, или ако су постојали па су пали у заборав. Овакав поступак изискивао је много напора, а изузетно је значајан за дескриптивну лексикографију јер олакшава и скраћује процес идентификације одређене медицинске реалije, нпр. болести, упућује на лексеме којима се дата болест именује (у том смислу посебно су значајни бројни еквиваленти који се уз сваку одредницу

навезде), те омогућава лакше препознавање и међусобно повезивање назива једних са другима (тј. упућивање и испоређивање у речнику).

Поред главних одредница, медицинских термина, у *Речник* су унесени и бројни изрази и колокације специфични за ову област, који су протумачени и илустровани примерима. На тај начин је основна концепција *Речника* као двојезичног, која је одредила и методологију рада – да се речи „истолкују“ енглеским односно, у супротном смеру, српским еквивалентима, а да се шири опис значења одредница колико год је могуће избегне, – у значајној мери обогаћена, а сам *Речник* (поново) представља одличну основу за уношење и дефинисање постојећих изрази у описном речнику.

Многе одреднице су, како истиче ауторка у *Предговору*, обогаћене новим значењима, колокацијама и идиомима, које се тек уводе у употребу, а дати су и реченични примери; многи називи из савремене технологије, апаратуре и лабораторијских процедура сасвим су нови и требало их је прилагодити српском језику. Отуда су у *Речнику* понуђена нека решења за нове термине, те се он каткад може користити и као нормативан за област коју описује (иако по замисли ауторке то вероватно није), али и као извор за нове речи чији ће статус у општем лексикону одредити употреба и време.

Да закључимо, иако двојезичан, овај *Речник* је значајан допринос и српској терминолошкој и српској дескриптивној лексикографији. Могућности његове примене су бројне (у медицинској науци и струци, као помоћно дидактичко средство студентима медицине и стоматологије, при учењу језика, у дескриптивној лексикографији). Надамо се да ће доживети нова издања, у којима ће бити забележене промене и развој у медицинској науци (који се и те како очитују и на лексичком плану). Али најважније је, свакако, да он заживи у рукама будућих корисника.

Ивана Лазич-Коњик

*Српски језик у (кон)тексту*¹

Књига I

Зборник радова са научног скупа одржаног на
Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
26. и 27. октобра 2007. године, 475 стр.

На Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу 26. и 27. октобра 2007. године одржан је Међународни научни скуп *Српски језик, књижевности, уметности*. Реферати са овог скупа, на ком су учествовали научници из Србије, Украјине, Грчке, Бугарске, Словеније, Босне и Херцеговине и Црне Горе, штампани су у тротомном зборнику. Сваки од три зборника доноси реферате из једне од три тематско-научне области које су истакнуте у самом називу скупа. Прва књига зборника носи назив *Српски језик у (кон)тексту* и садржи реферате из области лингвистике. По речима проф. др Милоша Ковачевића, уредника зборника, основни циљ ове књиге јесте да „представи део лингвистичких истраживања са факултетског пројекта 148024Д *Српски језик и друштвена креиња*“ (7), затим да се дата лингвистичка проблематика овог пројекта „што свестраније научно осветли, како би се неки предвиђени аспекти истраживања српског језика у контексту друштвених кретања могли заокружити, а неки тек отворени – у наредним истраживањима продубити“ (7).

Зборник почиње приказом савременог стања науке о српском језику и могућих праваца њеног развоја. Радоје Симић у раду „Савремено стање и задаци србистике“ указује на „дубоку“ кризу србистике од средине 20. века, даје преглед успеха србистичких дисциплина, показује који су важни проблеми и области остали непокривени научним радовима и наводи узроке опште стагнације српске лингвистике, које најпре види у људском фактору.

Рефератом „*Рјечник лингвистичких назива Р. Симеона и српски језик*“ Јованка Радић је показала колику је улогу имао *Енциклопедијски рјечник лингвистичких назива Р. Симеона*, објављен у Загребу 1969. године, у обезбеђивању хрватских националних интереса и промовисању хрватског језика и културе, без обзира на истинитост и научну заснованост, што се показује на одредницама које се тичу тада актуелних социолингвистичких питања окупљених око назива *хрвајски (језик)*, *хрвајскосрпски (језик)* и сл.

¹ Краћа верзија овог приказа биће објављена у електронском часопису *Лингвистичке активности*.

Неколико радова се бави језиком Срба у дијаспори, као и испитивањем ставова и мишљења о свом језику и култури, и језику и култури других народа. Анализом језика књига штампаних у Румунији, Јордана Марковић у раду „Српски језички стандард Срба у Румунији“, показује специфичности свих нивоа језика Срба који живе у Румунији. Јулијана Вучо у раду „Српски међу осталим језицима“ поставља актуелно питање места српског језика у глобализацијским процесима. Рад доноси и резултате анкете спроведене међу средњошколцима и студентима на основу које се предлажу мере за промоцију српског језика у свету. Сличном проблематиком са другог аспекта и на различитим испитаницима бави се рад Тајјане Пауновић „Асимилација или интеграција? Језички и културни идентитет у мултикултурном окружењу“. Овде се на основу блогова и транскрипта разговора са релевантних интернет форума анализирају ставови говорника српског језика који живе на енглеском језичком подручју. Аутор испитује мишљење ових говорника о матерњем језику, српској култури, и језику и култури окружења, као и осећај језичког и културног, па и националног идентитета. Између потпуне асимилација на једном крају и потпуне изолација на другом, већина испитаника исказује позитиван став и према сопственом културном пореклу и према новом језичком и културном окружењу, што се означава као интеграција, и сматра да толеранција према другима, прихватање других култура и језика не води растакању сопственог језичког, културног и националног идентитета.

Неколико радова говори о синтаксичким темама. „Значај интензификатора за концесивну интерпретацију зависних реченица“ је рад Милоша Ковачевића, у коме он истражује значај интензификаторских партикула за обликовање и интерпретацију концесивне семантичке релације у зависносложеној реченици. У зависности од улоге коју имају у концесивној релацији, интензификаторске партикуле су подељене у три групе: а) обликотворне, б) верификативне и в) плеонастичке. Димка Сааведра у раду „Значење партикула за изражавање логичких односа (на примеру српске партикуле *josh*)“ указује на два основна значења партикуле *josh* – опште и квалификујуће (са двама подврстама) и нека „пренесена значења“. Показано је како на значење ове партикуле утичу семантички, синтаксички и граматички чиниоци. У раду „Поштапалице у разговорном функционалном стилу – синтаксички и реторички аспект“ Видан Николић анализира језичка средства која служе као поштапалице и даје различите начине њихове класификације и раслојавања.

Предмет наредна три рада је језик у контексту, дискурсу. Јелена Јовановић представља „Језик Михајла Вујића, економисте с краја XIX века“. Кроз исцрпну анализу правописа и интерпункције, фонетских особености, синтаксе и лексике показују се средства стилизације научног текста у делу овог аутора. Тема реферата Миланке Бабић је „Апострофа у Андрићевом *Ex Pontu*“. Она приказује разноврсност форми обраћања реализованих у овом тексту и њихове обличке и прагматичко-стилистичке нијансе. Илијана Чутура се бавила једним обележјем политичког дискурса и своја запажања представила у раду „Прилошки изрази са именицом *йренуџак* у политичком дискурсу“.

Предмет интересовања Јелене Петковић су „Акузативне конструкције са предлогом *уз* у значењу пропратне околности у електронском Корпусу српскога језика“. У раду су издвојене по обличким и семантичким разликама класе именских лексема које се могу појављивати у предлошко-падежној кон-

струкцији уз + именска лексема у акузативу са значењем пропратне околности, а описане су и употреба и функција ове конструкције и на површинском и на дубинском плану.

У Зборнику има више радова који се баве контрастивним истраживањима – са једне стране питањима српског, а са друге стране питањима неког страног језика (немачки, енглески, француски, шпански). Божинка Петронијевић радом „Интерференција између префиксације и суфиксације“ указује на нова питања у контрастивном проучавању чија би решења показала у којој је мери нпр. компарација универзална категорија, а у којој језички специфична и покушава да одговори на питање да ли компарирани адјективи и адверби дозвољавају префиксацију као тип творбе, те какву функцију ови имају на примеру српског и немачког језика. У реферату Мирјане Мишковић-Луковић „Семантичка ограничења експликатура“ анализира се значење српских и енглеских евиденцијалних прилога и прилога „рекла-казала“ из перспективе теорије релеванције. Као основни параметри узимају се когнитивно-семантичко кодирање (концептуално или процедурално), прагматички ниво (експликатура или импликатура) и допринос истинским условима пропозиције исказа. Тијана Ашић и Веран Станојевић у заједничком раду разрађују питање „Могу ли несвршене форме означавати свршеност? Случај српског несвршеног перфекта и француског имперфекта“. Њихово истраживање показује да је флексивно изражена несвршеност, карактеристична за француски, стриктнија од деривационо изражене несвршености, карактеристичне за српски језик. „Изражавање могућности и вероватноће у шпанском и српском језику: прелиминарна анализа“ је предмет рада Анђелке Пејовић. Рад је показао бројност и разноврсност и лексичких и семантичких средстава за изражавање могућности, вероватноће и претпоставке у српском и шпанском језику. Посебна пажња се скреће на субјунктив у шпанском, а у српском на партикуле којима се искази вероватноће и могућности још више нијансирају. Сања Радановић у свом раду „Први покушаји контрастирања њемачког и српског / хрватског језика“ на основу 6 граматика немачког језика које су се користиле у босанскохерцеговачким школама од 1878. до 1918. год., подсећа на прве контрастивне студије немачког и српског / хрватског језика које су утрле пут каснијим подухватима из области контрастивне лингвистике. Даница Марјановић у раду „Прилог као врста речи (на материјалу немачког и српског језика)“ са становишта контрастивне лингвистике бави се дефинисањем прилога и то тако што најпре представља категоријална обележја прилога као врсте речи, а затим излаже критеријуме за његово разликовање од сличних врста речи. Промене у језику условљене друштвеним кретањима су тема рада Кристине Миринић „Интернационализми језика политике у новинским текстовима на њемачком и српском језику“. Она закључује да се интернационализација језика одразила највише на творбеном плану и да је најпродуктивнији тип творбе хибридизација. У раду Габриеле Гајић „Фразеологизам *обилазих као киша око Крагујевца* и његови еквиваленти у немачком језику“ анализирају се синтаксичка и семантичка структура поменутог фразеологизма у српском језику и степен поклапања са његовим еквивалентима у немачком језику. Јасмина Теодоровић и Марија Лојаница у раду „Тумачење у превођењу“ дотичу се проблема превођења као начина интеркултуролошке комуникације и степена интерференције субјективних и објективних фактора у процесу превођења, представљајући преводиоца као објективан фактор који се руководи одређеним правилима, принципима и стан-

дардима, али и као субјективан фактор који у превођењу сам бира лексичка, граматичка и синтаксичка средства.

У зборнику „Српски језик у (кон)тексту“ своје место нашло је и неколико радова из области дијалектологије. Недељко Богдановић у раду „Дијалекти у светлу друштвених промена“ упућује дијалектологе на нови правац истраживања прилично одмаклог процеса усвајања књижевноезичке норме на дијалекатском терену под утицајем школе, средстава информисања и савремене комуникације. Радивоје Младеновић представља „Заменичке енклитике у српско-македонском пограничју“, прати ареалну присутност и даје историјски извод настанка појединих облика заменичких енклитика. У раду „Прераде прозодијских система појединих црногорских говора као резултат додирх новоштокавске и старијих акцентуација“ Миодрaга Јовановића указује се на извесна акценатска укрштања, приближавање једног акценатског система другоме и на иновације прозодијских система појединих црногорских говора. Драга Бојовић радом „Један поглед на дијалекатску слику Црне Горе (питање супституције вокала *ѣ*)“ даје општи преглед говора Црне Горе на примерима супституције вокала *јат* и упућује на низ дијалектолошки недовољно испитаних микросистема. Ана Јањушевић у свом раду „Употреба *e*-рефлекса и колебања у вези са њим у језику писаца из Црне Горе“ испитује употребу супституената старог вокала *јат* у позицији *p* + дуго *јат*.

Историјским развојем језика бави се Јелица Стојановић у раду „Употреба предлога *због* и *ради* у узрочно-циљној семантичкој вриједности у 19. веку“. За изражавање узрока и циља у историји српског језика могле су се користити исте конструкције, што је условило неразграничену употребу предлошко-падежне конструкције *ради* + *Г* и *због* + *Г* и у 19. в. и у савременом српском језику. Синтаксом падежних облика, али са становишта дијалектологије, бави се Радмила Жугић у свом раду „Генитивне предлошко-падежне синтагме узрочног значења с предлогом *из* у говору јабланичког краја (паралеле са призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима)“.

Редактори Речника САНУ бавили су се лексиколошким и лексикографским темама. Милица Радовић-Тешић у свом раду „Уклопљеност ауторске и индивидуалне лексике у општекњижевни лексички фонд“ истиче потребу за испитивањем међусобних прожимања лексике појединих писаца и општег лексикона српског језика. Рад Стане Ристић „Корпус Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ са становишта репрезентативности за савремени српски језик“ релевантним аргументима показује да корпус тезаурусног Речника САНУ, који обухвата период од два века, репрезентује стабилно стање савременог српског језика и својом хронолошком и територијалном обухватношћу представља значајно сведочанство историјског развоја српског језика, српског друштва и српске културе и да ово грандиозно дело има непроцењиву улогу у очувању језичког, националног и културног идентитета српског народа. Никола Рамић у раду „Дијалекатска лексикографија“ износи практичне проблеме са којима се среће лексикограф приликом израде дијалекатског речника – првенствено се бави методологијом обраде дијалекатске грађе и техником израде дијалекатских речника. Неђо Јошић детаљно презентује и анализира збирке народних речи и њихову територијалну заступљеност у Речнику САНУ. Он својим радом „Корпус за Речник САНУ: Ријечи из народних говора и њихова регионална заступљеност“ оповргава мишљење о томе

како су поједини крајеви српске језичке територије неадекватно заступљени у грађи за овај тезаурус.

Сања Ђуровић је у свом раду „Именице значењске категорије *прибор за јело* у српском језику (творбено-семантички приступ)“ извршила творбено-семантичку анализу творбеног гнезда лексема *кашика, виљушка, нож*.

Рад Владимира Поломца „Структура и постанак *назива болести* у српској средњовековној медицинској терминологији“, на материјалу *Терминолошког речника српске средњовековне медицине* Реље В. Катића, испитује структуру и механизме постанка термина који означавају болести у српској средњовековној медицинској терминологији.

Између корица овог зборника су радови који се дотичу бројних и разноврсних проблема из области синтаксе, дијалектологије, социolingвистике, терминологије, лексикологије и лексикографије итд. Аутори су се дотакли сложених питања у вези са дескрипцијом и функционисањем граматичког система српског језика, односа стандардног језика и дијалеката, односа стандардног језика и језика књижевности, утицаја друштвених промена на језик, контрастирања српског језика са страним језицима, проблема превођења. Оригиналност приказа проблематике и понуђеног решења сваком раду у овом зборнику обезбеђује несумњиву научну вредност, а осим лингвистичких стручњака, у њему могу пронаћи занимљиве теме и наставници, преводиоци, књижевници, као и сви они који желе да допуне своје знање о актуелним питањима из области српске лингвистике.

Милица Марјановић

Biljana Radić-Bojanić, *Diskurs elektronskih ћaskaonica na engleskom i srpskom jeziku, neko¹ za chat?!*, Novi Sad, Filozofski fakultet, Futura publikacije, 2007, 106 стр.

У науци о језику постоји огроман број различитих дефиниција шта је то језик. Али, све оне имају заједничко његово својство – језик је средство комуникације. Са развојем материјалне културе настајале су и нове могућности комуницирања. Настанак писма је био прва велика промена за језик, много касније и настанак интернета условио је појаву извесне језичке варијанте. Како ова интернет варијанта изгледа када је у питању српски језик, али и у компарацији са енглеским језиком, описала је Биљана Радић-Бојанић у књизи *neko za chat?!*. Она се у овој књизи бави језиком електронских ћаскаоница, које су од свих видова комуникације на интернету најдинамичније, те и са највише промена у односу на традиционалну комуникацију.

У књизи учавамо неколико целина: *Предговор* (3–5), *Уводна разматрања* (7–9), *Крајњак преглед развоја електронске комуникације* (9–13), *Карактеристичке видове комуникације на интернету* (13–31), *Макроанализа регистра електронских ћаскаоница* (31–39), *Микроанализа регистра електронских ћаскаоница* (39–100), *Завршна разматрања* (100–103) и *Литература* (103–106).

У *Предговору* ове књиге ауторка информише читаоце о пореклу свога рада. Наиме, ова књига представља прерађену верзију њеног магистарског рада и у њој се проучава дискурс електронских ћаскаоница на енглеском и српском језику. Циљ овог рада је да се помоћу социолингвистичког приступа прикаже однос између комуникације на интернету и традиционалних начина комуникације. Ауторка наглашава да су резултати добијени на основу корпуса од око 2000 исказа за сваки анализирани језик, уз напомену да је тај корпус настао током 2002. године, те да ће неки од закључака деловати застарело.

У *Уводним разматрањима* ауторка објашњава неке од основних појмова које ће у раду користити – шта подразумева дискурс интернета, какав је статус језика електронске комуникације, али и зашто је контрастивна анализа добар модел за овакво проучавање. Уз напомену да резултати ове студије

¹ Користећи курент у наслову своје књиге, ауторка имплицира једну од главних особина ћаскања на интернету. То је необазирање на строге правописне норме, што је у складу са главним циљем ћаскања – пружити што већи број информација у кратком периоду.

доприносе доказивању или оповргавању теоријских поставки, односно нуде објашњења за стање ствари, ауторка упућује читаоце и на конкретнија питања којима се у књизи бавила.

Како и само име другог поглавља каже, *Крајњак преглед развоја електронске комуникације* пружа нам низ података о почелима интернета. Говорећи о шездесетим годинама прошлог века и настанку мреже, ауторка привлачи пажњу читаоцима причом о томе како је настао овај вид комуникације. Анегдота о заборављеном бријачу као узроку настанка електронске комуникације делује скоро бајковито. Од тог тренутка интернет се све више развија и постаје део свакодневног живота људи. Интернет постаје начин комуницирања, било асинхроног путем остављања порука, било синхроног путем ћаскања.

У трећем поглављу, *Карактеристике видова комуникације на интернету*, ауторка описује могућности оваквог вида комуникације. Она објашњава како функционишу електронске ћаскаонице, како изгледа електронска пошта, она описује дискусционе групе и виртуелне играонице, детаљно представља хипертекст као језички елемент светске мреже (веба). Ово су општа разматрања видова комуникације на интернету којима се читаоци уводе у проблематику.

Макроанализом регистра електронског ћаскања ауторка се бави у четвртном поглављу. Макроанализа објашњава на који су начин особине текста, као што су честа употреба првог лица јединине или пасива, повезане са сличним карактеристикама у другим текстовима, с једне стране, и с карактеристикама ванјезичке ситуације у којој је текст настао, с друге (31). Да би се добро разумео, овај регистар се мора упоредити с другим варијететима. Дакле, електронски регистар се пореди с говореним и писаним варијететима, и то је кључно за разумевање, али и проучавање језика електронских ћаскаоница. Овај електронски варијетет се одликује кратким изразом, скраћивањем речи и реченица, односно упадањем у ред говорења, грешкама и њиховим исправљањем. Задржавајући само семантичко језгро које носи значење, језик ћаскаоница подсећа на поруке на цедулицама, телеграме и наслове у новинама. С друге стране, подсећа и на свакодневне разговоре, а у домену граматике и на спортске коментаре, својом поједностављеном синтаксом и опсегом глаголских времена.

Да би постигла најбоље резултате у анализи регистра, ауторка се служи комплементарним приступом, те се у петом поглављу обрађује и микроанализа регистра електронског ћаскања. Ово је централни део студије и поред теоријског дела у коме се детаљно описују особине регистра и његове анализе, садржи и конкретну микроанализу особина регистра ћаскања на енглеском и српском језику. Она је представљена на четири нивоа: правописном, граматичком, лексичком и прагматичком, уз закључак и прегледни табеларни приказ. Будући да се ћаскање посматра као писани облик комуникације, интерпункција, велико почетно слово и остали правописни аспекти су елементи које ауторка пореди на оба корпуса. Уз напомену да се јављају и нове конвенције (обележеност – необележеност исказа помоћу величине слова и интерпункције, измењено писање речи ради скраћивања, а све у циљу постизања одређених комуникативних ефеката) резултати истраживања показују да се иста правила крше у оба језика, али се то мање дешава у енглеском корпусу.

Иако је малопре речено да се ћаскање посматра као писани вид комуникације, на лексичком нивоу оно је врло слично са говореним језиком. То потврђује коришћење најфреквентнијих речи и разговорна лексика, али и кори-

шћење скраћеница, вулгаризама, псовки, англицизама и омладинског жаргона. Као особеност интернет комуникације јавља се и употреба емотограма² – симбола сачињених од знакова интерпункције, слова и бројки, којима се изражавају емоције (☺, ☹). И на овом плану постоје велике сличности између српског и енглеског језика. Разлика је у томе што се у српском користе англицизми, а у енглеском скраћенице⁴.

Циљ граматичке обраде регистра је да се утврди колико околности процеса настанка текста утичу на дужину и сложеност исказа и да ли резултат више личи на писане варијетете или спонтани говорени језик (66). Гледано из перспективе морфологије, употреба личних облика је доследна у оба језика. Дијалогска природа комуникације је условила да се највише користе прво и друго лице. Из перспективе синтаксе, ауторка проучава сложеност реченичне структуре, као и елиптичност. Око 90% исказа у оба корпуса има просту реченичну структуру (просте реченице или специјалне независне). Тежња кратकोћи израза је условила економичније изразе, те се у оба језика јављају елиптичне структуре. То је још једна карактеристика заједничка ћаскању и говореном језику.

И остале особине на нивоу граматике (ред речи код питања, актив и пасив, примена граматичких правила на плану флексије и синтаксе) су веома сличне у оба језика и поново упућују на особине говореног језика.

Прагматички фактори су такође веома битни за анализу једног регистра, те ауторка анализира пресупозиције, принцип кооперативности, принцип учтивости, ред и размену, говорне чинове и деиксу. Циљ је да се прикаже како се општи принципи комуникације и прагматичке појаве манифестују у језику ћаскаоница, односно како се модификују и прилагођавају новој комуникационој ситуацији. Резултат је сличан претходним, наиме, не постоје веће међујезичке разлике између датих корпуса.

У *Завршним разматрањима* Биљана Радић-Бојанић резимира свој рад и наглашава да је његов циљ био да се утврде особине дискурса електронских ћаскаоница, као и да се опише регистар те врсте комуникација. На основу добијених резултата, који се махом поклапају, она истиче јединствену и усклађену слику тог регистра. Такође, она позива и будуће истраживаче да се баве овом темом, пре свега променом језичких карактеристика које су неминовне, ако се у обзир узме стална промена самог интернета, као и дијахронијским истраживањима која би се заснивала на поређењу корпуса из различитих година.

² Ауторка сврстава емотограме у лексику водећи се чињеницом да се они често користе као скраћенице за неки семантички и прагматички садржај, који се може изразити и лексичким средствима.

³ У вези с именима ових емотикона треба нагласити да је ауторка дала креативна решења која се у пракси, ипак, мање користе. Она користи називе *смешкић*, *тужно лице* и *мргудић*, док се на интернету много чешће срећу *смајли*, *смајлић*, па и *тужни смајли*, *тужни смајлић* и *тужнић*.

⁴ На основу ових истраживања закључено је да је вербализација смећа чешћа у српском језику, и да се то у енглеском надомешта употребом скраћенице LOL (laughing out loud). С обзиром на то да је ауторка овог приказа ☺ чест учесник ћаскаоница, њено искуство показује да се и у српском језику све више користе скраћенице овог типа (ROFL, LOL, OMG, BTW, BRB и сл.). То може бити последица коришћења тих скраћеница као пречице за појаву емотикона у неким програмима за ћаскање, или пак све чешћих међујезичких ћаскања.

Последње поглавље у књизи је *Литература*, која је добро полазиште будућим проучаваоцима.

Књига *neko za chat?!* Биљане Радић-Бојанић већ својим насловом привлачи читаоце. Онима који се досад нису нашли у улози ћаскача биће корисна јер ће се упознати са системом конверзације на интернету, те их можда заинтересовати да се и сами тиме позабаве. Они који добро познају овај феномен размислиће о томе какав је језик којим се користе на интернету. Они ће закључити оно што и ауторка, са незнатним променама и померањима до којих је дошло због сталног развоја како технологије, тако и комуникативних могућности.

Бојана Мојсиловић

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОДИЉ

Година I Свеака 1

БЕОГРАД

1932

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
ОСНОВАН 1947. ГОДИНЕ

Бави се изучавањем српског језика у оквиру пет научноистраживачких пројеката.

1. *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* један је од најважнијих и најобимнијих дугорочних пројеката српске науке и културе. *Речник САНУ* је монументално дело науке и културе српског народа и имаће, када буде завршен, преко 30 томова великог формата, са преко 450.000 речи из књижевног језика и народних говора. До сада је изашло 17 томова.

2. Пројекат *Етимолошка истраживања српског језика и израда Етимолошког речника српског језика* подразумева обраду лексичког фонда српског књижевног и народног језика и ономастике по принципима модерне етимолошке лексикографије.

3. На пројекту *Обрада старих српских синонима и израда Речника црквенословенског језика српске редакције и Српског јеванђељског речника* обрађује се и представља старо српско писано наслеђе и сакупља и обрађује лексика из српских средњовековних текстова.

4. Пројекат *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* обухвата израду *Српског дијалекатског атласа*, наставак сарадње на међународним лингвистичким атласима, израду појединачних дијалекатских речника, као и израду целовитог *Српског дијалекатског речника и Српског ономастичког речника*.

5. На најновијем пројекту *Опис и стандардизација савременог српског језика* проучава се савремени српски језик у укупности његових структура и функција на свим језичким нивоима, као и у њиховој узајамној повезаности. Оваква истраживања допринела би томе да, слично другим модерним европским језицима, савремени српски језик буде што исцрпније описан и што боље стандардизован сагласно принципима савремене теорије и праксе језичке стандардизације.

Институт издаје часописе:

Српски дијалектолошки зборник (1905) (заједно са САНУ), у којем излазе резултати испитивања српских народних говора,

Јужнословенски филолог (1913), у којем се објављују научни радови из филологије и лингвистике српског језика и других словенских језика,

Наш језик (1932), који доноси радове из области савременог српског језика, његове књижевне норме и језичке културе,

Лингвистичке актуелности (2000), часопис у електронској форми доноси приказе најновијих књига из области лингвистике, осврте, хронике са научних скупова и симпозијума, аутороферате о магистарским и докторским тезама.

Посебне едиције Института су *Библиотека Јужнословенског филолога* и новопокренута едиција *Монографије*.

Издања се могу набавити непосредно од Института, претплатом, или у књижарарама:

Иницијал, Београд, Кнез-Михаилова 35 и
Књижари Александар Белић, Београд, Студентски трг 5

Издавач: Институт за српски језик САНУ
Ђуре Јакшића 9, тел. 011/2181-383, 2635-590, факс 2183-175,
ел. пошта: isj@sanu.ac.yu

Компјутерска припрема за штампу: Давор Палчић (*palcic@EUnet.yu*)
Штампа: Чигоја штампа, Београд